Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Motivace politik států k jadernému zbrojení/odzbrojení

Michaela Řádková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Motivace politik států k jadernému zbrojení/odzbrojení

Michaela Řádková

Vedoucí práce: doc. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

Konzultant: PhDr. Magda Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2015 ……

Děkuji PhDr. Magdě Leichtové, Ph.D. za cenné podněty, které mi poskytla při psaní bakalářské práce.

OBSAH

Seznam zkratek 7

1 Úvod 9

2 Skupiny států 13

2.1 Jaderný klub 13

2.1.1 USA 14

2.1.2 Rusko (SSSR) 15

2.1.3 Velká Británie 16

2.1.4 Francie 17

2.1.5 Čína 19

2.2 Země, které vlastní jaderné zbraně a nejsou signatáři NPT 20

2.2.1 Indie 20

2.2.2 Pákistán 21

2.2.3 KLDR 22

2.3 Země, které se vzdaly vlastnictví jaderných zbraní 23

2.3.1 Státy bývalého SSSR (Bělorusko, Kazachstán, Ukrajina) 24

2.3.2 JAR 26

3 Motivace jaderné proliferace 27

3.1 Technologický determinismus 29

3.2 Realismus a neorealismus 30

3.3 Neoliberální institucionalismus 33

3.4 Organizační teorie 35

3.5 Teorie systémů přesvědčení - Jednotlivec jako podstata proliferační teorie 38

4 Jaderný klub 40

4.1 Motivace ke zbrojení USA 40

4.2 Motivace ke zbrojení SSSR 46

4.3 Motivace k odzbrojování – NPT 52

4.3.1 NPT jako mezinárodní režim 54

5 Země, které vlastní jaderné zbraně a nejsou signatáři NPT: Případová studie Indie a Pákistánu 58

5.1 Motivace ke zbrojení Indie 60

5.2 Motivace ke zbrojení Pákistánu 67

6 Země, které se vzdaly vlastnictví jaderných zbraní: Případová studie Ukrajiny 75

7 Závěr 85

8 Seznam použitých zdrojů 90

9 Resumé 101

10 Přílohy 103

10.1 Příloha č. 1: Nárůst počtu zemí, vlastnících jaderné zbraně 103

10.2 Příloha č. 2: Vývoj jaderného zbrojení vybraných zemí 104

10.3 Příloha č. 3: Hnací motory a překážky jaderného zbrojení dle Josepha Cirincionecho 105

10.4 Příloha č. 4: Silné a slabé stránky vybraných teorií zabývajících se proliferací jaderných zbraní 106

10.5 Příloha č. 5: Odhad počtu vlastníků latentních jaderných kapacit .. 107

10.6 Příloha č. 6: Albert Einstein F.D. Rooseveltovi - 2. 8. 1939 108

10.7 Příloha č. 7: Atal Bihari Vajpayee Billu Clintonovi - 12. 5. 1998 110

10.8 Příloha č. 8: Vojenský potenciál: Indie, Pákistán 111

10.9 Příloha č. 9: Leonid Kravčuk Georgi Bushovi - 7. 5. 1992 112

SEZNAM ZKRATEK

AEC - Atomic Energy Corporation (of South Africa) - Jihoafrická společnost pro atomovou energii

AEC - Atomic Energy Commission (of India) - Indická komise pro atomovou energii

BARC – Bhabha Atmoic Research Centre – Bhabhovo středisko pro jaderný výzkum

BJP – Bharatiya Janata Party – Indická lidová strana

CANWFZ - Central Asian Nuclear Weapon Free Zone - Středoasijská bezjaderná zóna

CTBT - Comprehensive Test Ban Treaty - Smlouva o všeobecném zákazu jaderných zkoušek

CTR - Co-operative Threat Reduction - Kooperativní snižování hrozby

DRDO – Defence Research and Development Organisation – Organizace pro obranný výzkum a vývoj

GKO - Государственный комитет обороны, Gosudarstvennyj komitet oborony - Výbor pro obranu státu

IAEA - International Atomic Energy Agency či MAAE - Mezinárodní agentura pro atomovou energii

INC – Indian National Congress Party – Indický národní kongres

MDA - Mutual Defence Agreement či Agreement for Cooperation on the Uses of Atomic Energy for Mutual Defence Purposes - Dohoda o vzájemné obraně

MMF - Mezinárodní měnový fond

NDRC – National Defense Research Comittee – Národní výbor pro obranný výzkum

NFU - No First Use (of Nuclear Weapons) – politika nepoužití jaderné zbraně k útoku

NKVD - Народный комиссариат внутренних дел - Lidový komisariát vnitřních záležitostí

NPT - Non-Proliferation Treaty či Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - Smlouva o nešíření jaderných zbraní

OSRD – Office of Scientific Research and Development – Úřad pro vědecký výzkum a vývoj

PAEC - Pakistan Atomic Energy Commission - Pákistánská komise pro atomovou energii

PTBT - Partial Test Ban Treaty či **LTBT** - Limited Test Ban Treaty - Treaty Banning Nuclear Weapons Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water - Smlouva o dílčím zákazu jaderných zkoušek či Smlouva o zákazu jaderných zkoušek v atmosféře, ve vesmíru a pod vodou

SAARC - South Asian Association for Regional Cooperation - Jihoasijské sdružení pro regionální spolupráci

SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute -

Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru

SNS – Společenství nezávislých států - Содружество Независимых Государств (СНГ)

START - Strategic Arms Reduction Treaty - Dohoda o snížení počtu strategických zbraní

TIFR - Tata Institute of Fundamental Research - Tata Institut základního výzkumu

UNODA - United Nations Office for Disarmament Affairs - Úřad OSN pro otázky odzbrojení

1 ÚVOD

Po skončení studené války se v mezinárodním systému začala měnit řada věcí. Především se změnila polarita systému. Svět se přestal dělit na dva znepřátelené, proti sobě stojící bloky. Rozpadem Sovětského svazu se rozrostl počet suverénních států, do kterých se postupně začaly šířit, více či méně, liberálně demokratické hodnoty. Rovněž se začal měnit pohled na koncept bezpečnosti, jenž se rozrůstal o další témata. Ačkoliv lehce ponecháno v ústraní, velkou otázkou zůstalo vlastnictví jaderných zbraní a jejich kontrola.

Již v druhé polovině 40. let 20. století, tedy nedlouho po vzniku jaderných zbraní, se začalo se snahou o jejich kontrolu, nešíření a postupné odzbrojování, a to především díky fatálním následkům při jejich reálném použití. Důležitým milníkem se stalo podepsání Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (dále jen NPT[1]) v roce 1968, přičemž nejdůležitějšími signatáři byly země, které již jaderné zbraně vlastnily, tedy Spojené státy americké, Sovětský svaz, Spojené království Velké Británie a Severního Irska, a poté i Francie a Čína. Dnes je tato smlouva podepsána značným počtem zemí světa. Smlouvu nepodepsaly, a tudíž k zákazu výroby a nešíření jaderných zbraní se nezavázaly, mimo jiné, Indie, Izrael, Pákistán a Severní Korea, která sice smlouvu podepsala, ale později od ní odstoupila.

I přes tyto postupné odzbrojovací snahy, způsobené změnami mezinárodního systému a změnami mezinárodní politiku ovlivňujících paradigmat, existuje v mezinárodním systému řada zemí, které snahu odzbrojit při nejmenším ignorují, a řada aktérů naopak stále touží jadernou zbraň získat. Úkolem této práce bude zkoumat motivace států, které jsem si pracovně rozdělila do tří skupin, ke zbrojení či odzbrojení.

Referenčním rámcem pro tuto práci bude politika výše zmíněných NPT signatářů, tzv. jaderného klubu. Skrze tento rámec se pokusím analyzovat politické motivace států, které vlastní jaderné zbraně a nejsou signatáři NPT, a také motivace států, jež měly jaderné zbraně, ale jejich vlastnictví se

[1] NPT - Non-Proliferation Treaty - Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - Smlouva o nešíření jaderných zbraní.

dobrovolně vzdaly. Hlavním cílem práce bude snaha zdokumentovat motivace politik právě těchto skupin států, a to analyzováním jich skrze nadefinované teorie, zabývající se proliferační problematikou. Časově bude práce sledovat zbrojní/odzbrojovací politiky států v rámci vybraných skupin, počínaje zahájením prvních necivilních jaderných programů, a překračovat bude i konec bipolárního rozdělení světa. Skončení studené války je hlavním časovým mezníkem v souvislosti s rozpadem Sovětského svazu, kdy jaderné zbraně zůstaly v rukách nástupnických států, jež právě byly ochotné se jaderných zbraní vzdát, zároveň je to důležité období s ohledem na celkové změny v mezinárodním systému.

Co se teoretické části práce týče, stěžejní bude nadefinování si jednotlivých, skupin států, objasnění si, jaké státy do nich zahrnuji a proč, a zároveň vysvětlit, proč si z nich pro analýzu motivací vyberu jen některé zástupce, v tom případě objasnit proč právě ty. Při utváření těchto skupin budu hodně pracovat s vlastními myšlenkami, které se zároveň budu snažit zaštítit jasnými fakty.

Dalším nutným prvek k nadefinování budou teorie, zabývající se motivacemi k budování či vzdání se jaderného arzenálu, jež budu u daných skupin států analyzovat. V tomto ohledu budu vycházet víceméně z neorealistického pohledu na problematiku jaderného zbrojení. Základem pro mou práci bude teorie *Kennetha N. Waltze,* jenž nadefinoval sedm různých motivů k jadernému zbrojení ve svém díle *The Spread of Nuclear Weapons: More May Better* (1981). Ačkoliv své myšlenky v pozdějších dílech vzájemnou polemikou s autorem, vycházející především z organizační teorie, *Scottem Douglasem Saganem*, jenž nadefinoval tři hlavní modely motivace k budování jaderného programu ve svém díle *Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb* (1996) částečně revidovali, myslím si, že lze syntézou těchto dvou koncepcí dojít k teorii, jež má dodnes do značné míry relevanci při objasnění motivací politik států k jadernému zbrojení/odzbrojení.

Přestože lze pravděpodobně všechny státy označit za ty, jež hlavní motivací pro svůj necivilní jaderný program obhajovaly realistickými argumenty, tedy nutností zajistit si přežití před vnějším ohrožením (jak v praktické části objasním), v teoretické části práce představím i další teorie zabývající se

proliferační politikou, a v praktické části se skrze ně pokusím objasnit proliferační motivace vybraných států. Budu chtít poukázat na to, že ačkoli v proliferační problematice do značné míry stále převažuje na realistických teoriích založené vysvětlení, nelze se na to dívat jen skrze tyto teorie, tím představím i další úhel pohledu.

V praktické části se rovněž pokusím ve stručnosti nastínit výše zmiňované změny v mezinárodním systému, a s tím spojené změny mezinárodní politiku ovlivňujících paradigmat, a to v časovém úseku od prvního použití jaderné zbraně, až po současnost. Tímto bych si ráda připravila prostor pro zasazování motivací politik jednotlivých států do politického kontextu. Toto do značné míry pak odráží i výběr zemí k analýze, a to ze jména při porovnání zemí, které začaly s necivilním jaderným programem před studenou válkou, během studené války, a po ní.

Praktická část bude tvořena případovými studiemi motivací jaderného zbrojení/odzbrojení vybraných států v teoretické části definovaných skupin. Ke zpracování praktické části mi poslouží téměř výhradně obsahová analýza primárních zdrojů (oficiální prohlášení a postoje jednotlivých států) a sekundárních zdrojů, věnujících se kontrole jaderného zbrojení či bezpečnostním otázkám jednotlivých zemí (skupin zemí). K analýze motivací u jednotlivých případových studií budu přistupovat systematicky, dle níže definovaných teorií, přičemž mým primárním přístupem, kterým lze s jistou mírou nadhledu přistupovat prakticky ke všem případům, bude Waltzův neorealistický pohled na proliferaci. Nicméně budu analyzovat tyto motivace i skrze další teorie, a to zejména proto, abych poukázala i na jiné možnosti výkladu jaderné proliferace. Při chronologickém představení jejich necivilního jaderného programu se budu snažit skrze nadefinované teorie analyzovat jednotlivá proliferační rozhodnutí, či události, které tato rozhosnutí, a zároveň motivace ovlivnily.

Nejprve se budu konkrétně zabývat politikou jaderného klubu s důrazem na proliferační politiku USA a SSSR, respektive Ruska, které jsem si vybrala, jak objasním v další kapitole, k analáze motivací. Po analýze těchto dvou případových studií, se zaměřím na jejich deproliferační politiku, kdy tyto dva státy spolu se zbytkem jaderného klubu, a později dalšími státy daly vzniknout

režimu nešíření jaderných zbraní pod taktovkou NPT. Bude mne zajímat, jaké motivace, podmínky a překážky k vytvoření takového mezinárodního režimu vedly, a zdali vůbec politiku svázanou s NPT můžeme nazývat mezinárodním režimem.

Další dvě případové studie budou pocházet ze skupiny států, jež se rozhodly k proliferaci a nepřistoupení k NPT. Vybrané země, budou rovněž specifické tím, že svého jaderného arzenálu dosáhly, respektive deklarovaly svůj jaderný status, až po skončení studené války. Kromě jejich proliferačních rozhodnutí, se zaměřím rovněž na jejich vztah k NPT, respektive to, proč vlastně k NPT nepřistoupily.

Pslední případovou studii bude tvořit zástupce skupiny zemí, jež se dobrovolně vzdaly jaderného arzenálu, nicméně slovo „dobrovolně“ by mělo být v mnou vybraném státě bráno s velkou rezervou. Této kapitole se věnuji poněkud obšírněji, a to vzhledem ke skutečnosti, že s realistického hlediska, jež mnou prací prochází nejvíce, je toto poněkud komplikovaně vysvětlitelný postoj, nicméně, jak později dokážu, i skrze něj to za jistých okolností jde.

V závěru se pokusím, s ohledem na výsledky své práce, shrnout hlavní motivace politik k jadernému zbrojení/odzbrojení mnou sledovaných států a poukázat na jejich podobnosti, respektive odlišnosti, a co za těmito podobnostmi/odlišnostmi stojí. Rovněž zhodnotím, do jaké míry je v dnešní době relevantní vysvětlovat jadernou proliferaci skrze neoliberální Waltzovu koncepci. Rovněž se pokusím o stručný nástin budoucího progresu problematiky motivace jaderného zbrojení, respektive odzbrojování, kdy stručně zohledním význam změn v mezinárodním systému a NPT.

2 SKUPINY STÁTŮ

Cílem této kapitoly je nadefinování si skupin států, se kterými budu pracovat v části praktické. Tyto skupiny budu definovat na základě faktických údajů o jejich (ne)vlastnictví jaderného arzenálu, popřípadě příslušnosti k zásadnímu odzbrojovacímu dokumentu, tedy NPT. Důležitou součástí této kapitoly bude rovněž výběr reprezentativních států za každou skupinu k pozdější analýze motivací jednání v oblasti jaderného zbrojení/odzbrojení, dle níže nadefinovaných teorií, a objasnění důvodů této volby.

2.1 Jaderný klub

Dle Websterova slovníku, a řady dalších zdrojů, se do jaderného klubu řadí *„země vlastnící jaderné zbraně* (Webster Dictionary). Já ovšem tuto definici poněkud zúžím, a to na země, které vlastnily jaderné zbraně před uzavřením NPT, a zároveň tuto smlouvu ratifikovaly, tudíž jsou, alespoň oficiálně, svázány jejími pravidly. To, k čemu své ratifikáře NPT zavazuje, objasním v podkapitole praktické části, týkající se právě zemí mnou nadefinovaného jaderného klubu.

Počítali-li bychom do jaderného klubu všechny země vlastnící jaderné zbraně, dosáhli bychom v současné době počtu osm, respektive devět zemí (viz Příloha č. 1) - toto tvrzení je ovšem problematické, protože bychom zahrnuli do jaderného klubu i Izrael, který nikdy oficiálně vlastnictví jaderné zbraně nepotvrdil, přestože to mezinárodní společenství považuje za velmi pravděpodobnou skutečnost, proto Izrael do své práce nezahrnu (Beehner, L. (2006). Jednalo by se tedy, seřazeno chronologicky dle data vlastnictví jaderné zbraně, o Spojené státy americké, Rusko, Velkou Británii, Francii, Čínu, (Izrael), Indii, Pákistán a Severní Koreu.

Definicí mého jaderného klubu budou tedy USA, Rusko, Velká Británie, Francie a Čína. Těchto pět států můžeme rovněž označit jako tzv. velkou pětku, a to z toho důvodu, že jsou, kromě oficiálních držitelů jaderných zbraní, rovněž stálými členy Rady bezpečnosti OSN, a tudíž rovněž všechny disponují právem veta v mezinárodně-bezpečnostních otázkách – toto je pozůstatek výsledku druhé světové války, a do značné míry ovlivňuje mnohá další rozhodnutí, nejen těchto zemí, ale i ostatních států (Sutcliffe, 2006).

V následujících podkapitolách stručně představím státy (s ohledem na jaderný arzenál), které jsem zařadila do skupiny Jaderného klubu. Vzhledem k povaze práce si z této skupiny pro analýzu v praktické části vyberu dva hlavní zástupce Jaderného klubu, tedy USA a Rusko, jako státy s největším minulým i současným jaderným arzenálem a dva státy, které se aktivně, jak na bilaterální, tak na multilaterální úrovni zasazují o nešíření, kontrolu, limitaci a s jistým nadhledem eliminaci jaderného arzenálu. Tyto státy si, mimo jiné, vybírám proto, že jsou prvními, kdo jaderného arzenálu dosáhl, tudíž bude možné sledovat prvopočátky motivací k jadernému zbrojení vůbec. Rovněž jsou to státy, které po dobu studené války prakticky udávaly směr mezinárodní politiky, a na jejich bedrech rovněž stojí většina odzbrojovacích smluvních dokumentů, které byly ochotné dojednávat i za bipolárního rozdělení světa.

2.1.1 USA

Spojené státy americké byly prvním státem, který vynalezl jadernou bombu, a zároveň také jediným státem, který ji kdy reálně použil proti nepříteli. Vzhledem ke svému prvenství v jaderném programu, technologickému pokroku a ekonomické situaci, a rovněž díky výsledku druhé světové války, se staly celkově vlastníkem obrovského jaderného arzenálu a později jedním z největších iniciátorů kontroly jaderného zbrojení.

Za prvopočátek oficiálních (vládních) jaderných programů můžeme pokládat tzv. Projekt Manhattan. Ten byl jako první vládou financovaný výzkum potenciálu jaderné energie ve vojenství zahájen 32. prezidentem Spojených států amerických Franklinem D. Rooseveltem roku 1942 pod oficiálním názvem Manhattan Engineering District jako masivně financovaný, přísně tajný, projekt, který byl spravován armádním sborem inženýrů. Vedl jej brigádní generál Leslie R. Groves a fyzik J. Robert Oppenheimer. Co se týče projektů na teoretické úrovni, respektive vývoje bez státního financování, začal v USA již roku 1939 (Bleek, 2010: 169)[2]. Na projektu dále pracovali přední fyzici ze Spojených států amerických, Velké Británie a Kanady. Americká vláda také postavila masivní průmyslové komplexy k výrobě plutonia a pro účely obohacování uranu. Vytvořené zbraně byly 16. července 1945 poprvé testovány v Novém Mexiku a

[2] Postup výzkumu jaderných programů jednotlivých zemí viz Příloha č. 2.

6. a 8. srpna poprvé a naposledy reálně použity proti nepříteli v Hirošimě a Nagasaki (NTI – United States, 2014). Fatální následky při jejich použití byly jedněmi z prvních impulzů pro jejich kontrolu, ale zároveň mohly fungovat i jako podnět pro jiné státy k vývoji vlastního jaderného programu jako nedílného prvku zaručení národní bezpečnosti. Motivace k tomuto počátku jaderných programů a dalšímu průběhu zbrojení/ odzbrojování budu zkoumat v praktické části práce.

Pro představu, dle oficiálního vyjádření, díky nutné transparentnosti z důvodu funkčnosti odzbrojovacích iniciativ, Spojené státy americké vlastnily k září 2013 4 804 jaderných hlavic. Toto představuje pokles o 85 procent z maxima, které bylo 31 255 hlavic, na konci fiskálního roku 1967, a pokles o 78 procent z 22 217 hlavic, z konce roku 1989, tedy chvíli před koncem studené války a bipolárně rozděleného světa. Číslo 4804 představuje kompletní zásobu jaderných hlavic, tedy aktivních i neaktivních, přičemž aktivní se ještě dělí na strategické a nestrategické (také taktické). Strategické jaderné hlavice jsou stále v pohotovostním režimu, připravené na použití v krátkodobém časovém horizontu. Snižování počtu strategických hlavic je ústředním cílem většiny odzbrojovacích smluv, zejména bilaterálních mezi USA a Ruskem, respektive bývalým SSSR (U.S. Department of State, 2014).

2.1.2 Rusko (SSSR)

Rusko, respektive Sovětský svaz, se stalo druhým státem, který úspěšně dokončil vývoj jaderné zbraně, zakončený testem 29. dubna 1949 v Semipalatinsku, na území dnešního Kazachstánu. V současné době je Rusko jedním z pěti uznaných států disponujících jadernými zbraněmi na základě statusu, který mu propůjčuje NPT a který zdědil jako nástupnický stát Sovětského svazu (NTI – Russia, 2014). Díky závodu ve zbrojení v období studené války nahromadil Sovětský svaz, stejně jako USA, obrovské množství arzenálu strategických a taktických jaderných zbraní, které se později snaží postupně, především v rámci bilaterálních úmluv, limitovat s nejasnou vidinou úplné eliminace.

Přestože počátky práce s atomem můžeme v Sovětském svazu hledat už ve 30. letech, tyto první pokusy byly bez velkého významu a bez vládního

zájmu a podpory, tudíž ke zhotovení bomby došlo až po USA. Až na počátku 40. let se začalo s menšími vládními programy, nicméně s daleko menším nasazením než v západním bloku. Projekty byly do značné míry ovlivněny napadením Německa v roce 1941, kdy se Sovětský svaz soustředil spíše na konvenční zbrojení. Nicméně již ke konci roku 1942 se k jadernému programu opětovně přistoupilo. Počátky sovětského jaderného programu byly silně ovlivněny špionáží. Někteří vědci, pracující na projektu Manhattan zajistili stálý proud informací do Sovětského svazu. Tyto informace později značně urychlily vývoj sovětského jaderného programu. Nicméně se spekuluje o vlastním přínosu špionáže. Přestože se do značné míry vycházelo z ní získaných informací, souběžně běžel i vlastní sovětský výzkum. Po shození bomby Spojenými státy na Japonsko byl Stalin již plně přesvědčen o strategickém významu jaderných zbraní a jaderný program se stal na dlouho dobu prioritní oblastí (NTI – Russia, 2014).

Pro představu, podle odhadů měl v roce 1991 Sovětský svaz přibližně 35 000 jaderných hlavic, přičemž v roce 1986 toto číslo bylo na hodnotě přibližně o 10 000 tisíc vyšší (NTI – Russia, 2014). V březnu roku 2013 je ruské vlastnictví (strategických a taktických) cca 4300 jaderných hlavic. Pozoruhodné je ovšem množství hlavic, jež jsou evidované jako vysloužilé a čekající na rozebrání, nicméně jsou téměř nedotčené. Toto číslo je cca 3 500 hlavic (Kristensen – Norris, 2014: 75).

2.1.3 Velká Británie

Prvopočátky jaderného výzkumu ve Velké Británii můžeme vysledovat do roku 1940, kdy se dva vědečtí emigranti Otto Frisch a Fritz Peierls, položili koncepční základy pro atomové bomby. Zpočátku Velká Británie udržuje vlastní výzkum, nicméně později vyšle své vědce do USA, aby se spolupodíleli na projektu Manhattan. Po válce se Velká Británie vrací k vlastnímu výzkumu pod vedením vědce, který právě v projektu působil, znalosti v USA nabyté umožnily zdárný průběh jaderného programu. Tento průběh vyústil v první jaderný test 3. října 1952 na ostrovech Montebello při západním pobřeží Austrálie (NTI – United Kingdom, 2015).

Veškerý jaderný arzenál Velké Británie je dnes založený na strategické podmořské flotile, tedy ponorkách. Jaderný arzenál Velké Británie v současné době slouží hlavně jako součást kolektivní obrany v rámci struktur NATO. K tomuto se Velká Británie zavázala již roku 1962, když od USA odkoupila, na ponorkách založený, raketový systém Polaris. Tento odkup byl součástí oboustranně výhodné „jaderné“ spolupráce mezi USA a Velkou Británií, která byla zahájena roku 1958 v rámci podepsané Dohody o spolupráci na využití atomové energie pro vzájemné obrané účely, také známá jako Dohoda o vzájemné obraně[3]. USA si tímto krokem snažily udržet strategického spojence v Evropě a Velké Británii odpadla řada finančních povinností u jaderného programu, které díky povaze smlouvy obstaraly USA (Chalmers – Chalmers, 2013: 1 – 2).

Velkou Británii by se dalo označit za jednoho z největších podporovatelů jaderného odzbrojení mezi státy, vlastnícími jadernou zbraň. V současné době má nejmenší počet rozmístěných jaderných hlavic, kdy tento počet výrazně snižuje hlavně od konce studené války. Pro tento postoj hraje fakt, že jaderný arzenál hraje v národní obranné strategii Velké Británie relativně marginální roli. Pro Velkou Británii by tudíž bylo pravděpodobně jednodušší se jaderného arzenálu vzdát, než pro ostatní země vlastnící jadernou zbraň. V minulosti dokonce zazněly ze stran britských politiků hlasy pro unilaterální jaderné odzbrojení, nicméně většina politiků na relevantních postech - Margaret Beckett (bývalá ministryně zahraničí), David Miliband (bývalý ministr zahraničí) a Des Browne (bývalý ministr obrany), ti všichni mluvili ve prospěch multilaterálního odzbrojení. V současnosti tento trend pokračuje (NTI – United Kingdom, 2015).

2.1.4 Francie

Francie se pustila do výzkumu jaderné zbraně v roce 1950, přestože výzkum jaderné energetiky a řetězových reakcí uranu začal již před druhou světovou válkou. První úspěšný jaderný test byl proveden v saharské poušti na území Alžírska v roce 1960. Přestože má jaderný arzenál fungovat jako prvek odstrašení, je v bezpečnostní doktríně Francie uvedeno, že útok na vitální

[3] Agreement for Cooperation on the Uses of Atomic Energy for Mutual Defence Purposes, také známa jako Mutual Defence Agreement - MDA.

zájmy Francie by mohl vyvolat jadernou reakci. Ovšem to, co jsou přesně vitální zájmy Francie, už není tak jasné. Obecně se předpokládá, že jde o suverenitu státu, územní celistvost a integritu zámořských území (NTI – France, 2014).

Co se týče jaderného odzbrojování má Francie daleko konzervativnější přístup, než třeba USA či Velká Británie. Většinou se snaží vyhýbat veřejným prohlášením na toto téma. Tento konzervatismus lze vysvětlit pomocí silné vazby, která existuje mezi držením jaderných zbraní a pocitem národní nezávislosti, což podporuje i fakt, že francouzská společnost je relativně projaderná. Francie si zakládá na transparentnosti a bezpečnosti svého jaderného arzenálu, který do značné míry považuje za pojistku nezávislosti národní bezpečnosti. Toto lze vidět například v požadavku, který měl prezident Sarkozy při návratu do vojenských struktur NATO po 43 letech. Ačkoliv chce upevnit alianční vztahy, uznal alianční kolektivní bezpečnost, vedenou USA, jen za předpokladu, že neovlivní jadernou nezávislost Francie (Cody, 2009). Přesto udělala řadu kroků v jaderném odzbrojování. Francie se snaží klást důraz na multidimenzionální charakter NPT při kontrole, nešíření a snižování počtu jaderného arzenálu (NTI – France, 2014).

Francie rovněž navázala v oblasti jaderného arzenálu spolupráci s Velkou Británií. Tato spolupráce byla navázána na summitu v roce 2010. Tyto dvě země se rozhodly spolupracovat na základě toho, že jsou, dle vlastních slov, přirozenými partnery v oblasti bezpečnosti a obrany. „*Jako stálí členové Rady bezpečnosti OSN, spojenci v NATO, členové Evropské unie, a jaderné státy, sdílíme řadu společných zájmů a povinností.“* Ke stvrzení této spolupráce se rozhodli podepsat Dohodu o obranné a bezpečnostní spolupráci[4]. Smlouvu, která umožňuje rozvoj spolupráce mezi ozbrojenými silami, sdílení informací a materiálů, budování společných zařízení, průmyslovou a technologickou spolupráci a spolupráci na technologii spojenou se správou a údržbou jaderných zásob kvůli podpoře nezávislé funkčnosti jaderného odstrašení obou zemí, a to v plném souladu s mezinárodními závazky (Prime Minister's Office, 2010).

[4] Defence & Security Co-operation Treaty.

2.1.5 Čína

Čínský výzkum jaderných začal v roce 1955 a vyvrcholil úspěšným testem v roce 1964. Čína si pozorně střeží informace o svém jaderném arzenálu, takže odhad počtu jaderných hlavic je velmi obtížný. Čína se stala členem Mezinárodní agentury pro atomovou energii (MAAE)[5] v roce 1984, přesto v 80. letech a na počátku 90. let rozšířila jaderné technologie ven ze země. Je známo, že Čína dodala návrhové informace (včetně designu jaderných hlavic), a štěpného materiálu pro rozvoj pákistánského programu jaderných zbraní, tyto informace byly později požity i v jaderném programu Libye. Čína ratifikovala NPT až roku 1992, což ji výše zmíněné umožnilo, od té doby razantně zvýšila kontrolu vývozu a zavázala se zastavit vývoz jaderné technologie do nezabezpečených prostor (NTI – China, 2014).

Čína byla prvním jaderným státem, který deklaroval politiku tzv. No First Use (NFU)[6], a zároveň deklarovala, že nepoužije jaderné zbraně proti státu bez jaderného arzenálu. NFU byla deklarována roku 1972 na Valném shromáždění OSN pekingským zástupcem, který slavnostně přísahal, že: *„nikdy a za žádných okolností Čína nebude první, kdo použije jadernou zbraň.“* Dále dodal: *„Pokud USA a SSSR opravdu chtějí jaderné odzbrojení, měly by se zavázat, že nebudou prvními, kdo použije jadernou zbraň. To není nic těžkého.“* (Kuan-hua cit. dle Ullman, 1972). Do roku 2010 byla formulace „No First Use“ explicitně užita v Bílých knihách o obraně: *„Čína důsledně prosazuje politiku No First Use of Nuclear Weapons, dodržuje sebeobrannou jadernou strategii, a nikdy nezahájí závody v jaderném zbrojení s žádnou jinou zemí.“* (China’s National Defense in 2010, 2011). To se změnilo roku 2013, kde sice není zmíněno zrušení této politiky, nicméně explicitně již součástí není[7].

[5] IAAE - International Atomic Energy Agency - Mezinárodní agentura pro atomovou energii.
[6] Přijetím No First Use politiky země deklaruje, že nepoužije jadernou zbraň k útoku, ale jen k obraně, tedy nikdy ji nepoužije jako první.
[7] Viz The Diversified Employment of China’s Armed Forces (2013). *Information Office of the State Council The People’s Republic of China*. April 2013, Beijing. (http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, 28. 3. 2015).

2.2 Země, které vlastní jaderné zbraně a nejsou signatáři NPT

Tato kapitola bude věnována třem jaderným státům, a to sice Indii, Pákistánu, které nikdy k NPT nepřistoupily a KLDR, která od NPT odstoupila. Do této skupiny by se čistě teoreticky dal zařadit i Izrael, který k NPT rovněž nepřistoupil, nicméně jeho vlastnictví jaderného arzenálu není oficiálně potvrzené, tudíž s ním nebudu pracovat.

Vybrat zástupce pro analýzu motivací k jadernému zbrojení a nepřistoupení k, respektive odstoupení od, NPT, z této skupiny států, bylo velmi obtížné, protože tuto skupinu států považuji osobně za nejzajímavější v rámci práce. Nakonec jsem zvolila analýzu motivací Indie a Pákistánu, a to hlavně s ohledem na to, že jsou tyto státy součástí jednoho regionu, a zároveň je historie jejich vzájemných vztahů plná nešvarů a konfliktů, které mohly a pravděpodobně i ovlivnily jejich motivace a politická rozhodnutí.

2.2.1 Indie

Indie je specifickým jaderným státem. Indie vnímá své jaderné zbraně a raketové programy jako klíčové součásti své strategické doktríny. Indie není signatářem NPT, a to především z toho důvodu, že, podle ní, NPT udává, alespoň v krátkodobém horizontu, nespravedlivé a nerovné podmínky pro své členy. Pro Indii je, zatím, nepřekonatelným problémem rozdíl mezi pěti uznanými jadernými státy (jaderným klubem), kterým smlouva vlastnictví jaderných zbraní umožňuje, zatímco po ostatních státech smlouvy vyžaduje, aby zůstaly bezjadernými. Indie rovněž není členem CTBT[8], je ovšem členem PTBT[9], a rovněž má dohodu s MAAE o zvláštních bezpečnostních opatřeních a řadu dalších výjimek. Další zvláštní dohodu má od roku 2005 rovněž s USA,

[8] CTBT - Comprehensive Test Ban Treaty - Smlouva o všeobecném zákazu jaderných zkoušek. Vstoupila v platnost roku 1996 a zakazuje veškeré testy jaderných zbraní.

[9] PTBT - Partial Test Ban Treaty (či LTBT - Limited Test Ban Treaty - Treaty Banning Nuclear Weapons Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water) - Smlouva o dílčím zákazu jaderných zkoušek. Tato smlouva přecházela CTBT, vstoupila v platnost roku 1963. Její signatáři se zavázali k zákazu jaderných testů či *„jakýchkoliv jaderných explozí … (A) v atmosféře; za její hranicí, včetně vesmíru; nebo pod vodou, zahrnujíc teritoriální vody a volné moře; nebo (B) v jiném prostředí, pokud takový výbuch způsobuje radioaktivní nečistoty přítomné mimo územní hranice státu, pod jehož jurisdikcí nebo kontrolou takový výbuch probíhá.“* (PTBT TREATY, 1963).

kterou získala jakýsi tichý souhlas ke svému jadernému programu (NTI – India, 2015).

Indie se do výzkumu jaderné energetiky pustila v roce 1948, kdy po získání politické nezávislosti usilovala i o nezávislost energetickou. V roce 1964 začala s programem, který měl logicky ústit ve výrobu jaderné bomby, nicméně politická reprezentace nebyla v tom, jestli má Indie jadernou zbraň vlastnit jednotná. Tento program nakonec vyústil v roce 1974 částečným úspěchem, tedy testem "mírového jaderného výbuchu“. Přestože šlo o demonstraci toho, že je Indie na dobré cestě stát se jaderným státem, sama sebe se jím oficiálně deklarovala až po sérii testů z roku 1998, kdy už politická reprezentace připustila nutnost vlastnění jaderného arzenálu jako důležitého prvku národní bezpečnosti (NTI – India, 2015). Tato rozpolcenost bude jednou ze stěžejních částí praktické práce, věnované Indii.

2.2.2 Pákistán

Pákistán se pustil se do jaderného programu v druhé polovině 50. let, když v roce 1956 založil PAEC[10]. Do výzkumu jaderné zbraně se Pákistán zapojil na začátku 70. let po porážce a rozpadu na dva samostatné státy (Pákistán a Bangladéš) v indicko-pákistánské válce v roce 1971. Vývoj byl ovšem vcelku neúspěšný, čemuž napomohly i přísné kontroly na obchod s jadernými technologiemi po "mírovém jaderném výbuchu“ Indie v roce 1974. Na začátku 80. let se vývoji začalo dařit. K dokončení jaderné bomby ovšem výrazně přispěla i asistence jiných zemí, zejména Číny. Pákistán nakonec provedl první jaderný test v roce 1998, krátce poté, co se Indie oficiálně prohlásila za jaderný stát, čímž se rovněž přidal do skupiny jaderných států. Stejně jako Indie není členem ani NPT, ani CTBT (NTI – Pakistan, 2014).

To, že Pákistán demonstroval svůj jaderný arzenál, a deklaroval se oficiálně dalším držitelem jaderné zbraně téměř v zápětí po Indii, nebyla náhoda, ale dle slov tehdejšího premiéra, Nawaze Sharifa, naprostá nutnost. *„Pákistán byl povinen uplatnit možnost využívání jaderné energie v důsledku militarizace indického jaderného programu. To vedlo ke kolapsu "existenciálního odstrašování" a radikálně změnilo strategickou rovnováhu v*

[10] PAEC - Pakistan Atomic Energy Commission - Pákistánská komise pro atomovou energii.

našem regionu. Ihned po jaderných testech Indie bezostyšně vznesla požadavek, že „bychom si v Islámábádu měli uvědomit změnu geostrategické situace v regionu". (Sharif, 1998). Jak je tedy vidět i z pákistánské strany, budou motivace Indie a Pákistánu k jadernému zbrojení značně ovlivněné, tudíž mi přijde podstatné analyzovat právě tyto dvě země za tuto skupinu států.

2.2.3 KLDR

Zájem Severní Koreje, tedy Korejské lidově demokratické republiky (KLDR), na programu jaderných zbraní sahá až do konce druhé světové války. Severní Korea jednostranně odstoupila v lednu 2003 od NPT a uskutečnila tři testy jaderných zbraní, v roce 2006, 2009 a 2013, z čehož pochopitelně vyplývá, že není smluvní stranou CTBT. Roku 2003 začaly šestistranné rozhovory mezi Severní Koreou, Jižní Koreou, Japonskem, Čínou, Ruskem a USA s cílem denuklearizovat Korejský poloostrov. Nicméně, tyto rozhovory byly v dubnu 2009 pozastaveny (NTI – North Korea, 2014).

29. února 2012, tedy necelý půl rok po smrti Kim Čong-ila[11], nabídla KLDR pozastavení jaderných testů, testů dalekonosných raket, obohacování uranu a částečnou spolupráci s inspektory MAAE, výměnou za potravinovou pomoc od USA. Tato překvapivá nabídka se zdála být možným ukončením diplomatické slepé uličky, jež umožnila jadernému programu KLDR po dekády se vyvíjet bez možnosti mezinárodního dohledu. Administrativa amerického prezidenta Obamy nazvala tuto nabídku za „důležitou, i když omezenou“, a zdálo se, že nový vůdce, Kim Čong-un, je ochoten alespoň obnovit jednání o jaderných otázkách Korejského poloostrova. Nicméně byl to pravděpodobně jen populistický krok od nového vůdce, jenž ukázal, že je schopen jednat s USA a získat z toho důležité benefity, konkrétně potravinovou pomoc pro zbídačenou zemi (Myers – Sang-Hun, 2012).

Po sporu s USA kvůli vypuštění (vesmírné) rakety v dubnu 2012, KLDR prohlásila tuto dohodu za neplatnou, a v únoru 2013 provedla další jaderný test. KLDR odsoudila jednání USA, které dle ní zneužily Rady bezpečnosti pro vlastní zájmy, když ji přesvědčily k odsouzení vypuštění, dle KLDR satelitu pro mírové účely (KCNA, 2012). V dubnu 2013 oznámila KLDR skrze státní média,

[11] Zemřel 17. prosince 2011.

že obnovila veškerá jaderná zařízení a zrušila omezení, jež byla součástí dohody s USA (NTI – North Korea, 2014). Co se týče KLDR, je momentálně jedním z nejobávanějších držitelů jaderné zbraně, a to minimálně proto, že má nový vůdce stále potřebu demonstrovat její držení, zejména vůči Jižní Korey, a dále proto, že bez mezinárodního dohledu se těžko odhaduje progres jaderného programu a počtu jaderného arzenálu.

2.3 Země, které se vzdaly vlastnictví jaderných zbraní

Do této skupiny bychom mohly teoreticky zařadit tři podskupiny zemí: země, které pracovaly na výzkumu jaderné zbraně, nicméně k ní z různých důvodů vůbec nedospěly; země, které neměly vlastní jaderný program, ale jaderné zbraně se nacházely v jejich držení (na jejich území); a zemi, která se vzdala již hotového jaderného arzenálu.

První podskupinu by tvořila například Argentina s Brazílií, Libye, a pravděpodobně i Irák, do druhé podskupiny spadají země bývalého SSSR a třetí podskupinu tvoří JAR. Ačkoliv by bylo jistě zajímavé zanalyzovat motivace či důvody nedosažení jaderné zbraně první podskupiny zemí, já se v práci věnuji zemím, které zbraň reálně ve vlastnictví měly.

JAR by byla velmi atraktivní zemí k analýze, protože by se na ní mohlo zkoumat jak motivace k vytvoření jaderného arzenálu, tak motivace k vzdání se ho, já ji v práci ale analyzovat nebudu. Ačkoliv na dané téma vznikla řada ambiciózních a uznávaných prací, viz např. práce Petera Liebremana *The Rise and Fall of the South African* Bomb, tyto práce jsou ovlivněny, jak sám Lieberman (2001: 48) uvádí nedostupností řady důležitých dokumentů, která je způsobena likvidací množství proliferačních dokumentů samotnou vládou JAR, dále pozvolné zpřístupňování tajných dokumentů, a rovněž částečná neochota zainteresovaných lidí o problematice mluvit či protichůdné vzpomínky těchto lidí.

Vzhledem k tomu, že situaci ohledně problematiky jaderných zbraní podskupiny bývalých zemí SSSR bychom mohli označit za obdobnou, budeme na tomto místě předpokládat, že byly i jejich motivace obdobné, zvolím si proto jen jeden stát k analýze, a to Ukrajinu.

2.3.1 Státy bývalého SSSR (Bělorusko, Kazachstán, Ukrajina)

Tyto země přišly k držení, respektive výskytu na svém území, jaderných zbraní díky tomu, že byly součástí Sovětského svazu, který byl, jak už jsem výše uvedla, v pořadí druhým státem, vlastnícím jadernou zbraň. Po ratifikaci smlouvy START[12] v únoru 1993 v Minsku a přistoupení k NPT jako nejaderného státu v červenci 1993, Bělorusko převedlo všechny své jaderné zbraně do vlastnictví nástupnického státu po Sovětském stavu, tedy do vlastnictví Ruska. Proces transferu jaderných zbraní z běloruského území byl dokončen v listopadu 1996. Od té doby nebyl na území Běloruska rozmístěn žádný jaderný arzenál, a to i přes to, že možnost znovu rozmístění ruských taktických jaderných zbraní v Bělorusku přišla na přetřes ke konci 90. let, a to zejména v souvislosti s aktivitami NATO, konkrétně jeho rozšiřování směrem na východ (blíže k Rusku) a letecké operaci proti Srbsku (Katsva, 1999). Bělorusko, jako nejaderný stát, uzavřelo dohodu s MAAE a podílí se na dalších dobrovolných dohodách, týkajících se kontroly (šíření) jaderných zbraní (NTI – Belarus, 2014).

Kazachstán po rozpadu Sovětského svazu rovněž zdědil leccos z jaderného arzenálu, mimo jiné střely s jadernými hlavicemi, které navrátil zpět do rukou Ruska v dubnu 1995, a prostor pro testy jaderných zbraní v Semipalatinsku, jehož infrastruktura byla zneškodněna v červenci 2000. Tento proces byl podporován zejména ze strany USA, které vytvořily CTR[13], aby pomohly bývalým sovětským republikám, a zároveň zajistily bezpečnost svou i ostatních států. V prvním desetiletí nezávislosti Kazachstánu byly tedy rozebrány a zničeny či odevzdány sovětské zbraňové systémy a zařízení, které

[12] START - Strategic Arms Reduction Treaty - Dohoda o snížení počtu strategických zbraní.

[13] CTR - Co-operative Threat Reduction – Kooperativní snižování hrozby. V rámci tohoto programu a dalších, zaměřených na nešíření jaderných zbraní a mírové využití jaderného materiálu na území bývalého SSSR, se USA zasazují (v rámci Ruska, Běloruska, Kazachstánu a Ukrajiny) o: *„pomoc při přepravě, skladování a demontáž jaderných, chemických a biologických zbraní. USA pomohly těmto zemím odstranit dodávky systémů pro jaderné zbraně v rámci smlouvy START, zabezpečit skladovací prostory jaderných zbraní, postavit zařízení pro skladování jaderných materiálů z rozebraných zbraní, postavit zařízení pro likvidaci chemických zbraní, zajistit materiál biologických zbraní“ … „a zabránit šíření znalostí potřebných k výrobě těchto zbraní do zemí nebo skupin zemí bývalého Sovětského svazu.“* USA do této iniciativy od roku 1992 vložily více než 13 miliard dolarů (Wolf, 2012: 1).

zůstaly na území Kazachstánu. Kazachstán je rovněž součástí mezinárodních smluv, týkajících se nešíření jaderných zbraní – NPT, CTBT, rovněž má smluvní vztah s MAAE, schvalující dozor nad jeho jadernou bezpečností, je smluvní stranou START, a spolu s dalšími středoasijskými státy - Kyrgyzstánem, Tádžikistánem, Turkmenistánem a Uzbekistánem - podepsal 8. září 2006 smlouvu o vytvoření Středoasijské bezjaderné zóny[14] (Bukhari, 2011); (NTI – Kazakhstan, 2014).

Po rozpadu Sovětského svazu Ukrajina zdědila značnou jadernou infrastrukturu. Najednou se stala vlastníkem třetího největšího jaderného arzenálu na světě a čelila tak velkému dilematu, zda vrátit zbraně do rukou Ruska nebo se stát samostatným jaderným státem. Nakonec se, stejně jako Bělorusko a Kazachstán, i Ukrajina rozhodla navrátit jaderné zbraně a dodávky systémů do Ruska, což se podařilo dovrčit k červnu 1996, a připojit se k NPT jako nejaderný stát. Díky ratifikaci START a spolupráci s USA formou CTR pomohly všechny tři země usnadnit přenos všech strategických a taktických jaderných hlavic z jejich území, jakož i vyklizení a/nebo odstranění všech svých přidružených nosných systémů a dodávkových vozidel. Ukrajina je členem všech hlavních smluv a opatření proti šíření jaderného arzenálu, včetně NPT a CTBT (NTI – Ukraine, 2014).

Odstranění jaderných zbraní z Ukrajiny byl první takový případ v historii, a byl dosažen dobrovolně prostřednictvím jednání a diplomacie. Akce Ukrajiny a jejích postsovětských protějšků (Běloruska a Kazachstánu) znamenaly významný precedens. Ještě před nedávnem (před anexí Krymu) bylo možné najít řadu ukrajinských politiků, kteří chválili zemi na mezinárodní půdě jako příkladný případ jaderného odzbrojení, čiré humanitární dobré vůle, a dodržování mezinárodních norem a závazků. Přesto zároveň, již před vyhrocením vztahů s Ruskem, mnoho z nich vyjádřilo nelibost nad důsledky tohoto kroku (Riabchuk, 2009/2010: 95). Dnes je tato nelibost pravděpodobněji větší, a otázka, zda by byly vztahy s Ruskem vyhrocené i za předpokladu, že by si Ukrajina jaderný arzenál nechala, je vcelku nasnadě.

[14] CANWFZ - Central Asian Nuclear Weapon Free Zone.

2.3.2 JAR

Proapartehidní vláda Jihoafrické republiky (dále JAR) pravděpodobně zahájila jaderný a raketový program v boji proti vnímané hrozbě a ve snaze demonstrovat pokročilé technické schopnosti země. JAR v 60. zprovoznila za pomoci vyškolení svých vědců v rámci amerického programu „Atomy pro mír" jaderný reaktor a v roce 1971 začala zkoumat technickou užitečnost mírových jaderných výbuchů pro důlní a technické účely, ovšem zhruba na počátku roku 1970 rovněž schválila vývoj jaderných zbraní pro získání schopnosti limitovaného jaderného odstrašení. O vývoji jaderného programu věděla jen hrstka vládních úředníků, program probíhal za velmi přísného utajení pod taktovkou AEC[15]. V průběhu 70. a 80. let byla od mezinárodního společenství požadována kontrola jihoafrického jaderného programu ze strany MAAE, kterou nicméně JAR odmítala, až to dospělo do stavu, kdy byl podán návrh na její vyloučení z MAAE roku 1987. Přičemž už od roku 1977 a jihoafrických testů v kalaharské poušti bylo patrné, že se zřejmě nejedná o jaderný program jen pro mírové účely. Na tento tlak JAR reagovala náznakem, že uvažuje o přístupu k NPT, a tak bylo vyloučení JAR z MAAE odloženo (Masiza, 1993: 35).

Téměř souběžně s rozhodnutím o ukončení apartheidu, vláda zastavila v roce 1989 i program vývoje jaderných zbraní, nařídila demontáž stávajících zbraní a příslušných výrobních zařízení. JAR přistoupila v roce 1991 k NPT jako nejaderný stát a inspektoři MAAE následně ověřili úplnost jejího jaderného odzbrojení. JAR se rovněž stala v roce 1998 členem Smlouvy o africké bezjaderné zóně, a ratifikovala CTBT (NTI – South Africa, 2013).

Ačkoli se situace vzdání se vlastního vývoje jaderných zbraní liší od vzdání se jaderných zbraní, které zůstaly na území státu po rozpadu většího státního celku, a neříkám, že jedna volba byla méně složitá, pragmatická či cokoliv jiného, výsledek je stejný, tedy dobrovolné vstoupení do klubu nejaderných států.

[15] AEC - Atomic Energy Corporation (of South Africa) - Jihoafrická společnost pro atomovou energii.

3 MOTIVACE JADERNÉ PROLIFERACE

V teoretické části budu pokračovat definováním si motivací (k jadernému zbrojení/ odzbrojování), které budu později u daných států zkoumat. V této části práce, jak už jsem v úvodu zmínila, pokusím alayzovat a interpretovat motivace k jadernému zbrojení či odzbrojení skrze níže nadefinované teorie, přičemž výsledkem bude, díky rozdílnosti povah teorií, možnost náhledu na motivace z více pohledů. Pracovat budu především s teoriemi *Kennetha Neala Waltze*, jako představitele na realistickém základu položených teorií, *Scotta Douglase Sagana,* jenž pracoval s organizační teorií a do značné míry se spolu s Waltzem ovlivňovali*, Josepha Cirincioneho* a dalších*.* Cirincione je dobrým rozcestníkem pro představu o proliferačních *„motorech" a* překážkách, a rovněž dobrým zdrojem, díky výše zmíněnému stylu práce, pro praktickou část. Uvádí pět možných hnacích motorů jaderného zbrojení, ale rovněž uvádí, že těchto pět může tvořit zároveň i překážkami - stručný přehled jeho tvrzení viz Příloha č. 3.

Jako základní teorii postavím tedy Waltzův neorealistický přístup, skrze který by šlo analyzovat motivace všech států, pokud bychom opomenuli vnitřní faktory, ovlivňující proliferační rozhodnutí. Vysvětlení proliferace Waltzovým konceptem by bylo do jisté míry i logické, stát vždy chrání svou národní bezpečnost, jako způsob přežití v anarchickém světě. Ale abychom mohli na věc nahlížet i z jiných úhlů pohledu, dostat se pod pokličku neorealistického vysvětlení, pokusím se Waltzův koncept, jako mnoho autorů přede mnou, doplnit teoriemi, zabývajícími se právě vnitřními faktory. Takto budu postupovat proto, že řada autorů (např. Crincione (2007), Rojčík (2006), Sagan (1996), Ogilvie-White (1996), Solingen (1994), a další) upozorňují, zejména pak od 90. let, respektive konce studené války, na to, že realistické, respektive neorealistické, vysvětlení motivací států k získání jaderné bomby je nedostačující a opomíjí řadu faktorů. Na druhou stranu někteří z těchto autorů nejsou v přímé opozici s Waltzovým přístupem, jde do určité míry o doplnění či jiný úhel pohledu na problematiku, a Waltzův neorealistický výklad motivací k jaderné proliferaci zůstává jedním z velmi citovaných. Řada autorů je ochotná připustit, že v drtivé většině případů, ne-li ve všech, nelze získání, či vzdání se,

jaderné zbraně vysvětlit jedinou motivací, ale jde o kombinaci více či méně vlivných faktorů. Toto je ovlivněno hlavně změnami v mezinárodním systému, povahou proliferace jako takovou, a získáváním nových informací o ní.

Z představení těchto teorií, a z toho, že se pokaždé ve snaze uspokojivě vysvětlit veškerou jadernou proliferaci, najde nějaká slabá stránka teorie, lze tvrdit, že charakter a dynamiku jaderné proliferace nedokáže beze zbytku zastřešit žádná z existujících teorií, přestože valná většina z nich má relevantní postavení při této snaze. K precizaci teorie jaderné proliferace přispěly, ale zároveň ji komplikují, jednotlivé případové studie jaderné proliferace. Tyto studie prokázaly, že výsledné motivace jednotlivých států jsou unikátní, nicméně unikátní je pouze kombinace proměnných, které samostatně stojící jsou společné pro další státy (Rojčík, 2006: 10).

Jak uvádí Ogilvie-White (1996: 55), nová doba, tedy změny v mezinárodním systému a nové informace o proliferaci se zdají být *„největšími nepřáteli pro deduktivní vysvětlení jaderné proliferace, vyvolávající závažné otázky o platnosti realistických přístupů, a otevírají nové oblasti výzkumu v rámci „black box“ jaderného rozhodovacího procesu“*. Zároveň autorka uvádí, že ačkoliv se objevují nové nápadité přístupy, zahrnující psychologické a sociologické faktory, řada otázek, která vyvstala již u realistických přístupů, a přístupů, které se je snažily doplnit, zůstává nezodpovězena. A vzhledem k výše zmíněnému, je velmi málo pravděpodobné, že někdy vznikne teorie, která dynamiku proliferace jaderných zbraní vysvětlí beze zbytku na všech případech, zohledňujíc veškeré možné faktory.

V následujících podkapitolách představím, a budu dále pracovat s přístupem realismu, neorealismu, neoliberálního institucionalismu, organizační teorie a teorie systémů přesvědčení k problematice proliferace jaderných zbraní, a zároveň nastíním jejich slabé a silné stránky, které ve své práci shrnula např. Ogilvie-White (1996) – stručný přehled viz Příloha č. 4. Práce této autorky je dobrým podkladem pro chronologizaci těchto teorií. Na silné a slabé stránky budu rovněž poukazovat v případových studijích.

3.1 Technologický determinismus

Vývoji teorií jaderné proliferace předcházel přístup, který jako hlavní stimul k získání jaderné zbraně stavil technologické determinanty, respektive kapacity. Jinými slovy, autoři v té době, řekněme od 50. let, kdy pomalu začala snaha o predikci, a tudíž teoretické uchopení jaderné proliferace, předpokládali, že pokud je země technologicky vybavená a schopná jadernou zbraň vyrobit, tak ji vyrobí. Tento přístup se nazýval technologický determinismus a země, jež takového stavu dosáhla, byla považována za vlastníka (později latentní) kapacity k proliferaci[16]. *„Země je považována za vlastníka latentní kapacity, pokud má dostatečné technické, průmyslové, materiální a finanční zdroje pro podporu celého původního zbrojního programu.“* (Stoll).

Jakmile tedy země dosáhla technologického výzkumu a výrobních (a rovněž ekonomických) kapacit k výrobě jaderné zbraně, což v té době, kdy pár let po USA úspěšně sestrojil jadernou zbraň Sovětský svaz a záhy Velká Británie, vypadalo jako čím dál „dostupnější“[17], předpokládalo se, že automaticky bude jejím zájmem ji zhotovit, a proto v té době vznikla řada „pesimistických“ odhadů ohledně proliferace, která předpovídala rozšíření jaderných zbraní do značného počtu technologicky vyspělých zemí (Ogilvie-White, 1996: 44). Zbudování jaderné zbraně, pokud je toho stát schopen, může například podle Cirincioneho (2007: 48) být takovým vědeckým úspěchem, že může být pro hlavu státu dané země těžké odolat jejímu sestrojení, a tímto úspěchem se „nepochlubit“. Jak se vyvíjelo předpokládané množství jaderných států, dle přístupu technologických deterministů, viz Příloha č. 5.

Nicméně jak se později ukázalo, zdaleka ne všechny země, které dosáhly kapacit k vybudování jaderného arzenálu, jej skutečně zhotovily. Mimo jiné faktory, které uvedu v dalších teoretických přístupech, může být překážkou

[16] S modelem latentní kapacity proliferace pracoval např. Stepehen Meyer (1984) v díle *The Dynamics of Nuclear Proliferation*. Chicago: University of Chicago Press. Tento model později rozpracoval Stoll, R. v díle Latent Capacity Proliferation Model (http://es.rice.edu/projects/Poli378/Nuclear/Proliferation/model.html, 17. 4. 2015).

[17] Ohledně technologických kapacit vznikla řada prací, např. Sagan, S. D. (2010): Nuclear Latency and Nuclear Proliferation. In: *Potter, W. C. – Mukhatzhanova, G., eds. (2010): Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century: Volume 1: The Role of Theory*. Stanford University Press, Stanford či Gartzke, E – Jo, D. (2007): Dataset for "Determinant sof Nuclear Proliferation: A Quantitative Model“. *Journal of Conflict Resolution*. 51, No. 1.

k získání jaderné zbraně právě technologická nedostatečnost. I když země dosáhne technologického pokroku, a bombu je možné sestrojit, rozhodně to není jednoduché, a je nutné „poskládat všechny dílky dohromady“ – například mít přístup k uranu, být schopen ho obohatit, odzkoušet štěpný proces, design případné bomby, atd. Většina těchto problémů by se pravděpodobně, pomineme-li mezinárodní režim nešíření jaderných zbraní, CTBT, kontrolu nad obchodováním s jaderným materiálem, apod., týkala spíše rozvíjejících se zemí, než zemí vyspělých (Cirincione, 2007: 70–75).

3.2 Realismus a neorealismus

Realistické, později neorealistické, vysvětlení jaderné proliferace, stejně jako ostatních jevů v mezinárodním systému, dominovalo od 50. let 20. století, a to díky schopnosti tyto jevy uspokojivě vysvětlit. Dalším možným výkladem dominance realismu ve vysvětlování jaderné proliferace může být dle Ogilvie-White (1996: 44–45) to, že přináší přesvědčivé argumenty pro vlastnictví jaderných zbraní (stejně jako ostatních zbraní hromadného ničení), nebo rovněž to, že díky studené válce byla omezenější možnost dostat se k (důvěryhodným) informacím ohledně bezpečnostních rozhodovacích procesů, tudíž si realismus mohl do jisté míry dovolit tyto faktory opomíjet či je považovat za obdobné u všech států. Toto tvoří z (neo)realismu nejelegantnější teorii, i když do značné míry zjednodušující, jež je založená na považování států za „like-units“, které hledají cestu k maximalizaci své bezpečnosti v anarchickém, a tudíž kompetitivním mezinárodním systému. Soustředí se tedy na vnější tlaky a determinanty. Realismus, a později neorealismus (především prostřednictvím Waltze) pracuje s teorií odstrašení[18] a systémem svépomoci. Vzhledem k chápání států jako „like-units“, realisté nikdy neopouštějí při zkoumání analytickou hladinu státu. Waltz to později rozšiřuje v rámci neorealismu právě o strukturu mezinárodních vztahů, tedy o zmíněnou anarchičnost mezinárodního prostředí (Rojčík, 2006: 13).

Teorie vycházející z realistických východisek se zabývají téměř výlučně vnějšími determinanty, což v rámci proliferace znamená, že motivem pro získání jaderné zbraně je vnější ohrožení a touha státu přežít. Řada autorů a

[18] The Deterrence Theory.

politiků dospěla do 90. let k jakémusi skoro-konsenzu, že se státy budou snažit vyvinout jadernou zbraň, pokud budou čelit vážnému vnějšímu ohrožení své bezpečnosti, kterému nebudou schopni čelit jinak, než jadernou zbraní, a naopak, pokud takovému ohrožení čelit nebudou, existuje velká pravděpodobnost, že k vývoji jaderné zbraně nepřistoupí. Toto ve své práci předpokládá i Rublee (2009: 22–24), která se na proliferaci dívá z opačného hlediska, tedy proč většina států jadernou zbraň nemá. Ta rovněž uvádí, že státy nemusí usilovat o jadernou zbraň rovněž pokud jim chybí rival v regionu nebo pokud jim bezpečnostní garanci v podobě jaderné zbraně zajistí jiný jaderný stát (toto je ovšem ošemetné, zvlášť u realistů, kteří na aliance nevěří), nebo pokud vývoj jaderné zbraně jako takový může sloužit jako bezpečnostní hrozba našeho státu. Pokud bychom s výše zmíněným skoro-konsenzem souhlasili, můžeme považovat proliferaci jaderných zbraní za řetězovou reakci a nemusíme dále proliferační motivace zkoumat. Sagan při zkoumání hypotézy o řetězové reakci uznal, že u většiny států by toto vysvětlení sedělo – SSSR reagoval na zbraň USA, VB a Francie a Čína na zbraň SSSR, ale u některých (např. Indie) by toto vysvětlení pokulhávalo (Sagan, 1996: 54–59).

Zaměříme-li se na systém svépomoci, který je podle Waltze primární způsob, jak státy v anarchickém prostředí zajišťují svou bezpečnost, můžeme říci, že se po druhé světové válce proměnil, a to ze dvou důvodů. Prvním důvodem je změna mezinárodního systému z multipolárního na bipolární, a druhým důvodem je vyvinutí jaderných zbraní. Změna systému realistům vyhovovala, protože bipolární systém je dle nich mnohem předvídatelnější (co se protivníků týče), a tudíž bezpečnější. Rovněž vynález jaderné zbraně považují teorie založené na realismu do určité míry za pozitivní, protože považují jadernou zbraň, v souvislosti s teorií odstrašování, za ultimátní garanci bezpečnosti (Cirincione, 2007: 51), čímž vlastně ospravedlňují její vlastnictví. Největším zastáncem (postupné) jaderné proliferace[19] je právě Waltz, který zastává názor, že více jaderných států na světě bude, tím lépe, opět

[19] Kenneth Neal Waltz ovšem termín proliferation raději nahrazuje termínem spread. Proliferation dle jeho názoru totiž znamená vertikální nárůst počtu jaderných zbraní, přitom spread vysvětluje jako rozšíření počtu jaderných států (Waltz, 1981).

v souvislosti s teorií odstrašení[20] . Toto Waltz obhajuje především tím, že jaderná válka je daleko méně pravděpodobná, protože možné ztráty nepoměrně vzrostly oproti možným ziskům. Do konvenční války státy vstupují s možností výhry či prohry, do jaderné války s možností přežití či zničení. Což je dle Waltze logický důvod, proč proti sobě státy nepůjdou do ozbrojené konfrontace, když budou vlastnit jadernou zbraň. *„Nejistota ohledně linie, kterou může jaderná válka sledovat souběžně s jistotou, že destrukce může být obrovská, silně inhibuje použití jaderné zbraně jako první.“* (Waltz, 1995: 2–7, 15).

(Teorii) Odstrašení, na které (neo)realistická vysvětlení jaderné proliferace stojí, definuje Waltz jako schopnost *„zabránit lidem dělat něco tím, že je zastrašíme“.* Odstrašení v tomto případě operuje na principu možné reakce protivníka. Odstrašení není dosaženo schopností bránit se případnému útoku, ale schopností případný útok potrestat. K tomuto účelu slouží tzv. jaderné síly druhého úderu[21]. Efektivní odstrašující síly musí splňovat tři základní požadavky. Alespoň část jaderných zbraní musí být umístěna tak, aby přežila útok protivníka; tyto zbraně nesmí vyžadovat předčasného odpálení v odpovědi na to, co může být planý poplach; velení a řízení jaderných zbraní musí být maximálně důvěryhodně, aby se předešlo náhodnému či neautorizovanému použití (Waltz, 1995: 3–5, 20).

Zohledňujíc vše výše zmíněné, vymezil Waltz sed možných motivací států k jadernému zbrojení (Waltz, 1981). Prvním motivem je to, že světové velmoci vždy kontrují jaderné výzbroji jiných mocností, často napodobováním jejich zbrojního vývoje. Druhým motivem k získání vlastní bomby je nedůvěra ve spojenecký jaderný stát, že v případě našeho napadení bude riskovat vlastní bezpečnost pro tu naši. Třetí motivací státu, jež nemá ani jadernou zbraň, ani jaderného spojence je, pokud zbraň vyvine některý z jeho protivníků. Čtvrtým motivem pro získání jaderné zbraně může být obava ze současné či budoucí konvenční síly protivníka. Pátá motivace je ekonomického charakteru – jaderná

[20] Viz dílo Waltz, K. N. (1981): The Spread of Nuclear Weapons: More May Better. Adelphi Papers. Vol. 21, No. 171. a na něj navazující polemiky s Davidem Scottem Saganem, který zastává opačný názor.

[21] Second-strike nuclear forces.

zbraň jako „levná“ a bezpečnější alternativa k drahému a nebezpečnému závodu v konvenčním zbrojení. Šestou motivací je zisk jaderné zbraně pro ofenzivní účely, což ale Waltz uvádí jako nepravděpodobnou motivaci. Sedmou, a poslední, motivaci tvoří snaha státu zvýšit své mezinárodní postavení, tedy se jedná o mezinárodní prestiž.

Z Waltzových motivací budu vycházet při své analýze v praktické části s tím, že se zaměřím i na práce autorů, operujících s jinými teoriemi, než jsou ty (neo)realistické. Řada autorů rovněž tyto motivace zahrnuje do své práce, třebaže s určitými výhradami, obměnami či dovysvětleními, a to s ohledem na proměnné a faktory, které sleduje či analytickou hladinu ve které operuje. Sám Waltz nikdy neřekl, že jeho teorie motivací jaderné proliferace je nevysvětlující, a postupně do svých prací zahrnuje více proměnných, dodnes se na těchto předpokladech dá stavět, pokud přihlédneme i k dalším pohledům na tuto problematiku.

3.3 Neoliberální institucionalismus

S neoliberálním institucionalismem se debata posouvá níže v analytických hladinách, navíc už zohledňuje vnitřní determinanty, ovlivňující jadernou proliferaci, ačkoliv Ogilvie-White (1996: 50) upozorňuje na to, že sice zahrnuje ekonomické a politické faktory, ale stejně jako realismus a neorealismus opomíjí důležité proměnné týkající se státního rozhodování.

Jako hlavní představitelku tohoto přístupu v rámci jaderné proliferace uvedu Ethel Solingen. Solingen tvrdí, že nechce snižovat váhu vlivu bezpečnostních faktorů k proliferaci, ale že se státy během různých časových období rozhodovaly různě. Bezpečnostní charakter proliferace přisuzuje státům jaderného klubu, nicméně o motivacích dalších států k jadernému zbrojení smýšlí poněkud jinak. Ve své práci *The Political Economy of Nuclear Restraint* uvádí pro vysvětlení motivací jaderného zbrojení silné a slabé stránky neorealistického přístupu a liberálně demokratických teorií míru. U neorealismu bere v potaz jeho východisko z hobbesovské anarchické kultury, kde jako hlavní slabinu neorealismu vidí jeho „neprůkaznost“ (u států po jaderném klubu). U demokratických teorií míru operuje s kantovskou představou společnosti, což se přenáší do mezinárodního prostředí, kde pak spolu demokracie kooperují.

V tomto ohledu by se dle Solingen dalo odvodit, že takovéto společnosti se budou snažit vyvarovat obraně založené na jaderných zbraních, kdy princip jaderného odstrašení představuje, byť jen minimální, riziko katastrofy, které je vztahu mezi kooperujícími demokraciemi neakceptovatelné. Jiné je to pak mezi státy odlišného charakteru, tedy mezi demokratickým a nedemokratickým státem, který tyto pohnutky nesvazují v rozhodování o jeho bezpečnosti (Solingen, 1994: 127–132).

Solingen pak vysvětluje rozhodnutí o (ne)zahrnutí jaderného arzenálu do bezpečnostní strategie charakterem vládnoucí skupiny státu. K tomuto účelu rozlišuje dva možné typy vládnoucích skupin. První tvoří skupiny, které prosazují ekonomické liberalizace, druhou skupinu tvoří různé protekcionistické skupiny. Solingen (1996: 138–139) tvrdí, že skupiny podporující ekonomickou liberalizaci jsou nakloněnější k režimům jaderného odzbrojování, respektive přístupu k NPT, protože v tom vidí dalekosáhlejší politické, ale hlavně ekonomické výhody. Je to plně v souladu s jejich agendou liberalizace ekonomiky – přístup na globální trh, redukovaná kontrola státem, apod. Zdrženlivým jaderným postojem lze zajistit některé mezinárodní hospodářské, finanční a politické výhody jako je odpouštění dluhů, zajištění nových exportních trhů, zahraniční investice, a další, které mohou být použity k udržení či rozšíření domácí politické podpory a posílení domácího institucionálního rámce pro oporou ekonomické liberalizace.

Oproti tomu stojí protekcionistické koalice, které primárně stojí v opozici proti ekonomické liberalizaci, mezinárodním režimům jako takovým, protože ve valné většině vycházejí vstříc západu – ať už se jedná o NPT či strukturální úpravy navržené MMF. Tuto skupinu dle autorky tvoří hlavně menší obchodníci, státní úředníci a inteligence, která se bojí demontáže státních podniků a následné eroze jejich základny politické přízně. Ať už se jedná o militantní, etnické či náboženské protekcionistické skupiny, odůvodňují přidělování státních prostředků na širokou škálu zájmů zajišťujících protekcionistické strategie. Řada zemí, ovládána těmito skupinami, tak dlouho odolávala externím tlakům pro přidání se nebo dodržování mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní či jeho regionálním alternativám. Jaderné postoje se tak vnořily do širšího kontextu globálních (především ekonomických) vztahů, které

vytvářejí určité vzájemná očekávání. Mezinárodní společenství očekává, že státy budou dodržovat zásady NPT, zatímco participující státy očekávají, že se budou podílet na výhodách mezinárodní ekonomické závislosti (Solingen, 1996: 140–141).

Dalším autorem vycházejícím z liberálně institucionalistického přístupu je Glen Chafetz. Ten staví rozhodnutí o nevlastnictví jaderných zbraní na kolektivní bezpečnostní identifikaci, rovněž tedy na kantovské společnosti. Státy, které spolu sdílejí společné hodnoty, spolu sdílejí i normy a pravidla, tudíž pro sebe nepředstavují bezpečnostní hrozbu a pravděpodobnost jejich poptávky po jaderném arzenálu je velmi malá. Tyto země dle Chafetze tvoří tzv. jádro. Mimo toto jádro stojí na tzv. periferii státy, které tyto hodnoty nesdílejí, tudíž nesdílejí ani normy a pravidla společné pro státy jádra, mohou se navzájem považovat za bezpečnostní hrozby a pravděpodobnost jaderné proliferace je větší (Ogilvie-White, 1996: 49); (Rojčík, 2006: 18).

Rublee (2009: 25–26) v rámci neoliberálního institucionalismu rovněž tvrdí, že jsou státy ochotny být zdrženlivé, co se týče jaderného zbrojení, protože očekávají přísun materiálních výhod, které přístup k NPT nabízí (transfer technologií, mezinárodní pomoc, …). Jako další faktor z pohledu přistoupení k NPT vidí motivaci v překonání bezpečnostního dilematu, tedy opět výše zmíněné kolektivní bezpečnostní společenství. Státy, které se chtějí vymanit z bezpečnostního dilematu, oceňují především transparentnost takového společenství.

3.4 Organizační teorie

Organizační teorie dle Ogivile-White (1996: 55) analyzuje implementaci rozhodnutí vládnoucích skupin a vysvětluje význam organizací v iracionálním chování. Na druhou stranu ovšem podceňuje vliv jednotlivců, na rozhodovací procesy, a nových informací.

Jako nejdůležitějšího představitele tohoto přístupu bych uvedla autora, který ve své práci často polemizoval s Waltzem a jeho neorealistickým přístupem, tedy Scotta Douglase Sagana. Sagan ve svém díle *Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb*, představuje tři modely, při kterých se státy buď rozhodnout vyvíjet (či odstoupit od) jadernou zbraň.

Sagan (1996: 55) je toho názoru, že jaderné zbraně jsou *„… něčím víc, než jen nástrojem národní bezpečnosti, jsou rovněž politickými objekty v debatách domácí politické scény a vnitřních byrokratických bojů, a rovněž mohou sloužit jako mezinárodní normativní symboly modernity a identity.“* Z toho pak vychází i tři zmiňované modely: bezpečnostní model, model domácí politiky a model norem.

V bezpečnostním modelu Sagan vychází z neorealistických předpokladů, tedy z anarchického systému, kde národní bezpečnost státu závisí na systému svépomoci. Státy tedy budují jaderné zbraně ke zvýšení národní bezpečnosti vůči externímu nebezpečí, zvláště pak tomu jadernému, a vybalancování svých rivalů. Slovy Georga Schultze: *„Proliferace plodí proliferaci“* (Schultz, cit. dle Sagan, 1996: 57). Z toho vyplývají pro státy dvě možnosti v závislosti na jejich mezinárodním postavení, na politické a ekonomické síle. Silné státy si dělají, co mohou, ve smyslu toho, že pokud chtějí vybalancovat rivala vlastní jadernou zbraní, tak ji mohou postavit. Slabé státy tuto možnost nemají. Slabé státy dělají, co musí. V tomto smyslu je pro slabé státy často jedinou možností najít si jaderného spojence či alianci, prostřednictvím které pak produkují rozšířené odstrašení a balancují tak bezpečnostního rivala. Pokud se skrze bezpečnostní model díváme na NPT a režim nešíření jaderných zbraní, je NPT vnímaná jako instituce, umožňující nejaderným státům překonat problém společné akce. Neproliferační politika NPT, potažmo USA, může dle realistické logiky jen zpomalit, nikoliv zastavit šíření jaderných zbraní, přičemž snahy o toto zpomalení mohou čelit dvěma překážkám. Zaprvé změnou systému z bipolárního na multipolární se mění bezpečnostní hrozby a hlavně záruky, takže bezpečnostní garance USA mohou být méně spolehlivé. Druhým problémem je situace, ve které nový stát získá jadernou zbraň, změní tím bezpečnostní prostředí svých sousedů, kteří mohou mít pak větší snahu balancovat tuto hrozbu vlastním jaderným programem (Sagan, 1996: 57–62).

Model domácí politiky se zaměřuje na tři skupiny domácích lobbistů za jadernou zbraň jako součást národní bezpečnosti. Tyto tři skupiny tvoří státní establishment jaderné energetiky, důležité jednotky profesionální armády (hlavně z oblasti letectví a námořnictva) a politici ve státech, kde politické strany nebo široká veřejnost důrazně apelují na získání jaderné zbraně. Pokud se

v zemi vyskytují koalice těchto skupin dostatečně silné na to, aby ovlivňovaly vysokou politiku, pak se pravděpodobně programu jaderných zbraní bude dařit. Existují ovšem i názory proti. V tomto modelu dle Sagana bezpečnostní hrozby nejsou hlavními důvody k rozhodnutí o vytvoření jaderných zbraní, ale *spíše „… okny příležitosti, skrze které mohou proskočit obecné zájmy.“* Proto z perspektivy modelu domácí politiky nejsou jaderné zbraně nevyhnutelným řešením mezinárodních bezpečnostních problémů, ale jsou řešením, hledajícím problém, ke kterému by se přiřadily, aby obhájily svou existenci. Potencionální mezinárodní hrozby jsou z této perspektivy dosti flexibilní a kujné, tudíž na ně mohou být flexibilní i reakce domácích politiků. Co se týče neproliferace v rámci tohoto modelu, hlavní je spolupráce mezinárodního prostředí a domácí opozice. Mezi tyto patří např. boj finančních institucí proti jaderným programům ve formě finanční pomoci podmíněné snižováním výdajů na zbrojení, zvyšování technické informovanosti obyvatel o jaderných zbraních, budování alternativních pracovních míst pro zaměstnance jaderného průmyslu, zapojení zemí do jiných vojenských aktivit (např. peacekeepingových misí), velkou roli při tomto hraje NPT režim a nevládní organizace podporují NPT a politika IAEA (Sagan, 1996: 63–65, 72–73).

Model norem je vystavěn na myšlence toho, že chování států je determinováno hlubšími normami a sdílenou vírou v to, jaké činnosti jsou legitimní a vhodné v mezinárodních vztazích. Jaderné zbraně mohou tvořit státní identitu nebo důležitý symbol. Ze sociologické perspektivy může mít vlastnictví jaderné zbraně podobnou funkci jako národní vlajka, státní aerolinie či olympijský tým, tedy být součástí toho, co moderní státy věří, že musí vlastnit k tomu, aby byly legitimními moderními státy. Tato symbolická funkce respektive může reflektovat představu leaderů o tom, jaké chování je nutné pro klasifikaci moderního státu. Samotné globální normy, ovlivňující chování států v mezinárodním prostředí, neproliferační normy nevyjímaje, by nemohly existovat bez podpory nejsilnějších států, které věří, že tyto normy slouží k dosažení jejich politických cílů. Řada případových studií ukazuje na to, že rozhodovací procesy ohledně vlastnictví jaderných zbraní byly ovlivněny vírou v to, že vlastnictví jaderné zbraně může zvýšit prestiž státu, jeho vliv v mezinárodním prostředí a rovněž bezpečnost. Změna chápání prestiže

vlastnictví jaderné zbraně se proměňuje s rozšiřování NPT. Z tohoto pohledu se na bedra NPT, potažmo neproliferačních snah USA a dalších států, klade velká důvěra. Sagan věří v optimističtější pohled na jadernou proliferaci skrze model norem. Z norem se postupným akceptováním a implementováním mohou stát pravidla, zakotvená v domácích institucích. Z krátkodobého hlediska tak model norem může být *„brzdou proliferační řetězové reakce“* a z dlouhodobého se mohou normy, obzvláště NPT vyprofilovat v takové, které budou proti veškerému jadernému vlastnictví (Sagan, 1996: 73–76, 84).

Dalším, kdo pracuje s vládnoucími skupinami, je Stephen Meyer. Zájmové skupiny dle něj vstupují do rozhodovacího procesu, která Meyer rozděluje na tři stupně. Prvním stupněm je explicitní rozhodnutí vlády vyvinout latentní jaderné kapacity, druhým stupněm je rozhodnutí přeměnit tyto latentní kapacity v operační schopnost, posledním stupněm je zahájit operační program vývoje jaderných zbraní. Za nejdůležitější považuje druhý stupeň, který nazývá *„proliferačním rozhodnutím“* (Meyer, cit. dle Ogilvie-White, 1996: 50). Tohoto stupně se dosáhne, pokud se silné motivační faktory existují ve stejnou dobu jako latentní kapacity ke zbudování jaderné zbraně, a vedou tak k představě, že získání jaderných zbraní umožní dosáhnout, domácích, zahraničních a obranných cílů. Meyer říká, že čas mezi druhým a třetím stupněm se liší stát od státu, a zároveň upozorňuje, že ani dosažení druhého stupně není zárukou vlastnictví jaderné zbraně. Pokud se stát mezi druhým a třetím stupněm rozhodne, že získání jaderné zbraně již není v zájmu státu, může od programu odstoupit. Rovnováha mezi motivačními a odrazujícími podmínkami, se dle tohoto modelu může měnit v čase. Jako výsledkem Meyerův model může částečně vysvětlit, proč je jaderná diplomacie občas nekonzistentní. Ačkoliv Meyer považuje stát za racionálního aktéra, rovněž připouští, že se státy ne vždy chovají zcela racionálně, pokud existuje obava z jaderných zbraní (Ogilvie-White, 1996: 50).

3.5 Teorie systémů přesvědčení - Jednotlivec jako podstata proliferační teorie

Koncept systémů přesvědčení sestupuje až na analytickou hladinu jednotlivce a je postaven na myšlence, že přesvědčení a jednání jsou propojené, a že rozhodování o zahraniční politice nemůže být plně pochopeno,

aniž by se vzala v úvahu přesvědčení osob s rozhodovací pravomocí. Přičemž tato přesvědčení ovlivňuje chování ostatních. Nicméně chápání chování ostatních je na druhou stranu ovlivněno vlastním životem, vírou a přesvědčením, tudíž může být vykládáno mylně. Kritikové tohoto přístupu často argumentují tím, že toto lze dobře sledovat u jedinců, je ovšem problematické toto aplikovat na skupiny – jak skupiny mohou sdílet stejná či podobná přesvědčení (Ogivile-White, 1996: 52).

S tímto problémem si do jisté míry poradil Peter Lavoy, který vytvořil tzv. model mýtotvorců. Tito mýtotvorci dokážou přesvědčit potřebné skupiny ke stejným přesvědčením. Co se týče proliferačního rozhodnutí, vytváří tito lidé mýty o velikosti externích hrozeb (zveličují je), záměrně podhodnocují cenu jaderného výzkumu, a rovněž zveličují vojenský a politický význam (mezinárodní prestiž), kterou by vlastnictví jaderných zbraní přineslo. Proliferační rozhodnutí je podle tohoto modelu pak založeno na zkreslených informacích a závisí na schopnosti mýtotvorce přesvědčit zbytek rozhodovací elity. Koncept nukleárního mýtu je de facto tvoří přesvědčení o jaderných zbraních mýtotvorce jako takového, a je založeno na logice a víře, a tudíž tvoří mýtus, spíše než fakt. Tento model se snaží objasnit roli vlivných elit v procesu proliferačního rozhodnutí (Ogivile-White, 1996: 52).

4 JADERNÝ KLUB

Prvním úkolem této kapitoly bude analyzovat motivace získání jaderného arzenálu USA a SSSR, jako vybraných zástupců jaderného klubu. U těchto dvou zástupců můžeme téměř s jistotou říct, že jejich jaderné motivace byly ovlivněny výsledkem druhé světové války, jejich postavením v mezinárodním systému a začátkem studené války, která na dlouho dobu rozdělila svět na dva proti sobě stojící a soupeřící bloky.

Druhým úkolem této kapitoly bude představit stěžejní smlouvu, která dala vzniknout neproliferačnímu mezinárodnímu prostředí. Největší podíl na podpoře této smlouvy můžeme připisovat právě USA a SSSR, potažmo zbytku jaderného klubu a později dalším (nejaderným) státům, jejichž rozhodnutí se k smlouvě připojit vedla v praxi k bránění šíření jaderného arzenálu. V této části práce bude tedy hlavním prvkem NPT. Budu analyzovat její hlavní přispění k jaderné otázce, a to zdali tato smlouva tvoří mezinárodní režim slučující většinu států světa k určité spolupráci.

4.1 Motivace ke zbrojení USA

Zdálo by se jasné tvrdit, že v případě USA a rovněž SSSR je neorealistický pohled na jadernou proliferaci, či Saganův bezpečnostní model, dostačující. Toto ostatně připouští i sám Sagan, který říká, že tento model ve své podstatě (někde více, jinde méně) vysvětluje proliferaci u všech států, ale jak už jsem výše zmínila, i on poukazuje na multikauzalitu jaderné proliferace (Sagan, 1996: 85). Začněme tedy popořadě.

Podíváme-li se na motivace USA skrze technologický determinismus, můžeme říct, že kapacity v tomto přístupu definované, umožnily USA stát se prvním vlastníkem jaderné zbraně. Nebýt kapacit, kterým se před a během druhé světové války USA dostávalo, nebylo by možné v relativně krátké době zbraně dosáhnout. USA oplývaly všemi kapacitami pro vybudování jaderné zbraně, a kterými neoplývaly, ty si mohly dovolit díky ekonomickým kapacitám pořídit jinde (Sagan, 1996: 58). Například uran zkupovaly USA z belgického Konga a z kanadských dolů v Severozápadním teritoriu. Celkem disponovaly zhruba polovinou tehdejších světových zásob (Pitschmann, 2005: 52). USA

dosáhly jaderné zbraně díky tomu, že do jaderného arzenálu během vývoje navyšovaly finanční toky až do takové míry, že by si ve srovnání s nimi nemohl nikdo takové finanční toky do jaderného vývoje dovolit.

Ovšem největším kapitálem, kterým USA disponovaly, byl lidský, respektive vědecký kapitál. Díky nestabilní situaci v předválečné Evropě (nástup nacismu v Německu a fašismu v Itálii) opustilo velké množství vědců, ať už dobrovolně či z donucení, svá stávající pracoviště. Tito vědci zamířili převážně do USA, které hlavně díky značnému množství vědeckých či akademických pracovišť, mohly tyto vědce bez větších obtíží zaměstnat. USA se tak staly během pár let světovým centrem přírodních věd (Pitschmann, 2005: 48). Z pohledu technologického determinismu můžeme tedy říct, že pokud byla nějaká země vybavená k tomu, aby stvořila jadernou zbraň, byly to rozhodně Spojené státy americké.

Podíváme-li se na problematiku z Waltzovy neorealistické koncepce, mohly bychom motivace USA analyzovat skrze první důvod k proliferaci. Prvním Waltzovým (1981) důvodem je, že světové mocnosti vždy kontrují ve zbrojení jiným světovým mocnostem. Toto tvrzení je u USA trochu problematické, protože de facto neměly protivníka s „hotovou“ jadernou zbraní, nicméně jejich vývoj byl podnícen obavami z jaderného programu nacistického Německa, o kterém si nemohly být jisti, v jaké je fázi, a jak dlouho může Německu trvat zbraň sestrojit. Motivací tedy v tomto případě byla snaha jinou mocnost, pro zachování národní, respektive světové, bezpečnosti předběhnout (Cirincione, 2007: 1–3).

Pochyby ohledně fáze pokroku německého jaderného výzkumu na začátku druhé světové války byly jistě opodstatněné, protože němečtí vědci patřili mezi světovou špičku. To dokládá i to, že první, kdo objevil jaderné štěpení, byl německý chemik Otto Hahn, a to již v roce 1938 (Amacher, 2003). O schopnostech německých vědců věděli i vědci v USA, právě protože byla velká řada z nich evropského původu, a minimálně část svého studia strávila v německém akademickém prostředí. Když američtí vědci v roce 1943 sami zjistili, že zbudování jaderné zbraně není nemožné, ale naopak vysoce pravděpodobné, začali se velmi obávat německého náskoku a možné dominance. Tyto obavy vycházeli z logické dedukce. Nacistické Německo

započalo svůj jaderný program o dva roky dříve, než USA, takže bylo nutné operovat s předpokladem, že má německý výzkum dvouroční náskok (Goudsmit, 1996: 6–7).

Tato analýza už ovšem musí pracovat i se Saganovým konceptem, protože k začátku a vývoji oficiálního jaderného programu v USA do značné míry přispěla skupina vědců, kterou bych pravděpodobně zařadila do jeho modelu domácí politiky. Ačkoliv Sagan explicitně nezmiňuje vědecké kapacity jako jednu z možných skupin aktérů ovlivňujících proliferaci, zde si myslím je vhodné o tom minimálně uvažovat. Nemůžu, a ani nechci tvrdit, že skupina angažujících se vědců je primárním důvodem vzniku americké bomby, ale svůj podíl jistě mají. Tento argument bych ráda postavila na korespondenci mezi skupinou vědců, již reprezentoval Albert Einstein, a kanceláří amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta (FDR), a událostmi, které tuto korespondenci následovaly.

2. srpna 1939 sepsal spolu s dalšími jadernými fyziky Leo Szilardem a Eugenem Wignerem, Albert Einstein dopis, ve kterém žádal prezidenta Roosevelta, aby se začal zabývat otázkou jaderného výzkumu, neboť bude nevyhnutelnou budoucností výzkumu jak energie, tak ve zbrojnictví. Vzhledem k tomu, že Albert Einstein měl předchozí osobní vztah s Rooseveltovými a byl mezinárodně uznávaný pro své odborné znalosti, dopis informující prezidenta o nebezpečí jaderné bomby bylo potřeba opatřit jeho podpisem (President's Secretary's Files). V dopise prezidenta upozornil na to, že uranová ruda, která je základním prvkem pro jaderný program, se na území USA nachází v malém množství i kvalitě, a že se zásoby kvalitního uranu nachází v Kanadě, Kongu a na území Československa. Právě uranové doly v Československu byly jedním z vodítek k domněnkám o německém jaderném programu, protože Německo zastavilo prodej uranu z těchto dolů kvůli pravděpodobně vlastní potřebě. Kvůli těmto faktům navrhovali vědci pár základních opatření: pověřit osobu, která bude ve stálém styku s vědeckými pracovníky a bude informovat vládní departmenty, a zároveň jim bude skrze vědce dávat návrhy k vládním opatřením, se speciální pozornosti na zajištění zásob uranu; urychlit experimentální výzkum, který zatím funguje jen na rozpočtech z grantů univerzit, na kterých vědci působí; a navázat kontakt s profesionálními

laboratořemi, které disponují potřebným vybavením (Einstein, 1939)[22]. Dopis byl osobně doručen prezidentovi až 11. října 1939 Alexanderem Sachsem, dlouholetým vědeckým poradcem FDR, který k němu přidal vlastní memorandum. Po prostudování obsahu dopisu FDR řekl, vojenskému poradci generálu Edwinu M. Watsonovi, *"To vyžaduje akci."* 7. března 1940 poslal Einstein FDR další dopis, ve kterém žádal o urychlení vládních akcí, a roku 1941 se dokonce sám podílel na jaderném programu, nicméně kvůli svým politickým názorům nebyl přizván k systematičtější spolupráci na vývoji jaderné zbraně (Pitschmann, 2005: 362).

Tento postoj FDR později umožnil vývoj projektu Manhattan, nicméně zdaleka ještě ne v roce 1939. V tomto roce byla otázka jaderného programu vzána v potaz. FDR napsal Einsteinovi 19. října 1939, že mu vřele děkuje za jeho postřehy a závěry. Zároveň mu sděluje, že ustanovil radu, složenou z představitelů Úřadu pro normalizaci a zvolených zástupců armády a námořnictva, aby důkladně prozkoumala předpoklady o možnostech využití uranu. Jako spojnici mezi tímto výborem, vědci a vládou určil svého poradce Sachse (Roosevelt, 1939). Ačkoliv tato „Uranová komise" ještě téhož roku předložila zprávu o reálnosti jaderné zbraně, další dva roky byl výzkum kvůli povrchnímu zájmu ze strany vlády opět soustředěn spíše na univerzitách a k většímu pokroku docházelo na území Velké Británie, a to hlavně díky německým vědeckým emigrantům Otto Frischovi and Rudolfu Peierlsovi ve výboru s krycím názvem MAUD, jež pracoval na výzkumu zpracování uranu na štěpících procesech (The Manhattan Project (and Before), 1999).

Roku 1940 založil FDR Národní výbor pro obranný výzkum (NDRC)[23] pod nějž byla v létě roku 1941 nově rozšířená Uranová komise převedena a pracovala pod názvem Uranová sekce, či sekce S-1. Výhodou NDRC bylo, že měla o něco větší vliv a přímější přístup k penězům pro jaderný výzkum. Sekce S-1 byla jakýmsi předchůdcem projektu Manhattan. Jádro tvořila skupina vědců, jejichž práce se zaměřovala na rozvoj atomové bomby, a pracovali tak tvrdě, jak jim dovolily limitované zdroje určené na tuto problematiku (The Manhattan

[22] Celý „Einsteinův dopis", který stál za prvopočátkem vládního zájmu o jaderný výzkum, viz Příloha č. 6.

[23] NDRC – National Defense Research Comittee – Národní výbor pro obranný výzkum.

Project (and Before), 1999). FDR učinil 9. října 1941 jedeno z nejdůležitějších, tajných rozhodnutí v průběhu druhé světové války. Na setkání pouze s viceprezidentem Henrym Wallacem a hlavou NDRC Vannevarem Bushem, který měl k dispozici výsledky britského výzkumu, prezident zavázal vládu Spojených států k přístupu k intenzivnějšímu výzkumu proveditelnosti atomové bomby. Hlavní otázky jako finanční prostředky, stavební projekty a další věci potřebné k výrobě bomby se na tomto setkání neřešily, ty dostal za úkol řešit Vannevar Bush, který byl oprávněn používat prezidentskou pravomoc agresivně tlačit projekt kupředu. USA byly v říjnu 1941 stále ještě technicky neutrálním národem, ale Roosevelt se stal prvním představitelem státu, jenž zavázal svůj národ ke snaze o dosažení jaderného zařízení. Přitom se také razantně změnila povaha vztahu mezi americkou vládou a americkou vědeckou obcí (Huxen, 2011).

V roce 1941 se tak stal Vannevar Bush ředitelem Úřadu pro vědecký výzkum a vývoj[24], který byl zřízen dne 28. června 1941, a posílil tak vědecké zastoupení ve federální vládě. V této době se NDRC stal poradním orgánem OSRD i se sekcí S-1. Vývoj a charakter projektu urychlily události druhé světové války, když Německo napadlo SSSR a když USA vstoupily po japonském útoku na americkou základnu Pearl Harbor 7. prosince 1941 na straně spojenců do války. V březnu 1942 se souhlasem FDR se na setkání S-1 začal podílet armádní sbor inženýrů. To odráželo potřebu bezpečnosti v rámci programu S-1 spolu s odbornými znalostmi sboru ve stavebnictví, která by byla zapotřebí k vybudování výrobních zařízení potřebných pro výrobu atomové bomby. Velitelem celého projektu se stal armádní důstojník. S touto reorganizací se změnila povaha úsilí americké atomové bomby ze snahy, ve které dominovali vědečtí pracovníci, ve snahu, kde vědečtí pracovníci hráli podpůrnou roli stavebního podniku vedeného americkým armádním sborem inženýrů (The Manhattan Project -- Its Story, 2013). Se Spojenými státy nyní ve válce, a se strachem, že americké úsilí o vytvoření bomby bylo za německým, prostupoval vládou pocit naléhavosti. Do jara 1942 se situace změnila ze stavu s příliš málo penězi a žádným finálním termínem, ve stav s jasným cílem,

[24] OSRD – Office of Scientific Research and Development – Úřad pro vědecký výzkum a vývoj.

dostatkem peněz, ale s příliš málo času. Závod o vytvoření bomby se naplno rozjel (Gosling, 1999: 10). Další vývoj jaderného programu uvedu pro potřeby práce jen v důležitých záchytných bodech[25].

13. srpna 1942 probíhaly veškeré další práce spojené s konstrukcí jaderné zbraně pod vedením plukovníka Jamese C. Marshalla, později plukovníka Leslieho Grovese pod názvem Manhattan Engineer District a 23. září téhož roku byl zřízen Vojenskopolitický výbor[26], který měl zajistit rovnováhu mezi civilní a vojenskou kontrolou nad projektem. Ve snaze sjednotit výzkum se v listopadu začalo budovat rozlehlé vědecké středisko v Los Alamos, kde už práce dostaly název projekt Manhattan. 28. prosince 1942 definitivně prezident Roosevelt několika kroky schválil výrobu jaderné zbraně, mimo jiné vládními dotacemi přesahujícími 2 miliardy dolarů. Předpokládané datum zhotovení zbraně byla první polovina roku 1945, s přetrvávajícími obavami nad náskokem Německa. Na projektu pracovala v utajení vědecká špička a vedení dostal na starosti roku 1943 doktor Robert Oppenheimer. Naprosté utajení projektu mělo výhodu v tom, že díky podpoře Bílého domu, jak politické, tak finanční, nebylo třeba se zdržovat normálními politickými procedurami a bylo možné se plně soustředit na výzkum (Gossling, 1999: 13–19).

Kvůli obavám o jaderný náskok Německa, byla vytvořena tajná mise s názvem Alsos. Tato špionážní mise, založená na konci roku 1943 na příkaz, tehdy už generála Grovese, měla za úkol získat přísně tajné informace o jaderném progresu nacistického Německa. Úspěchy tato mise slavila až na konci roku 1944, kdy zjistila, že německý výzkum skončil neúspěchem[27]. Tento nezdar se udál i přes velkou počáteční výhodu německých vědců. Přestože se objevila spekulace, že němečtí vědci zdržovali vývoj úmyslně, většina autorů se shodne na jednodušším vysvětlení. Němečtí vědci pracovat v režimu, který jim

[25] Přesný chronologický vývoj amerického jaderného programu viz např. Gosling, F. G. (1999): *The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb*. United States Department of Energy, January 1999 Edition. U.S. Government Printing Office.

[26] Military Policy Commitee.

[27] Literatura k této misi viz ALSOS – Digital Library for Nulcear Issues (http://alsos.wlu.edu/adv_rst.aspx?query=alsos&selection=keyword&source=all&results=10&keyword=alsos, 3. 5. 2015). Přímé svědectví civilního účastníka mise viz Goudsmit, S. A. (1996): Alsos. AIP Press, New York.

nepřipravil podmínky. Kvůli válce emigrovala řada špičkových fyziků, nacistický režim se nikdy nepokusil výzkum sjednotit, chyběli finanční i materiálové prostředky a ucelené vedení. Paradoxem zůstává, že ačkoliv německý jaderný výzkum chátral, myšlenka na jeho možný úspěch hnala americký výzkum kupředu (Amacher, 2003); (Pitschmann, 2005: 34–35). Albert Einstein později přiznal*: „Kdybych věděl, že se Němcům nepodaří atomovou bombu vyvinout, nehnul bych ani prstem.“* (Einstein, 1947). Po válce se Einstein stal odpůrcem jaderných zbraní.

Veškeré americké úsilí se nakonec zhodnotilo. Ačkoliv u konce projektu nebyl již prezident Roosevelt, který 12. dubna 1945 zemřel, ale prezident Harry S. Truman, i on chápal vojenskou a diplomatickou důležitost jaderné zbraně. Od úspěchu projektu Manhattan na jaře 1945, se jaderná bomba stala velmi důležitým prvkem v americké strategii. Dlouho očekávaná zbraň byla na dosah ruky v době, kdy byla činěna těžká a důležitá rozhodnutí, a to nejen k ukončení války v Pacifiku, ale i k podobě poválečného mezinárodního řádu. V pondělí 16. července 1945, přesně v půl páté ráno, začal úspěšným jaderným testem nazvaným Trinity, uskutečněným v Novém Mexiku v oblasti Alamogordo, atomový věk (Gossling, 1999: 45–48).

4.2 Motivace ke zbrojení SSSR

Pokud jsem USA označila za poněkud problematičtější, respektive specifičtější, příklad Waltzova prvního důvodu ke zbrojení, tedy nutnosti kontrovat zbrojnímu vybavení jedné velmoci druhou, pak SSSR můžu označit za ukázkový příklad této motivace. Vzhledem ke stejnému typu motivace lze pak ve vývoji jaderného programu těchto dvou zemí vidět některé podobnosti jako prvotní pochybovačný přístup k potřebě jaderné zbraně a malou vládní, jak politickou, tak materiální podporu na počátku vývoje, či čas, za jaký byla bomba sestrojena – i když zde lze opět polemizovat. Neorealistickou optikou by se rovněž měla motivace SSSR zkoumat možná srze sedmý Waltzův důvod k jadernému zbrojení, kterým je jednoduše mezinárodní prestiž.

Podíváme-li se na motivace skrze technický determinismus, bude naopak specifičtějším příkladem SSSR v porovnání s USA. Sovětská jaderný program začínal stejně jako americký ve výzkumných laboratořích převážně

univerzitního typu a rozhodně nemůžeme říci, že by sovětští vědci nějak výrazně zaostávali za německými či americkými. Ve stejném roce (1939) jako Niels Bohr a John A. Wheeler ve Spojených státech a Otto Frisch v Anglii., A. I. Brodsky publikoval článek o separaci izotopů uranu, zatímco Igor Kurchatov a Iakov Frenkel nabídli teoretické vysvětlení procesu štěpení v atomu uranu, takže co se týče vědeckého kapitálu, minimálně v začátcích necentralizovaného jaderného programu, byl na to SSSR velmi dobře. Situace se poněkud zkomplikovala s německou invazí dne 22. června 1941. Sovětští vědci, stejně jako zbytek sovětské společnosti, obrátili svou pozornost na bezprostřední problémy války. V důsledku toho byl výzkum v oblasti jaderného štěpení po zbytek roku 1941 prakticky zastaven. Instituty, laboratoře a vědci byli evakuováni na východ a většina z nich, zabývajících se jaderným výzkumem, byla nucena věnovat se úkolům, které bezprostředně mohly ovlivnit průběh války, protože se sovětskou jadernou zbraní se počítalo do budoucích možných konfliktů, nikoliv však do druhé světové války (Cochram – Norris – Bukharin, 1995: 17–18).

Jak už jsem naznačila v úvodu, vývoj sovětské jaderné zbraně byl do jisté míry ovlivněn špionáží. Již na konci 1941 se do SSSR dostaly přes tajnou zpravodajskou službu v Londýně přísně tajné zprávy o jaderném vývoji ve Velké Británii – založení „Jaderného výboru“ a snaha zkonstruovat jadernou bombu s odhadovanou dobou do dvou let. Další zprávy informovali o výstavbě továrny na čistění uranu a výzkum kritických hodnot obohaceného uranu. Během roku 1942 přicházeli do SSSR další a další zprávy ohledně jaderné problematiky. Mezi nejznámější špiony, dodávající tajné informace o jaderném programu patřili: Karl Fuchs a John Cairncross, jenž posílali zprávy z Velké Británie a Bruno Pontecorvo, který byl špiónem v USA, jejich špionážní dráha se ve velké míře přisuzuje jejich politické příslušnosti ke komunistické straně. Neexistuje žádný důkaz, že byl Stalin v té době informován o získaných šifrách. Texty byly zvláště složité vědecko-technické povahy, jež mohl pochopit jen jaderný fyzik. Až do března 1943 nebyly tyto texty zpřístupněny žádnému sovětskému vědci k analýze a byly zamčené v trezoru NKVD[28] (Medvedev, 2000: 51–52). Tady se

[28] NKVD - Народный комиссариат внутренних дел – Lidový komisariát vnitřních záležitostí. NKVD měl na starosti vnitřní bezpečnost, tajnou policii, rozvědku,

projevuje počáteční pochybovačnost o jaderném výzkumu a podcenění důležitosti jaderné zbraně, tudíž vědecké kapacity byly do roku 1943 jaksi zpomaleny vlastním režimem.

Jak se později ukázalo, další technologickou překážkou byl nedostatek uranu. Hledání uranu začalo již roku 1940 pod vedením, téhož roku založené, Uranové komise, nicméně byl velmi zdlouhavý. Nový impuls pro systematičtější hledání přišel v roce 1942 na naléhání akademiků a geologů. Na území SSSR nebyl geologický průzkum příliš úspěšný, protože se na území nacházelo málo uranové rudy. K dostatečnému množství uranu se SSSR dostalo až po konci druhé světové války, když se dostalo k dolům na území států sféry sovětského vlivu. SSSR se dokonce podobně jako USA s misí Alsos pokusilo o podobnou špionážní misi, nicméně hlavně s účelem získat přístup k uranu. Ačkoliv měla tato mise oproti americké poněkud zpoždění, a Američané ukořistili většinu jaderného zařízení na území Německa, podařilo se německé misi ukořistit nemalé zásoby oxidů uranu a hlavně Nicolause Riehla, německého jaderného fyzika a odborníka na produkci čistého uranu, čímž se od konce roku 1945 do značné míry setřela překážka nedostatku uranu pro sovětský jaderný program (Medvedev, 2000: 56–57). Co se týče přísunu peněz do projektu, ty přestaly být překážkou po srpnu 1945, tedy po svržení jaderných bomb na Japonsko, kdy se celý postoj SSSR k jadernému programu změnil.

Stejně jako u USA začala Waltzova první motivace k proliferaci u SSSR proti, zatím, neexistující bombě. Nicméně tato motivace byla do druhé poloviny roku 1945 velmi vlažná, tedy dokud SSSR nezískal „reálnou bombu“ jako protivníka. Stalin byl skeptický k Beriou shromážděným informacím ohledně vývoje jaderného programu na Západě o na konci roku 1941 je prohlásil za *„propagandu“* a řekl: *„my se nechystáme vyvíjet takový druh superbomby, ale mějme o tom přehled“* (Stalin, cit dle Cochram – Norris – Bukharin, 1995: 19). Nicméně již v roce 1942 se k rukám NKVD dostala dostatečně velká míra špionážních informací ze Západu, ohledně jaderné problematiky, navíc doplněna tlakem z vědeckého prostředí, že už bylo nezbytně nutné začít situaci

---

kontrarozvědku a další nástroje represe. Jedním z nejznámějších vůdců tohoto orgánu byl Lavrentyi Beria, který byl považován, po Stalinovi, za druhého nejmocnějšího muže tehdejšího SSSR (Cochram – Norris – Bukharin, 1995:19).

řešit a jaderná zbraň se začala čím dál více jevit jako podstatná součást národní bezpečnosti.

V tuto chvíli bychom mohli přeskočit k Saganově konceptu domácí politiky, protože na Stalinovo rozhodnutí ohledně jaderného programu začal tlačit jak zástupce vojenského segmentu Beria, tak vědec Georgi Flerov, který si všiml, že Západ přestal publikovat veškeré články o jaderném štěpení a podobných tématech, což považoval za jasné znamení toho, že se Západ chystá tyto materiály využít k využití jaderného programu pro vojenské účely Flerov poslal sérii dopisů o svých podezřeních k rukám známých vědců a vládních představitelů, včetně Kurchatova, Kaftanova, který byl v tu dobu zplnomocněncem pro vědu ve výboru pro obranu státu, dopisy posílal i samotnému Stalinovi, kterému v dubnu 1942 napsal: *„…musíme bez prodlení postavit uranovou bombu“* (Flerov, cit. dle Cochram – Norris – Bukharin, 1995: 19). Tyto dopisy, dle vzpomínek Kaftanova, byly jedním ze základních faktorů, který vyzval sovětskou vládu k rozhodnutí o zahájení programu pro vytvoření jaderných zbraní (Brooks – Zaitseva, 2008).

Flerov nebyl jediný vědec, který tlačil na urychlení jaderného programu, další nátlak přišel v době, kdy už byl jaderný program Stalinem posvěcen ke svému fungování, a to na přelomu let 1944 a 1945. Igor Kurchatov, který byl v té době vědeckým ředitelem sovětského jaderného projektu, dne 29. září 1944 napsal dopis Berijovi, kterému Stalin svěřil hlavní odpovědnost nad jaderným programem. Úroveň podpory politických vůdců, jež byla jadernému projektu věnována, přišla Kurchatovi nedostačující, a tak Beriju v dopise žádal: *„V našich dopisech jsme vás soudruh M. G. Pervukhin [místopředseda rady lidových komisařů a klíčový atomové správce] a já informovali o stavu prací na problematice uranu a o kolosálním vývoji této práce v zahraničí. ...k vyřešení této problematiky byla vytvořena v zahraničí koncentrace vědecké a inženýrsko-technické síly na úrovni, jež nebyla v historii světové vědy viděna, a která již dosáhla neocenitelných výsledků. V naší zemi, i přes výrazné zlepšení v rámci problematiky uranu mezi lety 1943 a 1944, je situace stále zcela neuspokojivá…I když vím, že jste velmi zaneprázdněni, s ohledem na historický význam problematiky uranu jsem se rozhodl vás rušit, a požádat, abyste*

zaveleli k úsilí, které by odpovídalo potenciálu a významu našeho velkého státu ve světové kultuře.“ (Kurchatov, cit. dle Holloway, 1994: 5).

V roce 1942 už byl Stalin nucen připustit, že se bez jaderné zbraně neobejde. Dne 28. září schválil rozhodnutí Výboru pro obranu státu[29] "O organizaci práce na uranu", čímž umožnil sovětské Akademii věd pokračovat v práci na studiích k realizaci využití jaderné energie cestou řetězové reakce uranových jader, které byly přerušeny válkou (Brooks – Zaitseva, 2008). Přes léto a podzim 1942 se s vědci konzultovalo ohledně vyhlídek jaderné energie, ale špionážní materiály jim ukázány nebyly. V říjnu se hledal vědec, který by byl ochoten vést jaderný program s tím, že nyní už se chtělo stihnout vyvinout jadernou zbraň v horizontu dvou let, většina renomovaných vědců odmítla a nabídku tak přijal tehdy ještě mladý a relativně málo známý Kurchatov. Dne 11. února GKO zřídil se Stalinovým souhlasem vědecko-technický výzkumný program na využití atomové energie a 10. března jmenoval Kurchatova do funkce vědeckého ředitele jaderného programu, který od 12. dubna vedl vědeckého sídlo sovětského jaderného programu, které neslo krycí název Laboratoř č. 2 (Cochram – Norris – Bukharin, 1995: 20).

V březnu byl Kurchatovi povolen přístup ke špionážním materiálům získaných ze zahraničí. Ten si vzhledem k jejich množství, složitosti a časovému presu, vyžádal, proti Berijově přání rozšíření vědeckého týmu, přičemž každý z přizvaných vědců musel projít věrohodnostní prohlídkou. Nikdo z nich nesměl zbytku lidí, pracujících na projektu prozradit původ informací a museli tvrdit, že jsou to všechno jejich vlastní poznatky. I když tajná služba i nadále dodávala fyzikům velký objem informací, které ukazovaly, jak blízko USA byly k získání skutečné jaderné bomby, pokrok v SSSR v tomto směru byl velmi skromný. Což se přičítá zejména výše zmíněnému nedostatku uranu a stále ještě nedostatečné politické, finanční a materiálové podpoře státu (Medvedev, 2000: 54–56). Toto vše se ovšem změnilo americkým použitím jaderné zbraně proti Japonsku.

[29] GKO - Государственный комитет обороны – Výbor pro obranu státu. Předsedou tohoto výboru byl sám Stalin, místopředsedou Vyacheslav Molotov. Byl založen 30. června 1941 v reakci na napadení Německem s úmyslem účinněji koordinovat rozhodování pro válečné úsilí (Reese, 2004).

Po kapitulaci Německa se sešla tzv. Velká trojka, tedy prezident USA Harry Truman, premiér Velké Británie Winston Churchill a sovětský vůdce Joseph Stalin na konferenci v Postupimi, jež měla vyřešit poválečné otázky Německa a rovněž otázku stále ještě válčícího Japonska. Konference se konala od 17. července do 2. srpna 1945[30]. Důležitým pro tuto práci je, že na této konferenci oznámil Truman Stalinovy, že USA vlastní novou zbraň (aniž by specifikoval, že jadernou). *„ 24. července jsem se mimochodem zmínil Stalinovi, že máme novou zbraň neobvyklé ničivé síly. Ruský premiér neprojevil žádný zvláštní zájem. Vše, co řekl, bylo, že je rád, že to slyší, a že doufá, že ji „dobře využijeme proti Japoncům“.“* (Truman, 1965: 458). Na postupimské konferenci Stalin s největší pravděpodobností pochopil odkaz na atomovou bombu, s ohledem na kvantum špionážních zpráv, plynoucích do SSSR ohledně jaderných programů Západu. Ale realita využití zbraně jako nástroje zkázy a diplomacie mu nebyla plně zřejmá až do bombardování Hirošimy a Nagasaki 6., respektive 9. srpna 1945 (Cirincione, 2007: 18).

Zde přichází na řadu realistická logika věci, podle níž je reakce SSSR, tedy určení sestavení jaderné bomby za prioritní v oblasti národní bezpečnosti, naprosto pochopitelná a hlavně předvídatelná. Sovětská bomba se stala strategickým imperativem. Ačkoliv důvod kontrovat jadernou zbraň USA jako důvod k urychlení jaderného programu převládá: *„Jediný požadavek na vás, soudruzi…Poskytněte nám jadernou zbraň v nejkratším možném čase. Víte, že Hirošima otřásla celým světem. Rovnováha [moci] byla zničena. Poskytněte bombu - zbaví nás obrovského nebezpečí“* (Stalin, cit. dle Sagan, 1996: 58), rovněž zde lze pozorovat prvky důvodu prestiže: *„Jako nejmocnější symbol americké ekonomické a technologické síly, jaderná bomba byla ipso facto něčím, co Sovětský svaz musel mít taky“* (Holloway, cit. dle Cirincione, 2007: 18).

Ať tak, či tak, Stalin podepsal 20. srpna 1945 dekret GKO č. 9887, kterým založil nové struktury pro řízení jaderného projektu. GKO založil "zvláštní výbor" s mimořádnými pravomocemi hlavního vedení všech, co pracovali na možnostech využití jaderné energie. Berija byl jmenován jeho předsedou

[30] Konference v Postupimi viz např. Potsdam Conference (2014). *Encyclopædia Britannica*. (http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472799/Potsdam-Conference, 5. 5. 2015).

(Medvedev, 2000: 60). Tento dekret zplnomocňoval zvláštní výbor k celkovému dozoru konkrétně nad: vývojem vědeckého výzkumu v této oblasti; širokým využitím geologických průzkumů a vytvoření základny zdrojů k zajištění uranu pro SSSR, stejně jako využívání uranových ložisek mimo SSSR (v Bulharsku, Československu a dalších zemích); organizací průmyslu pro zpracování uranu a výrobu speciálních zařízení a materiálů spojených s využíváním jaderné energie; nad výstavbou jaderných energetických zařízení; a nad vývojem a výrobou jaderné bomby (Soviet State Defense Committee Edict No. GKO-9887ss/op, 1945). Tímto se naplno rozjel vývoj sovětské jaderné zbraně.

Vědomi si nutnosti přinést výsledky co nejdříve, využili k prvnímu sestrojení jaderné zbraně design americké bomby, jehož plány Sovětům zajistil Fuchs. Věděli, že tento design funguje, čímž se jim podstatně zkrátila doba vymýšlení a zkoušení designu vlastního. O tom, že se pracovalo na okopírovaných plánech, věděla jen hrstka zasvěcených. Ovšem vzhledem k ochlazujícím se vztahům s USA a propukající studené válce, bylo prostě nutné sestrojit funkční bombu., jen aby se dokázalo, že na to SSSR rovněž má. Dle Kharitona, velitele prvního sovětského jaderného testu, *„to bylo jediné logické rozhodnutí“* (Khariton, 1993: 22). První úspěšný jaderný test, založený na designu americké bomby, po usilovné práci, proběhl 29. srpna 1949. Jak se tedy postupem času ukázalo, šlo spíše než o vojenskou, o jakousi politickou bombu. Výzkum tedy pokračoval i po tomto testu a první ryze sovětská bomba byla odzkoušená 24. září, respektive 18. října 1951. Podle Kharitona byly tyto bomby více než dvakrát silnější, než ta, založená na americkém designu (Cochram – Norris – Bukharin, 1995: 26– 27); (Khariton, 1993: 22).

4.3 Motivace k odzbrojování – NPT

Bezpochyby hlavní motivací ke kontrole, regulaci, a potažmo eliminaci jaderných zbraní byly fatální následky reálného použití jaderných zbraní proti Japonsku. První snahou o vytvoření nějaké kontroly nad jadernými zbraněmi byla tzv. Franckova komise. V červnu 1945, kdy porážka nacistického Německa eliminovala jeden z hlavních důvodů, proč se řada vědců shromažďovala u atomového projektu, fyzik a nositel Nobelovy ceny James Franck utvořil komisi z vědců, jež měla zvážit důsledky zhotovení bomby. Ti pak vydali prohlášení, tzv. Franckovu zprávu, ve které, mimo jiné, stálo: *„Cítili jsme povinnost*

prosazovat, že politické problémy, které vyplývají z ovládnutí atomové síly, jsou uznávány ve všech závažnostech, a musí být přijata příslušná opatření pro jejich studium a přípravu nezbytných rozhodnutí… V minulosti byla věda často schopna poskytnout dostatečnou ochranu proti novým zbraním, které dala do rukou agresorovi, ale nemůže slíbit takovou účinnou ochranu proti destruktivnímu využití jaderné energie. Tato ochrana může pocházet pouze z politické organizace světa. Mezi všemi argumenty volajícími po efektivní mezinárodní organizaci pro mír, existence jaderných zbraní je tou nejpřesvědčivější. Při absenci mezinárodního orgánu, který by dělal všechny rezorty síly v mezinárodních konfliktech nemožnými, národy by mohly být stále odkloněny z cesty, která musí vést k celkovému vzájemnému zničení, specifickou mezinárodní dohodou blokující závody v jaderném zbrojení… Pokud nebude uzavřena žádná mezinárodní dohoda bezprostředně po první demonstraci, bude to znamenat raketový start neomezeného zbrojního závodu.“ (The Franck Report, 1945). Předpoklady o závodech v jaderném zbrojení se staly později reálnými. Nicméně žádná taková dohoda podepsána nebyla.

Nové jednání začalo po konci druhé světové války. Návrh Truman-Attlee-King návrh na utvoření komise k projednání jaderného managementu byla přijata na půdě OSN v prosinci roku 1945. 14. června 1946, zástupce USA, konzervativní finančník Bernard Baruch, představil svá doporučení. Jeho plán k vyřešení jaderného managementu spočíval ve zbudování Mezinárodní autority pro jaderný vývoj[31], která by vlastnila a řídila všechny "nebezpečné" prvky jaderného palivového cyklu, včetně veškeré těžby uranu, jeho zpracování a obohacování. Jeho plán rovněž počítal se systémem sankcí v případě nedodržení smluvených dohod. Barucha neplánoval jen bránit v šíření jaderných zbraní, ale také zabránit závodům ve zbrojení a eliminovat veškeré zbraně. Navrhoval, že jakmile by se Mezinárodní autorita přesvědčila o tom, že žádný stát není schopen vyprodukovat jaderné zbraně, USA by zničily ty své. Stalin ovšem nechtěl přistoupit k žádnému plánu, jenž by omezoval sovětskou bezpečnost a v žádném případě nechtěl nechat jednostrannou výhodu na straně USA. Navíc mezi americkými úředníky rostlo nutkání ponechat si jaderný

[31] International Atomic Development Authority.

monopol. Kombinace sovětské opozice a rostoucí víry v udržitelnost americké nadřazenosti se ukázala pro Baruchův plán osudnou (Cirincione, 2007: 17–18).

K prvním úspěchům patří založení MAAE, jež začala fungovat roku 1957. Pořádným úspěchem co do smluvního ošetření problematiky bylo dosažení NPT 1. července1968 a její vstoupení v platnost 5. března 1970. Tato smlouva se stala hlavním tvořitelem mezinárodní proliferační politiky. V této se jaderné státy (ty, které uskutečnily úspěšný jaderný test do 1. ledna 1967) zavazují nešířit jaderné zbraně či jakékoliv know how či technologie, které by mohly vést k vytvoření jaderného arzenálu jinou zemí. Nejaderné státy se zavazují, že nepřijmou transfer výše zmíněného a budou svůj civilní jaderný program vést ve spolupráci s MAAE pod dohledem jejích bezpečnostních záruk. NPT nemá za cíl odrazovat státy od vývoje jaderných technologií pro mírové účely, za předpokladu, že budou korespondovat s podmínkami MAAE. Přistoupením k této smlouvě se „každá ze smluvních stran Smlouvy zavazuje pokračovat v jednání v dobré víře o účinnosti opatřeních k zastavení závodů v jaderném zbrojení v časném termínu a k jadernému odzbrojení, a ve smlouvách o všeobecném a úplném odzbrojení pod přísnou a účinnou mezinárodní kontrolou.“ (NPT, 1968). K dnešnímu datu má NPT 191 smluvních stran (UNODA).

4.3.1 NPT jako mezinárodní režim

V souvislosti se změnami v mezinárodní politice, s uvědoměním si existence i jiných, než vojenských hrozeb, prohlubováním vzájemné interdependence a nástupem liberálněji smýšlející politiky detente, se začalo v oboru mezinárodních vztahů v 70. letech 20. století více pracovat s tematikou mezinárodních režimů. Dle některých autorů, by se mezinárodním režimem, zakotveným ve Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, dala nazvat právě spolupráce mezi signatáři této smlouvy, kteří se snaží kontrolovat a snižovat počet jaderných zbraní a zabránit jejich šíření, a to nejen mezi státy, ale i nestátní aktéry.

Nejprve je třeba definovat mezinárodní režim. Pro potřeby této práce uvedu jen základní definici. Mezinárodní režim je, vedle mezinárodní organizace, jedním z typů tzv. mezinárodní kooperativní instituce. Mezinárodní kooperativní

instituce by se obecně dala definovat jako instituce, tedy *„…trvalý a propojený soubor formálních i neformálních pravidel, která určují role, chování a činnost a ovlivňují očekávání“* (Keohane cit. dle Waisová, 2008: 18), jež má kooperativní charakter, tedy že představuje *„…základní omezení jednání s cílem usměrnění konfliktů za účelem vzájemné výhodnosti“* a je možným předstupněm integrace, a zároveň probíhají mezi dvěma či více aktéry a jejich aktivita často směřuje do transnacionálního prostoru (Waisová, 2008: 17- 18).

Při definici mezinárodního režimu je nutné zmínit, že termín *režim* má vícero definic. Záleží na tom, skrze který obor na něj nahlížíme. Co se týče mezinárodních vztahů, ačkoliv podrobeno velké kritice, došlo k tzv. konsenzuální definici, jež je respektovaná řadou teoretických přístupů. Tuto konsenzuální teorii zformuloval Stephen Krasner. V jeho pojetí jsou tedy mezinárodní režimy *„implicitní nebo explicitní principy, normy, pravidla a rozhodovací procesy, v jejichž rámci konvergují očekávání aktérů v dané oblasti mezinárodních vztahů. Principy jsou názory na fakta, příčiny a spravedlnost. Normy jsou standardy chování definované v pojmech práv a povinností. Pravidla jsou specifická ustanovení ve formě zákazů a příkazů k jednání. Rozhodovací proces je tvořen směrodatnými opatřeními pro tvorbu a implementaci kolektivního výběru.“* (Krasner cit. dle Waisová, 2002: 50).

Ačkoliv je tato definice obecně přijímaná, našla si i řadu kritiků. Většina těchto kritiků ovšem kritizovala studium mezinárodních režimů jako celek, nejen tedy Krasnerovu definici. Některé kritiky naopak Krasnerova definice v rámci možností uspokojila. Mezi takové, kteří se s konsenzuální definicí neztotožnili, patří Oran Young. Krasnerova definice mu přišla příliš vágní, popisná a nejasná ve svých definujících částech. Dalším kritikem je Robert Keohane, jemuž přišla definice rovněž příliš vágní a zbytečně komplikovaná, přišel proto tedy s přímočařejší a do jisté míry pro výzkumníky zjednodušující definicí. Dle něj lze mezinárodní režim definovat takto: *„Režimy jsou instituce s jasnými pravidly, na kterých se vlády shodly, a která přísluší k určitému souboru problémů v mezinárodních vztazích.“* (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 2005: 16-17). Nicméně jak jsem zmínila, tato definice je dosti zjednodušující, proto se stále více využívá ta konsenzuální.

V aplikaci na výše zmíněnou konsensuální definici, lze dle autorů Hasenclevera, Mayera a Rittbergera (2005: 14-15) přímo ilustrovat principy mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní (nebo celkově proliferačních režimů). I zde existuje řada *norem,* jež mají přimět státy, jež se dobrovolně ke smlouvě zavázaly, a sdílejí tedy stejné přesvědčení o dané problematice, konat taková rozhodnutí a činy, jež podpoří stanovený cíl smlouvy, respektive společenství, jež smlouva sdružuje. *Předpisy a pravidla* vyplývající ze spolupráce poté vytváří konkrétní návrhy, zákazy a systémové vzorce chování. A rovněž obsahují v definici zmíněné *postupy*, jež tvoří integrální součást režimu. Kde autoři zmiňují například společné přezkoumávání a přepracování samotné NPT, jež je normativní oporou režimu.

Co se přezkoumávání funkčnosti, efektivnosti a důležitosti NPT týče, konají se pravidelně po pěti letech setkání, konference, na nichž se projednávají témata s režimem spojená. Důležitou konferencí po konci studené války byla konference z roku 1995, kdy se NPT aktualizovala, a rozhodlo se, že bude platit i nadále[32].

Jak jsem zmínila v úvodu práce, už prakticky s vytvořením jaderných zbraní vznikla snaha o jejich kontrolu. NPT není první smlouvou, která se této problematice věnuje, nicméně i se svými doplněními zaštiťuje a do jisté míry organizuje snahy aktérů, jež smlouvu signovali. Ačkoliv je smlouva signována státy, a její iniciace a iniciace dalších smluv omezujících či jinak kontrolujících vychází z politik států, zvláště důležitými aktéry jsou rovněž mezinárodní organizace, přičemž jako takové mají větší páky na kontrolu plnění smluv a zároveň mohou systematičtěji sledovat postoje jednotlivých (a)signatářů.

Organizacemi (funkčními v současném mezinárodním systému), jež můžeme spojit s kontrolou jaderného zbrojení, respektive se snahami využívat jaderný materiál mírovou cestou (přeměnou v energii), jsou bezesporu OSN,

[32] Výsledky těchto konferencí dostupné na http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT_Review_Conferences.shtml, 29. 4. 2015.

která stála za vznikem smluv regulujících zbrojení a odzbrojování, se svou agenturou UNODA[33], dále MAAE, a v neposlední řadě třeba SIPRI[34].

[33] UNODA - United Nations Office for Disarmament Affairs - Úřad OSN pro otázky odzbrojení.
[34] SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute - Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru.

5 ZEMĚ, KTERÉ VLASTNÍ JADERNÉ ZBRANĚ A NEJSOU SIGNATÁŘI NPT: PŘÍPADOVÁ STUDIE INDIE A PÁKISTÁNU

Ačkoliv jsem rozdělila tyto dvě země na dvě oddělené kapitoly, vývoj jejich jaderných programů je do značné míry provázaný. Jak už jsem uvedla při definování skupiny, do které patří, při rozhodování o tom, který stát z této skupiny vyberu k analýze proliferačních motivací, bylo jasné, že pokud vyberu jeden z těchto dvou, budu muset vybrat i ten druhý. Toto propojení je způsobené geografickou blízkostí a konfliktní povahou vzájemných vztahů mezi zeměmi.

Oba státy jsou součástí regionu jižní Asie, přičemž region lze obecně definovat jako ohraničenou územní jednotku, která se díky své jedinečnosti, uniformitě nebo určitému organizačnímu principu liší od jiných územních jednotek. Konsensus napříč sociálními vědami je, že termín region označuje určitý prostor. Nicméně i na prostor můžeme nahlížet několika rozdílnými způsoby. Například ho může chápat jako prostor geografický, ekonomický nebo politický, anebo prostor pro sociální interakci. Region lze tedy označit za výslednici těchto proměnných (Keating, 1998: 8 – 10). Vezmeme-li v potaz zmíněnou definici, můžeme označit region jižní Asie za geograficky vymezený prostor, který až na výjimky, do značné míry odpovídá organizačnímu principu, kterému udává hlavní tempo Indie, jako regionální mocnost, ačkoliv její situace jako regionální mocnosti není ideální. Ostatní státy[35] regionu víceméně potvrdily Indii status regionální mocnosti. Ačkoliv se jí v historii snažily občas čelit, samy uznaly, že na to nemají kapacity, a že bude lepší se s Indií spojit a nechat na sebe do určité míry dopadat její vliv. Jediný Pákistán tuto pozici nepotvrdil, ba naopak, snaží se jí konkurovat, přestože na to kapacitně rovněž nestačí (Ayoob, 2001: 126); (Sitaraman, 2012: 179).

[35] Bereme-li v potaz užší vymezení regionu, do kterého řadíme Indii, Pákistán, Bangladéš, Bhútán, Nepál, Srí Lanku a Maledivy. Existují i širší definice jižní Asie, záleží na tom, dle jakých proměnných si region definujeme. Například Světová banka (The World Bank) či SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation - Jihoasijské sdružení pro regionální spolupráci) do regionu řadí i Afghánistán a OSN přidává k regionu ještě Írán (United Nations Statistic Division). Někteří autoři naopak tvrdí, že je celkově problematické definovat jižní Asii, i přes sdílenou historii a kulturu, jako kompaktní region (Rajagopalan, 2011: 193).

Dle Rajagopalana (2011: 193) je těžké vymezit region jižní Asie, a rovněž je těžké označit jižní Asii za typický příklad regionálního bezpečnostního komplexu, vycházíme-li z definice Buzana a Wævera, kdy *„[h]lavní myšlenkou teorie regionálních bezpečnostních komplexů je, že jelikož většina hrozeb snadněji cestuje na kratší, než delší vzdálenosti, je bezpečnostní vzájemná závislost vsazovaná do shluků na regionální bázi: bezpečnostních komplexů.“* (Buzan – Wæver, 2003: 4). Regionální bezpečnostní region pak představuje*: „…skupinu jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně*.“ (Buzan – Wæver, 2003: 44). Tato obtíž je způsobena hlavně velkými rozdíly (rozloha, ekonomické kapacity, vojenské kapacity …) mezi jednotlivými státy.

Bezpečnostní situace v regionálním bezpečnostním komplexu jižní Asie, za předpokladu, že takto region chápeme, je nejvíce ovlivněna právě konfliktním vztahem mezi Indií a Pákistánem, to mimo jiné dokazují konflikty v letech 1948, 1965, 1971 a 1998. Zde je zapotřebí zdůraznit snahu Pákistánu vyrovnávat mocenský vliv Indie, a to zejména uzavíráním různých paktů s vnějšími aktéry (USA, Čína, …) a vysokými investicemi do zbrojení (Rajagopalan, 2011: 199 – 201). Držení jaderných zbraní v rukou Indie i Pákistánu působí značné obtíže, přičemž se někteří autoři shodují na tom, že se dá předpokládat, že Pákistán se vybavil jadernou zbraní v rámci snah vyrovnat vliv Indie. Mezi Indií a Pákistán existuje od roku 1947 řada bilaterálních smluv upravujících jejich konfliktní vztah, mezi nejdůležitější patří dohoda z roku 1999 tzv. *Lahorská deklarace*. Ta mimo jiné zdůrazňuje nutnost dodržovat principy Charty OSN o mírové koexistenci. Dále upozorňuje na odpovědnost obou států vyvarovat se vzájemnému otevřenému konfliktu, vzhledem k vlastnictví jaderných zbraní na obou stranách. Rovněž zavazuje členy dodržovat předchozí uzavřené dohody, mimo jiné i ty, které jsou založené na principech budování vzájemné důvěry (Lahore Declaration, 1999).

Státy mimo jaderný klub můžeme označit za jaderné mocnosti druhé generace. Jejich hlavními pojítky jsou (kromě Izraele, který do práce nezahrnuji), že se deklarovaly jaderným státem po skončení studené války, tudíž jejich proliferační rozhodnutí byla dělaná za velmi odlišných okolností, než

jaderný klub, ve změněném mezinárodním systému a hlavně při existenci mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní, vtěleného do NPT a dalších smluvních ustanovení. Příslušnost Indie a Pákistánu mezi jaderné státy druhé generace měl velký vliv na motivace, které je vedly k proliferačnímu rozhodnutí a opozici NPT.

5.1 Motivace ke zbrojení Indie

Indie je obzvláště zajímavým příkladem státu s velkou škálou možností vysvětlení jaderné proliferace. Můžeme na ně nahlížet jak skrze vícero důvodů Waltzovy koncepce, tak skrze dva Saganovy modely, dokonce bychom v proliferačním rozhodnutí Indie mohli hledat i Lavoyovy mýtotvorce v rámci teorie přesvědčení. Nejobecnější přesvědčení o indických proliferačních motivacích je, že indický jaderný program byl bezpečností řízenou odpovědí na první jaderný test Číny v roce 1964 a otázkou prestiže řízeným rozhodnutím, vyplývajícím z vlastní indické *„ambice být považována za světovou mocnost ve světě, kde se uznávané velmoci opírají o jaderné zbraně“*. Nicméně, jak jsem výše zmínila, bezpečností a prestiží poháněné kroky nebyly jedinými faktory, hrajícími roli v indické produkci jaderných kapacit v roce 1974 a při jaderných testech v roce 1998 (Cirincione, 2007: 66).

Co se týče technologického determinismu, měla Indie, stejně jako SSSR jeden zásadní problém, nicméně jím nebyl nedostatek štěpného materiálu, ale nedostatek financí. Potencionálního štěpného materiálu se naopak na území Indie nacházelo značné množství (Rojčík – Petřík, 2006: 43). Indie měla rovněž velký potenciál, co se týče vědeckého kapitálu. Kromě finančního nedostatku, rovněž ovšem chyběla ještě jedna zásadní věc, která technologické kapacity posouvá až na druhou kolej, a to je politický konsenzus ohledně vlastnictví jaderné zbraně. Postoj Indie k jaderným zbraním byl testem založeným na morálních otázkách ohledně jejich držení a použití. Držení bomby bylo totiž vnímáno v rozporu s mírovými ideály otce národa, Mohandase Gándhího. Jeho zjevný ideový dědic, Jawaharlal Nehrú, první indický premiér, navenek projevoval velký odpor vůči jaderným zbraním, a další později následovali. Nicméně, Nehrú implicitně položil základy programu na vývoj jaderných zbraní, když inicioval civilní program, který byl použit, jako základní stavební kámen, v pozdějších letech pro rozvoj jaderné bomby (Paul, 2009: 131).

Základy indického jaderného programu, ovšem civilního charakteru, byly položeny ještě před vznikem samostatné Indie, když byl 1. června 1945 založen TIFR[36]. TIFR založil Homi Jehangir Bhabha, fyzik, který studoval a působil na Cambridgské univerzitě, v době zásadních objevů jaderné fyziky. Bhabha TIFR založil s jasnou vizí: *„Je povinností lidí, jako jsme my, aby zůstali v naší zemi, a vybudovali vynikající výzkumné školy, jako některé další země mají štěstí, že mají."* (Bhabha, cit dle TIFR, 2013). V roce 1948 pak byla založena AEC[37] v čele s Bhabhou, který spustil, se souhlasem premiéra Nehrúa, rozsáhlý program civilního jaderného výzkumu, což také umožnily výše zmíněná dostupnost štěpného materiálu a vědecké kapacity (Rojčík – Petřík, 2006: 42–43). K postavě Bhabhy se budu ještě v práci vracet. Civilnímu indickému jadernému programu hodně pomohla cizí asistence. AEC se obrátila na Velkou Británii s prosbou o pomoc s navrhováním a obohacený uran jako palivo pro svůj první jaderný reaktor. Další reaktor dodala Kanada, zatímco těžkou vodu[38], v něm používanou, dodaly USA. Některé z těchto technologií a materiálů pak přispěly k výrobě a separaci plutonia použitého Indií při testu jaderné zbraně roku 1974 (Mian – Nayyar – Rajaraman – Ramana, 2006: 7).

Podíváme-li se na problematiku Waltzovou optikou, je možné motivace vidět opět jednoduše v řetězové reakci v návaznosti na jaderný test Číny. Nebo dle jeho třetího důvodu ke zbrojení, tedy že země bez jaderného spojence bude chtít vlastní jadernou zbraň, a o to víc, pokud ji dosáhne některý z jejích protivníků (Waltz, 1981). To by bylo obhajitelné zvláště proto, že Indie, alespoň tedy oficiálně, odmítla koncept studené války a byla součástí Hnutí nezúčastněných. Rovněž můžeme vidět v motivacích Indie důvod číslo sedm, tedy prestiž, kdy se Indie chtěla vymanit ze své koloniální minulosti, a ukázat světu, že může být mocností, minimálně na regionální úrovni, a že by se tak s ní mělo jednat, zvláště pak při aktivitách spojených s NPT a CTBT, což objasním později (Kerttunen, 2009: 147); (Mian – Rajaraman – Ramana, 2010: 26).

[36] TIFR – Tata Institute of Fundamental Research – Tata Institut základního výzkumu.
[37] AEC – Atomic Energy Commission (of India) – Indická komise pro atomovou energii
[38] Těžká voda je voda, v níž byly oba atomy vodíku nahrazeny deuteriem, izotopem vodíku, který obsahuje jeden proton a jeden neutron. Těžká voda je klíčová pro typ reaktoru, ve kterém může z přírodního uranu vzniknout plutonium (FAS, 1998).

Z realistického hlediska je verze o obavách z Číny, která úspěšně otestovala svou jadernou zbraň v roce 1964, naprosto logická a neprůstřelná, nicméně Sagan v rámci svého domácího modelu poukazuje na pár skutečností, které nabourávají primát realistického hlediska. Hlavní jeho argumentací je, že pokud by indický test z roku 1974 byl reakci na ten čínský, přišel by rozhodně dříve, protože existují oprávněné domněnky, že by Indie v případě nutnosti stihla test mnohem dříve, a to již někdy v druhé polovině 60. let. Druhým argumentem je, že pokud by se Indie opravdu cítila bezprostředně ohrožená čínskou jadernou zbraní, existovala by snaha urychleně vyhledat jaderného spojence do získání vlastní jaderné zbraně, ovšem Indie jinak rapidně nezvýšila snahy vyjednávat s USA, SSSR, ani jiným jaderným státem, Indie naopak zpochybnila relevanci bezpečnostních garancí jaderného spojence. Bezprostředně po čínském testu nemohla ani žádná jednotná reakce přijít, protože, jak už jsem výše zmínila, neexistovala shoda o vlastnictví a užití jaderné zbraně, a to především mezi politickou elitou a jaderným establishmentem (Sagan, 1996: 66).

Indie, tedy její političtí představitelé, ještě v 60. letech pokračovali v idealistických mírových šlépějích Gándhího, podporovali globální jaderné odzbrojení a později i přístup Indie k NPT. Od osamostatnění Indie roku 1947, podporovala její zahraniční politika vznik alternativní globální rovnováhy moci, jež byla založena primárně na univerzálním nediskriminačním jaderném odzbrojení. Jaderná technologie transformovala globální bezpečnost. Dle Indie nebyly jaderné ve skutečnosti tolika válečnými zbraněmi, ale ve skutečnosti spíše vojenskými varovnými zařízeními a nástroji možného diplomatického nátlaku. Základem indické jaderné politiky proto bylo, že svět bez jaderných zbraní by zvýšil nejen bezpečnost Indie, ale bezpečnost všech národů. A toto byl později kámen úrazu přístupu k NPT, která měla jen zachovat status quo, a tím, podle Indie, diskriminovat státy, jež do té doby zbraň nevyvinuly. Indie vždy trvala na tom, že bezpečnostní zájmy všechny národů jsou si rovny, a tak pro ně NPT představovala *„diskriminační jaderný pořádek“* či *„rasistický koloniální projekt, který má Indii připravit o plody její práce a nástroje její bezpečnosti“* (Perkowich, cit. dle Rojčík – Petřík, 2006: 43).

V 50. a na začátku 60. let Indie marně volala po globálním odzbrojení a zákazu jaderných zkoušek. Bez mezinárodních záruk indické bezpečnosti po čínském testu a konfliktu s Pákistánem v roce 1965 se začala samotné Indii jaderná absence zdát stále více znepokojující. Proto v roce 1965 svolil nový premiér Lal Bahadur Shastri k výzkumu „mírových" podzemních výbuchu. Shastri zemřel v roce 1966 a byl následován Indirou Gándhíovou, která pokračovala v marném hledání mezinárodních záruk. V roce 1968, Indie znovu potvrdila svůj závazek k odzbrojení, ale rozhodl se z výše zmíněných důvodů NPT nepodepsat. V roce 1974, pak provedla první „mírový" jaderný test. Nicméně pak se s jaderným programem na 24 let odmlčela. Po této době bylo zřejmé, že moralizující jaderná politika a jaderná zdrženlivost nakonec Indii nepřinesly žádné dividendy, kromě nelibosti, že Indie byla diskriminována. Globální odzbrojení se zdálo být utopií. Singh (1998) si v tomto ohledu kladl řadu otázek. Pokud jaderný klub nadále zaměstnává jaderné zbraně jako mezinárodní měnu síly a moci, proč by Indie dobrovolně devalvovala svou vlastní státní moc a národní bezpečnost? Pokud odstrašování funguje na Západě, vyvozujíc z toho, že se (zatím) jaderný klub nechce svých zbraní vzdát, podle jakého odůvodnění, nebude odstrašení fungovat v Indii? To je jako kázat vodu a pít víno. Indie dle Singha (1998) tedy oprávněně uskutečnila jaderný pokus v roce 1998 a neměla by za to být sankciována. Politika Indie je dle něj jednoduchá, buď bude platit univerzální globální jaderné odzbrojení, nebo musí platit rovná možnost bezpečnosti pro celý svět.

Vrátím-li se k Saganově koncepci domácího modelu, tak v motivacích jaderné proliferace Indie sehrál významnou roli nátlak jaderného establishmentu, konkrétně Bhabhův. Lavoy se pak zabývá konkrétně Bhabhou a jeho pivotní rolí jaderného mýtotvorce. Bhabha, aby svého cíle, dostat politické svolení k vývoji jaderné zbraně, dosáhl, údajně záměrně nadhodnocoval externí nebezpečí hrozící Indii, a zároveň podstatně snižoval odhadované náklady na takový výzkum (Cirincione, 2007: 67). A ačkoliv byl premiér Shastri v opozici proti jaderným zbraním, díky silnému Bhabhově lobbingu, dosáhli po čínském jaderném testu kompromisu, tedy možnost programu na vývoj mírových jaderných explozí. Nicméně necelé dva roky po této dohodě, jak Bhabha, tak Shastri zemřeli a Bhabhův následovník Sarabhai

projekt zastavil. Po jeho smrti v roce 1971 začalo opět lobby od projaderných vědců z AEC, tentokrát k premiérce Indiře Gándhíové, která projekt obnovila. Autoři se přou o jejích motivacích, zda šlo spíše o reakci na mezinárodní či domácí politiku, ale vzhledem k tomu, že se v mezinárodní politice Indii, více či méně, dařilo (v roce 1971 porazila Pákistán a vznikla Bangladéš), přiklánějí se spíše k domácím podnětům. Rozhodnutí o vykonání testu 18. května 1974 bylo rozhodnuto ve velmi malém kruhu osobních poradců a vědců, a byla z něj zcela vyjmuta armáda. Vzhledem k tomu, že nebyla armáda přizvána ani ke konzultaci nad možnými vojenskými důsledky testu, domnívá se Sagan, že je to jasným důkazem toho, že bezpečnostní hledisko byla až druhořadé důležitosti. Verzi domácích podnětů rovněž podporuje to, že Indiře mezi lety 1973 a 1974 klesala kvůli domácím ekonomicko-sociálním problémům podpora a demonstrace indické síly to mohla napravit. Toto do značné míry potvrzují pozdější průzkumy, kdy 90% gramotných dotázaných bylo hrdých, ohledně tohoto úspěchu a dle Indického institutu pro veřejné mínění *„jak ona [Gándhíová], tak Strana kongresu*[39] *si obnovily národní důvěru.“* Sagan i přes tyto důkazy připouští, že model domácí politiky nemusí nezbytně správně zdůvodňovat, proč byl test proveden v roce 1974, nicméně podle něj přichází s lepší argumentací, než bezpečnostní model (Sagan, 1996: 67–68).

Období, které následovalo test z roku 1974 lze popsat jako období indické zdrženlivosti (co se vývoje jaderných zbraní týče). Indie uložila své jaderné kapacity k ledu, a dál se snažila na regionální i globální úrovni dosáhnout jaderného odzbrojení. V 70. letech se navíc musela věnovat domácím socio-ekonomickým problémům. Indie se rovněž snažila pracovat na vylepšení vztahů s Čínou a Pákistánem. V roce 1983 vznesli vědci s BARC[40], ředitel AEC a ředitel DRDO[41] požadavek na další jaderný test, protože data z prvních testů neprokázala beze zbytku, že byl vyvinut spolehlivý zbraňový systém. K tomuto

[39] Strana kongresu je spíše známá jako INC – Indian National Congress Party – Indický národní kongres.

[40] BARC – Bhabha Atmoic Research Centre – Bhabhovo středisko pro jaderný výzkum. Původně to byl roku 1957 vzniknuvší Institut pro atomovou energii, ale roku 1967 byl přejmenován (Pitschmann, 2005: 205).

[41] DRDO – Defence Research and Development Organisation – Organizace pro obranný výzkum a vývoj. DRDO vznikla roku 1958 sloučením několika vědeckých a vojenských institucí. DRDO pracuje pod ministerstvem obrany (DRDO, 2015).

rozhodnutí, byl na rozdíl od roku 1974, přizván i ministr obrany. Nakonec byl test premiérkou Gándhíovou schválen, nicméně následujícího dne toto povolení, bez toho aniž by se s kýmkoliv poradila, či své rozhodnutí zdůvodnila, sama zrušila. Pravděpodobně došlo k tomu, že na setkání s vědeckými představiteli se argumentovalo pouze technickými imperativy, bez zvážení mezinárodní či domácí situace Indie, to poté asi Gándhíová zvážila sama, a proto rozhodnutí zrušila. Nicméně byl založen Program na vývoj integrovaných naváděcích střel, jenž byl potenciálním prvkem systému jaderných zbraní. V roce 1984 zemřela Gándhíová při atentátu a premiérem se stal její syn Rajiv, který sice chtěl udržet Indii image státu, jež se snaží o globální odzbrojení, nicméně nechal vědce dál pracovat na jaderném vývoji. V té době už se vědělo, že na jaderném programu usilovně pracuje rovněž Pákistán a to s čínskou pomocí (Kerttunen, 2009: 159–160).

V roce 1989 INC poprvé prohrála volby. Novou vládu zformovala Národní fronta podpořená BJP[42], která sehrála v proliferačním rozhodnutí nakonec zásadní roli. Nový premiér, V. P. Singh, znepokojen pákistánským jaderným programem, se setkal s předními indickými poradci a dozvěděl se, že jaderný establishment byl připraven provést jadernou zkoušku, už jen stačilo povolení. Ekonomické a morální překážky spolu s úmyslem nenarušit vztahy s USA a Čínou držely indické vedení od militarizace. Dodržování mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní, a to i bez podpisu smlouvy, bylo považováno za zásadní v ekonomických otázkách. Ovšem strategická enkláva a BJP tlačily na vládu, aby provedla test co možná nejdříve. BJP vyhrála národní volby v roce 1996 a premiérem se stal Shri Atal Bihari Vajpayee, který dal okamžitě povolení k jadernému testu, nicméně tímto zbrklým krokem ztratila jeho vláda důvěru a premiérem se stal Deve Gowda, který test zamítl. V roce 1996 se rovněž rozhodovalo o CTBT, ačkoliv Indie mluvila na půdě odzbrojovací konference OSN o jaderném apartheidu, nemohla zabránit CTBT ve vstupu v platnost, na půdě Valného shromáždění OSN byl odsouhlasen 158 státy, jen 3 státy – Indie, Bhútán a Libye byly proti. Indie se ale nadále snažila zlepšovat vztahy se

[42] BJP – Bharatiya Janata Party – Indická lidová strana.

sousedy a s USA (Kerttunen, 2009: 161–164). Vztahy se sousedy upravovala doktrína nového premiéra Indera Kumara Gujrala[43].

Domácí tlaky na jadernou zbraň vzrostly po dalších konfrontacích s Pákistánem. V roce 1998, po ztracení důvěru ve vlády složenou INC, vyhrála volby opět BJP. Přišel čas rozhodnutí. Indie diskutovala otázku jaderné zbraně téměř 35 let. Neustále řešila dichotomii mezi vlastními suverénními bezpečnostními potřebami a instinkty globálního odzbrojení, mezi moralistickým přístupem a realistickým, a mezi skrytou jaderné politikou a otevřenou (Singh, 1998). Vajpayee tentokrát na to šel opatrně, a s politickou podporou Indie uskutečnila 11. května tři jaderné testy a dva další 13. května 1998. Tímto aktem se zařadila mezi jaderné státy (Kerttunen, 2009: 165). Indie odůvodnila tento čin absencí rozhodujících kroků od jaderných států směrem k bezjadernému světu a tím, že některé státy nemají ve svých bezpečnostních doktrínách NFU. Indie se tak rozhodla uplatnit své jaderné možnosti a zřeknout se dobrovolné zdrženlivosti. Ve svém prohlášení v indickém parlamentu, premiér uvedl, že Indie jadernou zbraň nemá *„v úmyslu použít“* k *„agresi nebo k utvoření hrozby vůči žádnému státu; jsou to zbraně pro sebeobranu, k zajištění, že Indie nebude vystavena jaderné hrozbě či nátlaku“* (Vajpayee, cit. dle Paul, 2009: 132). Vajpayee rovněž vysvětluje důvody jaderného testu Indie v dopisu prezidentu USA Billu Clintonovi[44], kde za hlavní uvádí nutnost bránit se před jaderným státem, s nímž sdílí hranice, a jež proti němu v historii vojensky zasáhl (Čína), a sousedním státem, jež pravděpodobně brzy rovněž bude disponovat jadernou zbraní (Pákistán). Zároveň poukazuje na to, že je

[43] Tato doktrína obsahuje pět klíčových principů: (1) v rámci konfliktních výbojů nesmí platit reciproční politika mezi Indií a jejími regionálními sousedy, a to i přesto, že je svými mocenskými kapacitami převyšuje; (2) tato doktrína je uzavřena mezi rovnými partnery, a tato rovnost nesmí být jen rétorická, ale musí být uplatnitelná v praxi; (3) Indie se musí zbavit obavy z vnímání sousedících států jako ohrožujících ji, a to s výjimkou Pákistánu, kde je třeba reálně hodnotit hrozby a kapacity ze strany Pákistánu, a rovněž se zbavit obavy a nepřátelství vůči Číně; (4) Indie se celkově musí přestat úzkostlivě starat o záležitosti Pákistánu, protože ji odvádějí od globálně důležitých činů; (5) co je nejdůležitější, Indie by měla vystoupit z klaustrofobické hranice jižní Asie, oblasti bez dostatku strategických zdrojů, přetížené chudobou a nadměrnou populací a vydat se na východ při hledání asijsko-tichomořské identity, Indie by měla začít spolupracovat více s asijskými tygry, Japonskem, Čínou, zeměmi střední Asie a zeměmi Perského zálivu (Gupta, 1997: 308 – 309).

[44] Celý dopis viz Příloha č. 7.

Indie racionálně uvažující aktér, že nehodlá svou zbraň použít v rámci agrese, a že vždy podporovala globální odzbrojení, ale že ji pro zachování vlastní bezpečnosti nezbývalo nic jiného, než si vlastní zbraň pořídit. Dopis uzavírá s nadějí, že spolu s USA budou pokračovat, ať už na bilaterální či multilaterální úrovni, ve snahách o globální jaderné odzbrojování (Vajpayee, 1998).

5.2 Motivace ke zbrojení Pákistánu

Z výše uvedeného by se dalo předpokládat, že motivace jaderné proliferace Pákistánu je jasná, je jí Indie, a to ať už se jedná o její velikost, velikost jejího konvenčního arzenálu, její jadernou kapacitu, její nárokování si role regionálního hegemona či územní spory. Jak už jsem výše uvedla, řada vědců si položila otázku, zdali by Pákistán usiloval o jadernou zbraň, i kdyby Indie ne. Na druhou stranu s vlastnictvím jaderné zbraně by ubyl jen jeden z mnoha destabilizačních prvků mezi těmito dvěma státy, takže odpověď na tuto otázku bych nechala nezodpovězenou.

Na proliferační motivace Pákistánu se dá nahlížet téměř skrze všechny důvody Waltzovy (1981) koncepce. Ať už skrze první důvod, tedy kontrování jaderného programu Indie, což by bylo i dle Sagana (1996: 59) z realistického pohledu naprosto logické, že když Indie dokázala testem v roce 1974 svou jadernou kapacitu, bude Pákistán v konfliktním prostředí (3 roky po oddělení Bangladéše) usilovat o rychlý vývoj vlastních jaderných kapacit. Stejně jako Indie, ani Pákistán se nemohl zcela spolehnout na garanční záruky jaderného partnera, přestože do určité míry spolupracoval s USA, zvlášť po indické jaderné demonstraci, což je Waltzův důvod k proliferaci číslo tři. Čtvrtým důvodem Waltzovy koncepce je obava ze současné či budoucí převahy konvenčních zbraní, kdy by jaderná zbraň byla jakýmsi ekvalizérem této indické převahy (Paul, 2009: 137)[45], toto do značné míry souvisí i s pátým Waltzovým důvodem, kdy Pákistán mohl jadernou zbraň jednoznačně vidět jadernou zbraň jako levnější alternativu k ekonomicky nedosažitelné snaze vyrovnat konvenční převahu Indie. Navíc když, jak uvádí někteří autoři, řada států s jadernými ambicemi má tendenci podceňovat finanční náročnost jaderného programu

[45] Na nerovnost konvečních sil se lze podívat v Příloze č. 8.

(Perkowich, 2008: 67). Rovněž by se zde dal uplatnit i důvod číslo sedm, tedy prestiž.

Počátky pákistánského jaderného programu můžeme hledat v polovině 50. let, při založení PAEC v roce 1956. částečnému politickému zájmu se jaderný program začal těšit na konci 50. let, kdy se Zulfiqar Ali Bhutto, tehdy ministr paliv, energie a přírodních zdrojů, začal zasazovat o jaderný potenciál Pákistánu. V polovině šedesátých let, už jako ministr zahraničních věcí, začal silně lobbovat za zisk jaderné zbraně. Ali Bhutto argumentoval tím, že po jaderném testu Číny v roce 1964 začala s usilovnějším jaderným programem Indie, a tudíž musí v rámci zachování bezpečnosti i Pákistán. Tehdejší prezident Ayub Khan ovšem stál v opozici proti zisku jaderné zbraně z obav z poškození vztahů se Západem a ekonomických následků. Takový přístup se Bhuttovi nezamlouval, a tak založil povstání, jež donutilo prezidenta odstoupit a funkci předat generálu Yahya Khanovi, který zavedl vojenský režim, který byl sice ochoten uspořádat svobodné volby, ale už nebyl ochoten přijmout výsledky voleb, což vedlo k občanské válce, jež roku 1971 vyústila odtržením východní části Pákistánu a vznikla tak Bangladéš. Ačkoliv byl prezident Khan zaměstnán domácími problémy a jadernému programu nevěnoval pozornost, tehdy už premiér, Ali Bhutto roku 1969 prohlásil: *„Naše plány by měly zahrnovat jaderné odstrašení…. Pokud Pákistán omezí nebo pozastaví svůj jaderný program, tak by nejen umožnil Indii vydírat Pákistán svou jadernou výhodu, ale uvalil by ochromující omezení pro rozvoj pákistánské vědy a techniky. Naším problémem, ve své podstatě, je to, jak získat takovou zbraň včas.“* (Bhutto, cit. dle Barnaby, 1993: 65). Neúspěch vojenského režimu a ztráta Bangladéše vyústila ve svržení generála a prezidentem se stal Ali Bhutto, kterého můžeme označit za politického otce bomby (Khan, 2013: 152–154).

Ali Bhutta se sám pasoval do role apoštola „islámské bomby“, jež by měla být logickým doplněním nukleárních kapacit křesťanské, židovské a hinduistické civilizace (Pitschmann, 2005: 210). S přesvědčením o předurčení k sestavení první islámské bomby pracoval i Lavoy, kdy pak můžeme označit Bhutta za mýtotvorce, který o poslání sestrojit islámskou bombu přesvědčil politický a vojenský establishment. Jaderné zbraně jsou pak dle Lavoye optikou pákistánské elity viděny jako vojenské *„nástroje, které umožňují a usnadňují*

konflikt nízké intenzity s Indií," „zbraně „krajní nouze", k zabránění ztráty pákistánského území, nebo vojenské porážky pákistánských ozbrojených sil," a *„odstrašení indického konvenčního vojenského útoku."* Politicky jsou vnímány jako *„nástroje pro budování národa"*, *„nástroje pro domácí politickou a civilně-vojenskou soutěž," „symboly vzdoru západního vlivu a pákistánského vedení ve skupinách regionálních a islámských států"*, *„prostředky k zajištění mezinárodní pozornosti k řešení otázky Kašmíru,"* a *„materiály a technologie jako potenciální zboží, které má být prodáváno nebo vyměňováno k získání cizí měny a/nebo podpoře zájmů spřátelených států nebo nestátních hnutí."* (Lavoy, cit. dle Paul, 2009: 139–140). Myšlenka pákistánské bomby jako té islámské, byla pak umocněna hluboce zakořeněnými islamistickými představami o příslušnosti mezi členy elity, kteří mohou přispět k šíření jaderných zbraní do dalších islámských zemí s cílem vést džihád, přijatelnou formu válčení[46] (Paul, 2009: 140).

Perkowich (2008: 77) pak dokonce tvrdí, že pákistánské elity, zejména armádní, sdílí politicko-psychologickou posedlost v prokazování národní sebeúcty a síly v porovnávání se s Indií. Tato posedlost v soupeření, překonávání a oslabování Indie udělala z vybudování jaderné zbraně nevyhnutelnou záležitost, a proto pak žádná forma bezpečnostních garancí nebo vojenské aliance ze strany USA, se kterými Pákistán velmi účelově spolupracoval, zejména co se týče neproliferačních opatření, by neodradila Pákistán od vývoje vlastní jaderné zbraně. Dle Perkowiche je to otázka identity poháněné samotnou existencí Indie samotné existence, spíše než konkrétní vojensko-bezpečnostní hrozby, jež Indie představuje pro Pákistán. Dle Perkowiche (2008: 72) toto lze vidět například v symbolickém počtu jaderných výbuchů při uskutečňování jaderného testu. Indie deklarovala, že uskutečnila dohromady pět výbuchů, a tak jich Pákistán uskutečnil šest. Podle něj je to důležitá symbolika toho, že pákistánští vůdci dokážou vše, co dělá Indie, udělat

[46] Sohail Hashmi představil tři stanoviska v islámském světě, o zbraních hromadného ničení, které mají vztah k pákistánskému případu. Jsou džihádisté, kteří věří v získávání a používání zbraní hromadného ničení za správných okolností; WMD teroristé, kteří jsou připraveni k použití zbraní hromadného ničení jako první možnosti; a WMD pacifisté, kteří *"se zřekli získávání a případného použití zbraní hromadného ničení, jako rozporu s etikou islámu."* (Hashmi, cit. dle Paul, 2009: 259).

lépe. Nicméně jiné zdroje, např. (Rojčík – Petřík, 2006: 47) poukazují na to, že Pákistán srovnal skóre a šestý výbuch byl proveden za mírový výbuch z roku 1974.

Vrátím-li se zpět k vývoji pákistánského jaderného programu, ačkoliv se obecně považuje rok 1974, a první indický test, za nastartování budování jaderné zbraně, byl to právě rok 1971 a drtivá porážka od Indie, která podpořila politické smýšlení o nutnosti jaderné zbraně, a dala tak Ali Bhuttovi do rukou jasné trumfy k přesvědčení ostatních. V lednu 1972 se setkal se všemi relevantními vědci k projednání jaderného programu a na post předsedy PAEC dosadil projaderného fyzika Munira Ahmada Khana, protože o jeho předchůdci se Bhutto domníval, že byl odpůrcem bomby. Khan na této pozici setrval až do roku 1991. Na tomto shromáždění byla dojednána změna z ryze civilního jaderného programu na program s vývojem jaderní zbraně. Bhutto byl přesvědčen o tom, že vývoj jaderné zbraně chce svůj čas, toto stanovisko přehodnotil po úspěšných indických testech, zahájil urychlený vývoj a udělal z jaderného programu nejvyšší národní prioritu. Přesto se z rozhodování o jaderném programu snažil vynechat armádu, ta sloužila jen jako lidský, kapacitní a technologický kapitál (Khan, 2013: 154–156).

Stejně jako u Indie byla ze začátku jaderného programu angažována cizí asistence, kdy zásadní byla dohoda s Kanadou z roku 1965 o zbudování jaderné elektrárny, jejímž vedlejším produktem bylo rovněž plutonium, se kterým bylo Pákistánem počítáno ve vývoji jaderných zbraní. Ovšem po jaderném testu Indie, byly zaprvé zpřísněny kontroly nad obchodem s potencionálním jaderným materiálem, a navíc kanadská strana z obav z nedostatečné kontroly nad civilním jaderným programem Pákistánu ukončila dohodu a a přerušila veškeré dodávky paliva a materiálu. Tyto obavy byly umocněny vojenským převratem v zemi, kdy se generál Zia-ul-Haq prohlásil prezidentem, a zavedl v zemi vojenský režim. Což bylo dle Bhutta hlavním důvodem odstoupení od smlouvy. *„Francouzská vláda uzavřela dohodu s civilní a ústavní vládou, nikoli s vojenským a diktátorským režimem. Dohoda byla uzavřena se zvoleným předsedou vlády s mezinárodním postavením, který získal respekt a důvěru třech po sobě jdoucích prezidentů Francie De Gaulla, Pompidoua a Giscard d'Estainga, a nikoli s neuvěřitelným hlavním správcem*

stanného práva, který porušuje sliby vlastnímu lidu… Co režim navrhuje udělat pro zvládnutí hrozby této kvalitativní změny? Více zahraniční pomoci? Teď, když je oficiálně přiznáno, že jaderný zpracovatelský závod je ztracen, s nebo bez zahraniční pomoci, Pákistán se bude muset nepochybně pohybovat směrem k strmější závislost a spoléhání na cizí. Bude to více o milosti a nemilosti těch, kteří jsou odborníky v oboru jaderného vydírání… Jaký propad, můj krajane [Zio]!" Bhutto se obával, že jeho přínos jadernému programu během let 1958–1977, jako založení PAEC a vyslání spousty studentů na zahraniční univerzity k získání lidského kapitálu, vyjde v niveč (Bhutto, 1979: 149–150). Pákistán marně protestoval. Ale jak jsem již napsala, obava Kanady nebyla scestná, protože Pákistán opravdu jadernou zbraň vyvíjel (Rojčík – Petřík, 2006: 45–46).

Pokud budeme brát Bhutta jako politického otce pákistánské jaderné bomby, tím vědeckým je jednoznačně A. Q. Khan, pákistánský vědec, který později proslul spíše jako zdárný obchodník[47]. Z pohledu Saganova modelu vlivu domácí politiky můžeme říct, že byl součástí jaderného establishmentu, bez jehož přičinění by jen těžko Pákistán dosáhl jaderné zbraně, minimálně v takovém čase, v jakém jí dosáhl. V roce 1975 byl požádán, aby se vrátil do Pákistánu a vedl jaderný program. V té době působil v Nizozemí a tři roky pracoval v URENCO[48]. Díky působení v Evropě si získal potřebné konexe a nezbytný know how, ačkoli pravděpodobně ne zcela legální cestou (Ciricnicone, 2007: 64). Díky informacím, které si z Evropy přinesl, mohli vědci v nově založených Výzkumných inženýrských laboratořích začít pracovat na programu založeném na obohaceném uranu, protože vývoj na bázi plutonia byl značně ovlivněn mezinárodními kontrolami. Díky svým konexím pak byl A. Q Khan schopen dojednat kontrakt na dovoz uranu od západoevropských těžebních

[47] A. Q. Khan je ve světě známý spíše jako neslavný vůdce proliferačního kruhu na černém trhu, který prodal jaderné technologie do Íránu, Libye a dalších národů (Cirincione, 2007: 64).

[48] URENCO je evropské konsorcium jaderné energie vzniknuvší roku 1971 dohodou mezi Velkou Británií, Nizozemskem a Německem. URENCO působí v pivotní oblasti jaderného paliva, dodavatelského řetězce, který končí udržitelnou výrobou elektřiny pro spotřebitele na celém světě. Dodavatelský řetězec samotný lze rozdělit do čtyř hlavních procesů: těžby; přeměna; obohacení; a zhotovení. URENCO používá nejlepší technologie odstřeďování k obohacování uranu, který je potřeba ke generování nízkouhlíkové jaderné energie (URENCO, 2015).

společností, rovněž Čína poskytla Pákistánu vysoce obohacený uran, a od německých firem pak přišly potřebné technologie (Pitschmann, 2005: 210). A. Q. Khan dostal od Bhutta příslib přímého přístupu k premiérovi a nekonečných financí na svůj program, který byl oddělen od PAEC, který stále pracoval na plutoniovém programu, tyto projekty pak působily do určité míry jako konkurenční. Přesto po úspěšných testech tehdejší premiér Nawaz Sharif rovnocenně pogratuloval *„úspěchům Pákistánské komise pro atomovou energii, Výzkumných laboratoří Dr. A. Q Khana a přidružených organizací“* (Sharif, cit. dle Cirincione, 2007: 64). Nicméně ctěným, a díky černému proliferačnímu obchodu i velmi bohatým, národním hrdinou je A. Q. Khan (Khan, 2013: 155).

Když generál Zia-ul-Haq svrhl vládu Zulfiqara Ali Bhutta v roce 1977, program vývoje jaderných zbraní (vysoce obohacený uran) byl v zárodku. PAEC, nicméně, pokračoval v budování infrastruktury potřebné k dokončení cyklu jaderného paliva. Vojenský převrat v roce 1977 způsobil přechod od civilní kontroly jaderného programu k vojenské, jež trvala více než deset let (do roku 1988, kdy Zia zemřel při letecké nehodě). Nicméně, tím, že byl Zia generál, velitel stanného práva a ještě se vyhlásil prezidentem, tak byl, podle něj, alespoň systém dozoru sjednocený. Stejně jako Bhutto, Zia-ul-Haq převzal osobní velení jaderného programu. Zia ponechal ve funkci stejné vyšší státní úředníky a snažil se dát vojenské a vědecké komunity dohromady. I přes Bhuttovy obavy, že jaderný výzkum bude strádat, bylo to jediné, co mělo v zemi trvalou podporu. S politickým systémem země už to tak jednoduché nebylo. V 80. letech pákistánský jaderný program vytrvale postupoval, i když Zia-ul-Haq bagatelizoval jadernou kartu tím, že trval na jeho civilním charakteru (Khan, 2013: 158–159).

Než dosáhl Pákistán svého jaderného potenciálu, hledal rovněž k vyvažování Indie partnery mimo region, i takto by se dalo vysvětlit členství například v CENTO, SEATO či Dohodu o vzájemné obranné asistenci s USA v roce 1954. Ačkoliv bylo hledání spojenců na Západě velmi riskantní, protože mohlo ovlivnit jak vztah s východním blokem, zejména Čínou, tak hlavně s ostatními muslimskými zeměmi. Nicméně vzhledem k bezpečnostní situaci v regionu (konfliktní povaze vztahů s Indií) doufal, že si tyto dohody dokáže úspěšně obhájit. Pákistán přistupoval a odstupoval od dohod v rámci národního

zájmu Pákistánu, přičemž pokaždé bylo hlavním důvodem snaha vybalancovat nadřazenost Indie. Příkladem může být i zneužití sovětské invaze do Afghánistánu v roce 1979, kdy se Pákistán spojil s USA v rámci quid pro quo politiky: Pákistán jim poskytl podporu a své území pro zásah a vyžadoval za to diplomatickou a materiální podporu. USA se pak další dekádu snažila o to, aby se Pákistán nepokoušel o vlastní jaderný program, mimo jiné tím, že ho vybavoval konvenčními zbraněmi. Nicméně ani diplomatická, ani finanční, ani vojenská podpora, ani konveční zbraně se nedokážou vyrovnávat s vyvažujícím efektem jaderných zbraní. Proto i když Pákistán oficiálně podporoval neproliferační politiku USA, jaderný vývoj nezastavil. Existovala tajná dohoda mezi Ziou a prezidentem USA Ronaldem Reaganem o jaderné zdrženlivosti Pákistánu, založená na čtyřech bodech: neprovádět tzv. „horké" testy; neobohacovat uran; nepoužít již hotový obohacený uran; a nepřesouvat jaderný know how, materiály a technologie k žádné entitě či státu. Tato politika byla až do roku 1998 proklamována za oficiální politiku Pákistánu navenek, nicméně jediné, co bylo opravdu dodržováno, bylo neuskutečnění testu (Khan, 2013: 159–160). Ačkoliv o tom USA později věděly, kvůli kooperaci vůči SSSR v Afghánistánu mhouřily oči. Když se pak rozhodly po stažení SSSR z Afghánistánu sankcionovat Pákistán, postrádalo to základní smysl, protože Pákistán už na konci 80. let dosáhl jaderných kapacit (Rajagopalan, 2011: 201–203).

Od pádu letadla s prezidentem Ziou v zemi zavládl chvilkové politické vakuum, které skončilo volbami, z nichž vyvstala premiérka Benazir Bhuttová, dcera bývalého prezidenta Ali Bhutta. Ačkoliv byla velmi vzdělaná, byla podle generála Mizry Aslama Bega příliš mladá a nezkušená, a tak s deklarací návratu demokracie do Pákistánu, bylo nutné upravit rozdělení moci. Zavedl se tzv. princip „troika", kdy vláda byla rozdělena mezi prezidenta, generála a prezidenta. Nicméně realita byla taková, že prezident s generálem měli vetší moc a premiérka měla pravomoci rozhodovat se jen v určených mantinelech. V 90. letech byl několikrát parlament rozpuštěn a na postu premiéra se střídala Bhuttová s Nawazem Sharifem (Khan, 2013: 161–165), který nakonec byl premiérem při uskutečnění prvního jaderného testu 28. května 1998. Ještě téhož dne prohlásil: *„Vyrovnali jsme účty s Indií… Nikdy jsme nechtěli, aby se*

v naší oblasti vyvíjely jaderné zbraně. Ale Pákistán byl přinucen zahájit testy, aby zachránil svou bezpečnost.“ (Sharif, cit. dle Pitschmann, 2005: 212). Mezi lety 1988–1993 měl na starosti jaderný management prezident Ghulam Ishaq Khan, měl rozhodovací slovo. V roce 1993 předal odpovědnost nad programem, včetně všech dokumentů, generálu Abdulu Waheedovi. Poprvé byla nukleární zodpovědnost a záznamy převedeny z kanceláře prezidenta na Ředitelství pákistánské armády. Abdul Waheed pověřil generálmajora Ziauddina, generální ředitel Ředitelství bojového rozvoje, aby se postaral o dokumenty a koordinoval jaderný program jeho jménem. Všechny jaderné otázky byly koordinovány na Ředitelství pákistánské armády od července 1993 do prosince 1998. Co se týče rozhodnutí odpálení jaderných testů, poté, co vešel v platnost 13. dodatek k ústavě v roce 1997, prezidentské pravomoci byly osekané, a maximální politická moc spočívala na bedrech premiéra, který měl nakonec definitivní slovo (Khan, 2013: 164–168).

6 ZEMĚ, KTERÉ SE VZDALY VLASTNICTVÍ JADERNÝCH ZBRANÍ: PŘÍPADOVÁ STUDIE UKRAJINY

Tuto kapitolu bude tvořit analýza motivací Ukrajiny ke vzdání se jaderného arzenálu ve prospěch nástupnického státu po SSSR, tedy Ruska. Tato analýza bude rovněž specifická, protože se jedná o stát, který jaderné zbraně „zdědil“, tedy nelze zde, u jediného příkladu práce, analyzovat motivace ke zbrojení. Ačkoliv jsem vybrala Ukrajinu jako reprezentativní příklad za ze skupiny bývalých sovětských republik, s ohledem na to, že situace byla velmi podobná, přesto musím uznat, že při bližším zkoumání jsem shledala Ukrajinu poněkud vyčnívajícím zástupcem této skupiny. Její odzbrojování a přístup k NPT neproběhly až tak „hladce“ jako tomu bylo u Běloruska a Kazachstánu.

Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina zdědily jaderné zbraně po rozpadu SSSR. Ovšem zdědily jen segment sovětského jaderného komplexu, kdy jim chyběla infrastruktura k jejich podpoře, žádný z nich nebyl schopný je sám odpálit, jednoduše byly jen vlastníky pro ně obtížně použitelných zbraní. Nicméně Ukrajina z této skupiny vyčnívala. Zaprvé zdědila největší podíl jadrných zbraní, a zároveň z těchto tří zemí měla rovněž nejrozvinutější výzkum a průmyslovou infrastrukturu vztahující se k civilním i vojenským jaderným aplikacím. Ukrajinské rozhodnutí stát se součástí NPT jako nejaderný stát trvalo nejdéle z těchto tří států a zároveň bylo nejvíce problematické. Řada autorů rovněž spekuluje o tom, že ukrajinské politické elity jeden čas mohly zvažovat formální jaderný status Ukrajiny, a to především s ohledem na komplikovaný vztah s Ruskem, jež byl v případě Běloruska a Kazachstánu méně problematický (Sokov, 2010: 255).

Ačkoliv motivace k jadernému odzbrojení byly pravděpodobně po celou dobu řešení této problematiky, tedy cca v rozmezí let 1990–1996, stejné, kroky, které ukrajinští představitelé vedli k dosažení úplného odzbrojení a připojení se k NPT jako nejaderného státu byly trnité a často ambivalentní, a to především kvůli podmínkám, jež si Ukrajina stanovovala s ohledem na vztah k Rusku. Ačkoliv tyto kroky značně komplikovaly situaci v regionu, zpětně můžeme říci, že byly ze strany Ukrajiny do jisté míry, ač občas přitažené za vlasy, pochopitelné. Ukrajina již 16. července 1990, ještě tedy za existence SSSR,

vydala Deklaraci o státní suverenitě Ukrajiny[49]. V tomto dokumentu, kromě toho, že vyhlásila státní suverenitu Ukrajiny jako svrchovanost, nezávislost, integritu a nedělitelnost orgánů republiky v mezích svého území, a její nezávislost a rovnost v zahraničních vztazích, mimo jiné, rovněž deklarovala, že: *„Ukrajinská SSR slavnostně deklaruje svůj úmysl stát se trvale neutrálním státem, který se neúčastní vojenských bloků a dodržuje tři bezjaderné principy: nepřijmout, nevyrobit a nekoupit žádné jaderné zbraně.“* (Declaration of State Sovereignty of Ukraine, 1990). Takže bylo viditelné, že motivace stát se nejaderným státem byla jednotná a zřejmá. Nicméně někteří autoři, např. Sagan (1996: 81), poukazují na to, že v té době by mohlo jít spíše o pokus oprostit se od SSSR, respektive jeho zahraniční politiky, spíše než explicitní záměr stát se nejaderným státem. Ať tak či tak, pozdější ukrajinské kroky můžeme ohodnotit pravděpodobně jako snahu o vyjednání si co nejlepších podmínek.

Podíváme-li se na problematiku z neorealistické perspektivy, můžeme říci, že pokud státu nehrozí žádné externí nebezpečí, nebo je toto nebezpečí ošetřeno garancemi jiného jaderného státu, existuje možnost snížení relevance vlastnictví vlastního jaderného arzenálu. Toto platí rovněž, pokud stát uzná za pravděpodobné, že vlastnictví jaderné zbraně spíše ohrožuje jeho bezpečnost a bezproblémovou existenci, než aby ji zajišťovalo. Z perspektivy neoliberálního institucionalismu pak může snížit touhu vlastnit jaderné zbraně uvědomění si výhod, které může poskytnout přistoupení k NPT, nehledě na to, že se vzdáním se jaderné zbraně rovněž může stát vyhnout případným externím ekonomickým tlakům (Rublee, 2009: 22–25). A pokud bylo dříve vlastnictví jaderné zbraně považováno za prestižní záležitost, či jako podmínka statutu moderního a legitimního státu, tudíž státy usilovali o členství v jaderném klubu, dnes, i v době rozhodovacích procesů Ukrajiny, je tomu jinak. Síla mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní, zastřešená NPT, vytvořila prostředí, ve kterém jsou nové či potencionální jaderné státy považovány za „darebácké státy“[50]. To je stěží klub, který získá státu mezinárodní prestiž a tedy stěží klub, do kterého by chtěla Ukrajina patřit (Sagan, 1996: 81).

[49] Declaration of State Sovereignty of Ukraine - Декларація про державний суверенітет України.
[50] Rogue states.

Vůči výše zmíněnému, může působit poněkud zmatečně, že tedy Ukrajina chtěla vzdát jaderných zbraní, protože na rozdíl od Běloruska a Kazachstánu neměla s Ruskem nijak zvlášť přátelské vztahy. Problematické může být jak nevyřešené sporné teritoriální uspořádání, s ohledem na Krym (jak se ukázalo být v posledních letech otázkou stále problematickou), a s tím související žití ruské menšiny na ukrajinském území. V tomto ohledu např. Mearsheimer (1993: 50–51) tvrdí, že tlačit Ukrajinu k tomu, aby se stala bezjadernou, je, stejně jako názor, že pro zachování bezpečnosti Evropy, by bylo lepší kdyby Rusko bylo *„jediným jaderně vyzbrojeným nástupnickým státem SSSR“* (Clinton, cit. dle Mearsheimer, 1993: 50) chybné. Dle něj by si měla Ukrajina jaderné zbraně ponechat jako odstrašení, které by právě přispělo k zachování míru mezi těmito dvěma státy. Pokud nebude mít Ukrajina možnost jaderného odstrašení, nebude mít jak se bránit při případném vyhrocení vztahů s Ruskem, či jeho případném nárokování si sporných území[51]. Navíc mu přijde scestné tlačit Ukrajinu k tomu, aby postoupila zbraně ze svého držení státu, kterého se nejvíc obává.

Sagan (1996: 80) rovněž uvádí, že vzdání se jaderné zbraně může být částečně matoucí i pohledu modelu domácí politiky, kdy i přes katastrofu v Černobylu, byla čím dál větší část společnosti nakloněna ponechání si jaderných zbraní. Rovněž vysloužilý vojenský důstojník generál Volodomyr Tolubko, člen ukrajinské Rady (parlamentu), značně lobboval za ponechání si jaderného arzenálu. A také se nepředpokládalo, že by premiér, později prezident, Leonid Kučma, který byl dříve součástí sovětského jaderného průmyslu, zastával antijaderný postoj.

Z neorealistického hlediska je pak tudíž naprosto opodstatněné, že když se Ukrajina hodlala vzdát jaderného arzenálu ve prospěch Rusku, že to chtěla učinit za určitých podmínek. Tedy, že než se definitivně stala nejaderným státem, chtěla garance zajištění bezpečnosti, ekonomickou podporu a rovnocenné jednání, které jí mělo zajistit přistoupení k NPT. Na druhou stranu můžeme rovněž říci, že především díky externímu tlaku na odzbrojení, Ukrajině vlastně ani jiná možnost nezbývala. Z technologického hlediska Ukrajina

[51] Je otázka, zdali by situace dnešního Krymu byla jiná, pokud by si Ukrajina zachovala status jaderného státu.

postrádala dvě základní věci, a to schopnost obohacovat uran a zpracovávat vyhořelé palivo, její možnosti končily u těžby uranu a vyrábění oxidu uranu, jež je předstupněm obohacování uranu, tudíž základní část jaderného palivového cyklu Ukrajina od SSSR nezdědila. Navíc udržování, potažmo vyrábění vlastních, jaderných zbraní je velmi finančně i časově náročné. Mimo přímých investic do programu by musela Ukrajina nutně počítat s mezinárodními sankcemi, které by musela uplatit. Přestože by jí jaderné zbraně mohly zajistit teoreticky větší bezpečnost, zároveň by se mohla stát zranitelnější, a to zejména ve fázi, kdy by byl jasný její záměr, ponechat si formální status jaderného státu, ale ještě by neměla své jaderné zbraně akceschopné, a tudíž by neměla zajištěné odstrašení. Nejpřijatelnější možností se proto stalo připojení k NPT se statusem nejaderného státu, nicméně si, jak už jsem zmínila, chtěla alespoň zajistit výhodné podmínky tohoto kroku (Sokov, 2010: 258–261).

Ukrajinská cesta k denuklearizaci byla tedy nejdelší a „nejproblémovější" ze všech tří bývalých sovětských republik. Bělorusko přistoupilo k NPT se statusem bezjaderného státu 9. února 1993 a Kazachstán 14. února 1994 (UNODA). První těžkosti denuklearizace Ukrajiny přišly při implementaci Dohody o společných opatřeních ve vztahu k jaderným zbraním, jež byla součástí Almaatské deklarace, jež se dojednala 21. prosince 1991, jak už název napovídá, v bývalém hlavním městě Kazachstánu (do roku 1997), a která rozšiřovala SNS[52]. Součástí dohody byla, mimo jiné, ustanovení týkající se jaderných zbraní, ve které Bělorusko, Kazachstán, Rusko a Ukrajina *„potvrzujíc dodržování nešíření jaderných zbraní; usilujíc o odstranění všech jaderných zbraní, chtějíc působit na posílení mezinárodní stability, se dohodly na*

[52] SNS – Společenství nezávislých států - Содружество Независимых Государств (СНГ). SNS byla založená Bělovežskou dohodou 8. prosince 1991 Ruskou federací, Běloruskem a Ukrajinou, kromě založení SNS dohoda rovněž potvrzovala zánik SSSR. Preambule dokumentu uvádí, že *„SSSR jako subjekt mezinárodního práva a geopolitické reality již neexistuje."* V dohodě se uvedla touha rozvíjet spolupráci v politických, hospodářských, humanitárních, kulturních a dalších oblastech. Strany smlouvy garantují svým občanům stejná práva a svobody, bez ohledu na jejich státní příslušnost či jiné rozdíly, akceptují a respektují územní celistvost navzájem a nedotknutelnost existujících hranic v rámci společenství, stejně jako otevřenost hranic, volný pohyb občanů a předávání informací v rámci Společenství (The Belavezha Accords, cit dle. Yeltsin Presidential Library, 1991).

následujícím: Jaderné zbraně, které jsou součástí jednotných strategických ozbrojených sil, zajistí kolektivní bezpečnost všech členů Společenství nezávislých států… Členské státy této dohody potvrzují povinnost nebýt první, kdo použije jaderných zbraní… Členské státy této dohody společně vypracují politiku v jaderných otázkách… Až do úplného odstranění jaderných zbraní z území Ukrajiny a Běloruska, rozhodnutí o potřebě jejich použití je pořizováno prezidentem Ruské federace, na základě postupů vypracovaných společně členskými státy… Republiky Běloruska a Ukrajiny se zavazují, že se připojí ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, jako nejaderné státy a uzavřou s MAAE příslušné dohody a záruky… Členské státy této dohody se zavazují nepřenášet nikomu jaderné zbraně… a to buď přímo, nebo nepřímo, stejně jako v žádném případě nepomáhat, nepovzbuzovat a nevyzívat jakýkoli stát, který nevlastní jaderné zbraně k výrobě jaderných zbraní nebo jiných jaderných zařízení… [toto] ustanovení nestojí v cestě transferu jaderné zbraně z Běloruska, Kazachstánu a Ukrajiny na území Rudka s cílem je zničit… Členské státy této dohody, v souladu s mezinárodní smlouvou, budou asistovat při eliminaci jaderných zbraní. Do 1. 7. 1992 Bělorusko, Kazachstán a Ukrajina zajistí stažení taktických jaderných zbraní vůči centrálnímu továrnímu prostoru pro demontáž pod společným dohledem…“ (Protocol to Commonwealth Pact, 1991).

V prvních týdnech od ratifikace smlouvy sice probíhal odsun taktických zbraní z Ukrajiny nad očekávání hladce, kdy 6. února už byla odvezena téměř polovina. Plnění dohody a termínů odsunu vedlo k značnému, ovšem předčasnému optimismu. Ovšem 12. března 1992 ukrajinský prezident Leonid Kravčuk dočasně pozastavil odsun taktických zbraní s vysvětlením, že má pochybnosti o tom, že vyvážené zbraně jsou skutečně likvidovány. *„Chceme garance, že [zbraně] nebudou moci být nikde použity… Nechci dělat nikoho silnějším.“* (Kravčuk, cit. dle Šír, 2013: 37). Toto vyplývalo především z toho, že navzdory uzavřeným dohodám, demontáže neprobíhala pod společnou kontrolou SNS. Kravčuk vyjádřil své přání, aby další likvidace zbraní probíhala pod mezinárodní kontrolou, a pro toto stanovisko hledal podporu u států západní Evropy a USA, nicméně kladné reakce se nedočkali, naopak. Západní státy začali zvažovat případná odvetná finanční opatření vůči Ukrajině a bylo

výrazně artikulováno, že tato situace bude hrát velkou roli při posuzování hospodářské pomoci zemím SNS. Ukrajina, aniž by dosáhla svého, nakonec pod mezinárodním tlakem ustoupila a dne 16. dubna 1992 byl opět obnoven odsun taktických zbraní z jejího území. Téhož dne byla sepsána mezistátní dohoda, která odsun z Ukrajiny do Ruska za účelem demontáže a likvidace ošetřovala. Odsun taktických zbraní byl dne 6. května 1992 úspěšně ukončen (Šír, 2013: 36–41).

Další průtahy přišly při projednávání START. Smlouva START byla původně bilaterální smlouvou mezi USA a SSSR, na jejíž podobě se pracovalo od roku 1982 do 31. července 1991, kdy byla podepsána. Nicméně změna mezinárodního prostředí, tedy rozpad SSSR v prosinci téhož roku, měla za následek nutnou změnu charakteru smlouvy na multilaterální, protože smlouva pojednávala i o zbraních dislokovaných na území nástupnických států SSSR. Smlouva byla průlomová, protože vůbec poprvé nešlo o omezování budoucího arzenálu, ale o radikální snížení stávajícího strategického arzenálu. Vzhledem k ustanovením, vyplývajícím z Almaatské deklarace, bylo již formálně schváleno, že jediným nástupnickým státem SSSR, disponujícím jadernými zbraněmi, bude Rusko. Zbývalo jen ošetřit, jak konkrétně budou závazky smlouvy START převedeny na zbylé státy, a jak konkrétně proběhne stahování strategických zbraní z těchto států podle podmínek START. Situaci komplikovalo to, že USA i SSSR ještě v lednu 1992 jednaly v rámci smlouvy tak, jako by stále měla být jen bilaterální a nepozvaly k dalším jednáním, postaveným na této smlouvě ostatní zainteresované státy, což se z pochopitelných důvodů nesetkalo s kladným hodnocením, zvláště pak na Ukrajině. *„Pokud [Boris Jelcin] hovořil [s Georgem Bushem na přelomu ledna a února 1992 v Camp Davidu] o strategických jaderných silách celého společenství, pak takový mandát od nás nedostal.“* (Kravčuk, cit. dle Šír, 2013: 43). Kravčuk odkazoval na Almaatskou deklaraci, ve které bylo jasně stanoveno, že o strategických silách se bude rozhodovat společně, navíc zde byla odsouhlasena formální rovnost všech nástupnických států SSSR, a tak by se s nimi mělo jednat, zvláště pokud se jedná o tak závažné téma, jako jsou jaderné zbraně (Šír, 2013: 41–43).

Komplikované rovněž bylo to, že ve smyslu START, nešlo považovat strategické zbraně, rozmístěné na území Běloruska, Kazachstánu a Ukrajiny, za ruské. *„Každá smluvní strana se zavazuje nedržet strategické ofenzivní zbraně, podléhající této smlouvě, mimo území svého státu.“* (START I, 1991). Právě problematika s tímto spojená, spíše než diplomatický nátlak Ukrajiny, přesvědčila USA a SSSR k zahrnutí ostatních zainteresovaných států do smluvních závazků START I, a to tzv. lisabonským protokolem, jež byl podepsán 23. května 1992. V tomto protokolu se země zavazují: *„Bělorusko, Kazachstán, Ruská federace a Ukrajině, jako nástupnické státy bývalého Svazu sovětských socialistických republiky, v souvislosti se Smlouvou, převezmou závazky vyplývající z bývalého Svazu sovětských socialistických republik podle Smlouvy… Bělorusko, Kazachstán, Ruská federace a Ukrajina musí mezi sebou učinit taková opatření, která jsou potřebná k implementaci limitů a omezení vyplývajících ze Smlouvy; umožnit fungování ustanovení ověřování Smlouvy rovnoměrně a důsledně na celém území Běloruska, Kazachstánu, Ruské federace a Ukrajiny; a na rozdělení nákladů… Bělorusko, Kazachstán, Ukrajina přistoupí ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z 1. července 1968 jako nejaderné státy v co nejkratší době, a neprodleně začnou dělat všechna nezbytná opatření k tomuto účelu v souladu s jejich ústavními zvyklostmi.“* (Lisbon Protocol, 1992).

Článek, týkající se neprodleného přístupu zemí k NPT a osobní dopis prezidenta Kravčuka[53], jež byl přiložen k protokolu, měly být základem denuklearizace Ukrajiny. Ačkoliv Kravčuk v dopise přislíbil přístup k NPT a plnění závazků, vyplývajících ze START, zároveň v dopise uvedl několik formulací, kterými dal jasně najevo, že Ukrajina nebude slepě plnit závazky Smlouvy, ale na prvním místě bude její národní bezpečnost (Šír, 2013: 45). *„Ukrajina bude brát v úvahu své národní bezpečnostní zájmy při vykonávání této činnosti[54]. Pokud by měly vyvstat nějaké otázky v této souvislosti, Ukrajina je bude konzultovat s ostatními stranami smlouvy… Kromě toho bych rád upozornil [Kravčuk], že proces eliminace jaderných zbraní na Ukrajině by měl*

[53] Celý dopis viz Příloha č. 9.

[54] Myšleno přístup k NPT jako nejaderný stát, stejně jako odsun všech jaderných zbraní ze svého území.

být prováděn pod spolehlivou mezinárodní kontrolou, která by měla zajistit nepoužívání komponent jaderných nábojů k opakované výrobě zbraní, a měla by zabránit jejich exportu do dalších zemí.“ (Kravčuk, 1992).

Vztahy mezi Ruskem a Ukrajinou se vyhrocovali, Ukrajina údajně neplatila za dodávky energií z Ruska, a její dluh vůči Rusku se tak šplhal do závratných částek, rovněž opět vyvstaly otázky ohledně Krymu, potažmo černomořského loďstva. Kvůli narůstajícím dluhům si Ukrajina v roce 1993 vynutila hmotné kompenzace za odsouvané hlavice, které ji měly být vypláceny v palivových článkách do jaderných elektráren, čímž by se částečně řešila otázka energetické závislosti i dluhů za energie Rusku. Ovšem nejen Rusko, ale i USA už začaly být z přístupu Ukrajiny dost rozpačití a na Ukrajinu byl vyvíjen stále větší tlak. 19. října 1993 přijala Ukrajina vojenskou doktrínu, do které zabudovala dokument o „potencionálním nepříteli“, kdy z jeho definice bylo zřejmé, že je tím míněno Rusko. Ukrajina v této doktríně rovněž podmínila svůj nejaderný status dalšími kroky ostatních států. *„Ukrajina spojuje snížení a likvidaci jaderných zbraní rozmístěných na jejím území s adekvátními kroky ostatních jaderných států a s poskytnutím garancí pro její bezpečnost ze strany těchto států a světového společenství“*. Nicméně Ukrajině bylo už velmi zřetelně naznačeno, že pokud nezačne plnit své závazky, bude to pro ni mít nejen politkcé, ale i hospodářské následky (Šír, 2013: 78–85).

Ukrajinská Rada stále odmítala ratifikovat START a přistoupit k NPT a mezinárodní společenství už pomalu začalo pochybovat o upřímnosti ukrajinských tvrzení o jaderném odzbrojení. Ukrajina si kladla přísné podmínky a výhrady k ratifikaci k START, přičemž většina z nich byla pro mezinárodní společenství neakceptovatelná. A jelikož Rusko vázalo výměnu ratifikačních listin přístupem Ukrajiny k NPT jako nejaderného státu, byly prakticky zablokovány všechny smlouvy navázané na START. Tlak Západu se stupňoval a Ukrajině nezbývalo, než začít jednat. 20. prosince 1993 začala Ukrajina jednostranně ve věci jednat a začala s deaktivací některých hlavic. Tato iniciativa byla jakkoliv zmateční chápána západem jako projev dobré vůle (Šír, 2013: 88–92).

Řešení situace nakonec přineslo Trojstranné prohlášení[55] prezidentů Ruska, Ukrajiny a USA z 14. ledna 1994[56]. Toto prohlášení, mimo jiné, obsahuje právě výše zmíněné podmínky pro to, aby byla z neorealistického hlediska Ukrajina ochotna postoupit jaderné zbraně Rusku. *„Prezidenti Clinton a Jelcin informovali prezidenta Kravčuka, že Spojené státy a Rusko jsou připravené poskytnout bezpečnostní záruky Ukrajině. Zejména poté, smlouva START vstoupí v platnost, a Ukrajina se stane nejaderným státem Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT)“*. Spojené státy a Rusko tak mimo jiné slibují, že *„dle závěrečných akt KBSE budou respektovat nezávislost, suverenitu a existující hranice jejích členů, a uznávají, že hraniční změny mohou být uskutečněné jen mírovou cestou a za všeobecného konsenzu, a znovu potvrzují svou povinnost zdržet se hrozby použití síly proti teritoriální integritě a politické nezávislosti žádného státu, a že žádná z jejich zbraní nebude nikdy použita, kromě sebeobrany nebo jinak v souladu s Chartou OSN.“* Dále tento dokument mimo jiné zavazoval státy nepoužívat ekonomický nátlak, přiznával Bělorusku, Kazachstánu a Ukrajina právo na kompenzace za odsunuté zbraně, atd. (Trilateral Statement by the Presidents of the United States, Russia and Ukraine, 1994).

Ukrajinskou Radou prošel návrh ratifikace START, ale nepodařilo se protlačit přístup k NPT. Nicméně odzbrojování, i když zatím na trilaterální úrovni na základě Trojstranného prohlášení, začalo fakticky fungovat již 4. března 1994. 16. května 1994 byl předsedy vlád Ruska a Ukrajiny podepsán protokol, v němž se Ukrajina zavázala k odsunu všech jaderných zbraní ze svého území do tří let od podpisu Trojstranného prohlášení. K formálnímu přistoupení k NPT pak došlo 16. listopadu 1994. Toto přistoupení schválila nová Rada a nový ukrajinský prezident Leonid Kučma. Smlouva byla depozitářům předána 5. prosince 1994, kde si rovněž vyměnily ratifikační listiny START I Bělorusko,

[55] Formulace „prohlášení“ byla zvolena, protože dle ukrajinské exekutivy nevyžadovalo formální ratifikaci, tudíž existovalo daleko menší nebezpečí, že neprojde schvalovacím procesem (Šír, 2013: 95).

[56] Celý text prohlášení i s rozborem viz Pifer, S. (2011): The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons. BROOKINGS. Arms Control Series Paper, 6 May 2011.

Kazachstán, Rusko, Ukrajina a USA, čímž mohla smlouva oficiálně vstoupit v platnost (Šír, 2013: 99–102).

7 ZÁVĚR

Hlavním cílem práce byla snaha zdokumentovat motivace politik vybraných států k získání či vzdání se necivilního jaderného programu, respektive jaderných zbraní, a to analyzováním jich skrze nadefinované teorie, zabývající se proliferační problematikou. V první části práce proto byly nadefinovány tři skupiny států – jaderný klub; země, které nepřistoupily k NPT a vlastní jaderné zbraně; a skupina států, jež se dobrovolně jaderného arzenálu vzdaly. V rámci těchto skupin jsem stručně představila historický vývoj jaderného programu v jednotlivých zemích a následně jsem vybrala země, u kterých jsem v praktické části zkoumala motivace k proliferaci.

V dašlí části práce jsem si nadefinovala stěžejní teoretický koncept práce, kterým byla Waltzova neorealistická koncepce jaderné proliferace, která provázela analýzu motivací u všech států. Dále jsem nadefinovala další teorie zabývající se proliferací z jiného úhlu pohledu, a v praktické části jsem pak zkoumala, skrze které lze u jednotlivých vybraných států analyzovat jejich proliferační motivace. Aby se v praktické části zohlednily změny v mezinárodním systému, vybrala jsem k analýze země, které se deklarovaly jadernými státy před studenou válkou, během studené války a po studené válce.

Porovnám-li proliferační motivace zemí ze skupiny jaderného klubu, tedy motivace USA a SSSR, mohu dojít k závěru, že co do zkoumání skrze neorealistický koncept se zas až tak neliší. Jak USA, tak SSSR zahájily svůj necivilní jaderný program ve snaze vybalancovat protivníka k ochraně vlastní bezpečnosti. Rozdílem bylo, že USA brojily proti reálně neexistující bombě, i když nejistota v progresu jaderného programu Německa byla evidentně dostatečně silným hnacím motorem. SSSR oproti tomu věděl zcela jasně, že USA jadernou zbraň vlastní, a zároveň viděl, jaké fatální následky má její použití. Pozitivním prvkem na prvenství USA bylo jednoznačně to, že SSSR věděl, že je v lidských silách jadernou zbraň sestrojit. Negativem bylo, že byl několik let v jaderném vývoji pozadu, tudíž pracoval pod větším tlakem k vybalancování USA. Přestože významnou roli při snaze USA co nejrychleji vybalancovat a zajistit si systém jaderného odstrašení sehrála špionážní data,

Sověti zároveň pracovali na svém projektu, který o pár let přivedli na svět s větší efektivitou, než ten americký.

Co do technologického determinismu na tom byly státy rovněž obdobně, oba státy disponovaly značným vědeckým kapitálem, oba, když bylo třeba, dokázaly na projekt vyhradit dostatečné sumy peněz, a oběma chyběla uranová základna. Výhodou USA byla vcelku jednoduchá možnost odkupu uranové rudy z Kanady a z belgického Konga. SSSR v době, kdy začal potřebovat uran pro jaderný vývoj zjistitl, že na svém území ho má dosažitelného velmi poskrovnu a z nejbližších zemí těžilo Německo, takže uranová problematika byla jednou z překážek jaderného vývoje v SSSR.

Co se týče zmiňovaného vědeckého kapitálu, v obou případech bychom část dílu za zhotovení jaderné bomby mohli jistě přisoudit nátlaku vědeckých skupin, což ve svém modelu domácí politiky uvádí jako jednu z možných proliferačních motivací Sagan. A ačkoliv se řada vědců a politiků (převážně z USA) snažila po reálném použití ihned o kontrolu, respektive eliminaci jaderného arzenálu v důsledku čelení jejich fatálních následků, pro SSSR to nepřipadalo opět z realistického hlediska v úvahu. Stalin zdůraznil nutnost vyrovnání sil a zabránění zranitelnosti sovětské bezpečnosti. Rovněž nechtěl při vyjednávání o problematice odstoupení od vývoje jaderných zbraní přistoupit na žádný plán, který by ponechával monopol a převahu v rukou USA, považoval tehdy jadernou zbraň za nutnou prestiž, což nakonec i někteří z amerických politiků, jak jsem uvedla. Proto se snahy o vytvoření nějakého mezinárodního smluvního rámce, ošetřujícího jadernou proliferaci značně vlekly spíše s menšími, než většími úspěchy. K velkému úspěchu došlo až při vypracování a ratifikaci NPT oběma těmito aktéry, a rovněž dalšími státy. NPT se stala páteří neproliferačních politik, a jak z mé práce vyplývá, politiku zastřešenou právě NPT, můžeme nazvat mezinárodním režimem nešíření jaderných zbraní.

Dále jsem zkoumala motivace ve skupině zemí, jež se rozhodly nepřistoupit k NPT, ale jadernou zbraň vyvinout. Konkrétními zástupci byly Indie s Pákistánem, a to hlavně vzhledem k tomu, že se země nacházejí ve stejném regionálním bezpečnostním komplexu a mají mezi sebou konfliktní vztah, což velmi, jak z práce vyplývá, ovlivnilo jejich proliferační politiku. Jak v případě Indie, tak případě Pákistánu můžeme opět shledat jako jednu z hlavních

motivací realismem poháněnou snahu o ochranu bezpečnosti, respektive zajištění jaderného odstrašení. Nicméně na obou těchto případech můžeme zkoumat škálu dalších, více či méně vlivných faktorů. Jedním ze společných prvků je to, že se oba státy (pár týdnů po sobě) deklarovaly jadernými zeměmi navzdory ve světě uznávanému mezinárodnímu režimu jaderných zbraní, kdy u Pákistánu bylo hlavním důvodem ponechání si možnosti vybalancovat jadernou zbraní Indii, protože konvenčně na to nestačil, a Indie pro změnu hlásala nerovnoprávnost a diskriminační politiku NPT, kdy se cítila ukřivděna za to, že nemůže mít vlastní jadernou zbraň, přestože na to má kapacity.

Co bylo u těchto dvou států rozdílné, je politický konsenzus o tom, jestli jadernou zbraň vyvinout, či ne. V Indii to byl složitý proces, kde sehráli svoji roli opět vědečtí pracovníci a obměny politického vedení země. V Pákistánu naopak panoval jasný konsenzus o nutnosti jaderného arzenálu jako ekvalizéru ve vztahu s Indií a jejími konvenčními kapacitami a necivilním jaderným programem.

Co se týče technologického determinismu, Indie na tom byla podstatně lépe, než Pákistán. Měla množství vědeckého kapitálu, velké zásoby štěpného materiálu, co jí ovšem chybělo, byly finance a výše zmíněný politický konsenzus. Pákistán, ač neoplýval takovými zdroji jako Indie, měl jednu obrovskou výhodu, a to že za jeho jaderným programem stál Lavoyův mýtotvorec, který spolupracoval na jaderných projektech v Evropě, kde si udělal řadu konexí, kterých pak byl při budování jaderného programu velmi efektivně schopen využít.

U obou zemí rovněž můžeme najít další z Waltzových důvodů ke zbrojení, a to otázku mezinárodní prestiže. U Indie bychom mohli podotknout snahu stát se uznávanou regionální mocností, s přesahem do ambic světové mocnosti, kdy chápala jaderný arzenál jako otázku mezinárodního statusu. U Pákistánu to potom byla motivace v poslání být prvním státem, který vybuduje islámskou jadernou bombu. Jak moc ovlivňující byly zrovna tyto motivace v porovnání s ryze bezpečnostními motivacemi, je nesnadné určit, ale vzhledem k tomu, že se obě země oficiálně vyjadřovaly spíše na základě bezpečnostních motivací, dalo by se předpokládat, že hráli spíše vedlejší roli.

Vzhledem k tomu, že ani Indie, ani Pákistán nepřistoupily k NPT, a rovněž ke konfliktní povaze jejich vzájemných vztahů, panují v mezinárodním prostředí pochopitelné obavy o mezinárodní bezpečnost. Ačkoliv lze v jejich vzájemném vlastnění jaderného arzenálu rovněž spatřit systém odstrašení, jako třeba u USA a SSSR dříve, většina autorů to vidí jako problematický bod. Nicméně oběma zemím jsou jaderné programy více či méně tolerovány oplátkou za přístup k jiným globálním problémům a jejich celkové chování, i když třeba Pákistán, respektive jeho šikovný mýtotvorce, stojí za řadou proliferačních „průtoků“ do zemí typu Írán, Irák, Libye. Navíc oba státy si stojí za tím, že je nesmyslné, aby jaderný klub požadoval jejich odzbrojení, když sám nebyl (zatím) ochoten se vzdát celého svého jaderného arzenálu.

Rovněž v případě Ukrajiny, která je v práci zástupcem skupiny zemí, které se jaderného arzenálu vzdaly, můžeme motivace zkoumat neorealistickým pohledem. Ukrajina, ačkoliv se ještě před rozpadem SSSR vyjádřila tak, že se chce stát nejaderným státem, když mělo skutečně dojít k podpisu NPT a START, začala si klást vcelku pochopitelné podmínky, které byly motivovány zachováním její bezpečnosti. Ačkoliv bylo zřejmé, že bez vnější pomoci by nebyla Ukrajina sama schopna „uživit“ stávající jaderné zbraně a sestrojit nové, kvůli bezpečnostní situaci se o formálním jaderném statusu jeden čas pravděpodobně uvažovalo.

Problematickým bodem odsunu všech jaderných zbraní bylo to, že je odsouvala do Ruska, s nímž neměla zrovna přátelský vztah, navíc zde existovaly nedořešené teritoriální otázky (dnes notoricky známá otázka Krymu). Ačkoliv ukrajinskou motivací ke vzdání se jaderného arzenálu bylo začlenění se do západních struktur a připojení se k mezinárodnímu režimu nešíření jaderných zbraní s vidinou budoucího zisku ve formě přítoku peněz, mezinárodní spolupráce, získání dobré image, apod. Vyjednávání podmínek, za jakých odsun proběhne, pro změnu řídily realistické motivace, a to především bezpečnostní garance jak ze strany Ruska, tak zemí Západu, především USA. Dále rovněž zajištění ekonomické pomoci při odsunu zbraní a kompenzace za ně a štěpný materiál v podobě paliva do civilního jaderného programu. ačkoliv si Ukrajina řadu výhodnějších podmínek nakonec vysmlouvala, k podepsání START a přistoupení k NPT značně přispěl i vnější tlak, především ze strany

Západu, kterému docházela trpělivost s často neakceptovatelnými požadavky Ukrajiny. Dnes se můžeme pouze dohadovat nad tím, jak by dnes vypadala tehdejší a současná bezpečnostní situace Ukrajiny, kdyby se rozhodla jaderný arzenál si ponechat.

Jak je z práce viditelné, Waltzova teorie jaderné proliferace je dodnes relevantním přístupem, skrze který se navíc do značné míry dá vysvětlit proliferační rozhodnutí většiny, ne-li všech jaderných států. Nicméně z práce rovněž vyplývá, že u většiny států nalezneme rovněž i jiná vysvětlení, což dokazuje multikauzalitu jaderné proliferace. Jak jsem v teoretické práci zmínila, zatím neexistuje jedna teorie, skrze kterou by se daly beze zbytku vysvětlit proliferační rozhodnutí všech jaderných států, a s ohledem na zmíněnou multikauzalitu, je i velmi nepravděpodobné, že taková teorie někdy vznikne.

Co se týče relevance NPT, a mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní, musím konstatovat, že mezinárodní režim bude fungovat jen do té doby, dokud ho budou participující členové respektovat. Ačkoliv nejvlivnější jaderné mocnosti, tedy USA a Rusko spolupracují na vizi „bezjaderného světa“, budou v tuto chvíli pro udržení režimu daleko důležitější daleko menší mocnosti či dokonce nestátní aktéři. Za takové proponenty narušení režimu můžeme považovat výše zmíněnou Severní Koreu. Rovněž, ačkoliv je to v současné době méně palčivé, by se dalo hovořit o destabilizačním prvku režimu existence jaderných států mimo NPT. Ty, ačkoliv se předpokládá, že samy jaderný arsenál nepoužijí, nejsou vázané ani nešířením jaderných zbraní a technologií k nim vedoucím. Mezinárodní režim nešíření jaderných zbraní tak, jak je momentálně nastavený, v rámci oficiálních jednání funguje, a jedinou zkázu pro něj představují státy, jež budou konat mimo oficiální jednání a v rozporu s NPT a dalšími smlouvami.

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Amacher, J. (2003): *The Nazi Bomb: Failures of the German Nuclear Program*. UCSB Oral History Project. (http://www.history.ucsb.edu/projects/holocaust/Research/Proseminar/johnamacher.htm, 2. 5. 2015).

Ayoob, M. (2001): South Asia's Dangers and U.S. Foreign Policy. *Orbis*. Vol. XLV, No. 1, pp. 128 – 133.

Barnaby, F. (1993): *HOW NUCLEAR WEAPONS SPREAD: Nuclear-weapon proliferation in the 1990s*. Routledge, London.

Beehner, L. (2006): Israel's Nuclear Program and Middle East Peace. *Council on Foreign Relations.* (http://www.cfr.org/israel/israels-nuclear-program-middle-east-peace/p9822, 10. 3. 2015).

Bhutto, Z. A. (1979): If I am Assassinated. Reproduced in PDF Format By: Panhwar, S. H.. (bhutto.org/Acrobat/If-I-am-assassinated-by-Shaheed-Bhutto.pdf, 10. 5. 2015).

Bleek, P. C. (2010): Why Do States Proliferate? In: Potter, W. C. – Mukhatzhanova, G., eds. (2010): *Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century: Volume 1: The Role of Theory*. Stanford University Press, Stanford.

Brooks, N. – Zaitseva, E. (2008): "Flerov, Georgii Nikolaevich." Complete Dictionary of Scientific Biography. *Encyclopedia*. (http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2830905674.html, 5. 5. 2015).

Bukhari, S. A. A. (2011): Cooperative Threat Reduction: Case Study Of Kazakhstan – Analysis. *Eurasia Review*, 13 June 2011. (http://www.eurasiareview.com/13062011-cooperative-threat-reduction-case-study-of-kazakhstan-analysis/, 11. 4. 2015).

Buzan, B - Wæver, O. (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press: Cambridge.

Chalmers, H. – Chalmers, M. (2013): The Future of the UK's Co-operative Nuclear Relationships. *Royal United Services Institute*. Occasional Paper, June 2013.

China's National Defense in 2010 (2011). *Information Office of the State Council The People's Republic of China*. March 2011, Beijing. (http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284525.htm, 28. 3. 2015).

Cirincione, J. (2007): *BOMB SCARE: The history and future of nuclear weapons*. Columbia University Press, New York.

Cochram, T. B. – Norris, R. S. – Bukharin, O. A. (1995): *Making the Russian Bomb form Stalin to Yeltsin*. Natural Resources Defense Council, Inc. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford.

Cody, E. (2009): After 43 Years, France to Rejoin NATO as Full Member. *Washington Post Foreign Service*. Thursday, March 12, 2009. (http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/11/AR2009031100547.html, 28. 3. 2015).

Declaration of State Sovereignty of Ukraine (1990). July 16, 1990. (http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm, 13. 5. 2015).

DRDO (2015). Defence Research & Development Organisation. Genesis & Growth. (http://www.drdo.gov.in/drdo/English/index.jsp?pg=genesis.jsp, 8. 5. 2015).

Einstein, A. (1939): Letter from Albert Einstein to President Franklin D. Roosevelt, 08/02/1939. Collection FDR-FDRPSF: President's Secretary's File (Franklin D. Roosevelt Administration), 1933 – 1945. National Archives. (http://research.archives.gov/description/593374, 2. 5. 2015).

Einstein, A. (1947). *Newsweek Magazine*, Mar. 10, 1947. (http://www.notable-quotes.com/e/einstein_albert_iii.html, 3. 5. 2015).

FAS (1998): Heavy Water Production. (http://fas.org/nuke/intro/nuke/heavy.htm, 8. 5. 2015).

Gosling, F. G. (1999): *The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb.* United States Department of Energy, January 1999 Edition. U.S. Government Printing Office.

Goudsmit, S. A. (1996): *Alsos*. AIP Press, New York.

Gupta, B. S. (1997): India in the Twenty-First Century. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 73, No. 2, Asia and the Pacific (Apr., 1997), pp. 297 – 314.

Hasenclever, A., Mayer, P., Rittberger, V. (2005): *Teorie mezinárodních režimů*. Centrum strategických studií, Brno.

Holloway, D. (1994): Soviet Nuclear History. Cold War International History Project. Issue 4. *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, Washington, D. C. Fall 1994.

Huxen, K. (2011): *FDR Approves Building an Atomic Bomb: 70th Anniversary*. October 9, 1941. The National WWII Museum. (http://www.nww2m.com/2011/10/fdr-approves-building-an-atomic-bomb-70th-anniversary-october-9-1941/, 3. 5. 2015).

Katsva, M. (1999): Russia Looks to Expand Nuclear Weapons Option. *Economists for Peace and Security*, June 1999.

KCNA (2012). DPRK Rejects UNSC's Act to Violate DPRK's Legitimate Right to Launch Satellite. *KOREA NEWS SERVICE*. April 17. 2012 Juch 101. (http://www.kcna.co.jp/item/2012/201204/news17/20120417-25ee.html, 31. 3. 2015).

Keating, M. (1998): *Is there a regional level of government in Europe?* In: Le Gales, P.; Lequesne, Ch. Regions in Europe: The Paradox of Power. Routledge, London.

Kerttunen, M. (2009): *'A responsible nuclear weapons power' – Nuclear Weapons and Indian Foreign Policy*. National Defence University Department of Strategic and Defence Studies, Series 1: Strategic Research No 27, Helsinky.

Khan, F. H. (2013): Political Transitions and Nucelar Management in Pakistan. In: Sokolski, H. D. – Tertrais, B. eds. (2013): *Nuclear Weapons Security Crises: What Does History Teach?* Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

Khariton, Y. – Smirnov, Y. (1993): The Khariton Version. *The Bulletin of the Atomic Scientists.* VOL. 49., NO. 4, May 1993, pp. 20–31.

Kravčuk, L. (1992). Osobní dopis, přiložený k Lisabonskému protokolu, Leonida Kravčuka, Georgi Bushovi, 7. května, 1992. (http://fas.org/nuke/control/start1/text/lisbon.htm#lisbonPROTOCOL, 14. 5. 2015).

Kristensen, H. M. – Norris, R. S. (2014). Russian Nuclear Forces, 2014. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2014, Vol. 70(2), pp. 75–85.

Lahore Declaration (1999). Lahore Declaration Text, 21 February 1999. (cns.miis.edu/inventory/pdfs/aptlahore.pdf, 7. 5. 2015).

Lisbon Protocol (1992). Protocol to the Treaty between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Startegic Offensive Arms, May 23, 1992. (http://fas.org/nuke/control/start1/text/lisbon.htm#lisbonPROTOCOL, 14. 5. 2015).

Masiza, Z. (1993): A Chronology of South Africa's Nuclear Program. *The Nonproliferation Review*. Fall 1993, pp. 35–55.

Mearsheimer, J. J. (1993): The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs,* Vol. 72, No. 3 (Summer, 1993), pp. 50-66.

Medvedev, Z. A. (2000): Stalin and the Atomic Bomb. In: Coates, K., ed. (2000): *Disarming the New World Disorder*. First Edition. Spokesman Books, Nottingham.

Mian, Z. – Nayyar, A. H – Rajaraman, R. – Ramana, M. V. (2006): Fissile Materials in South Asia: The Implications of the U.S.-India Nuclear Deal. *Research Report No. 1*, International Panel on Fissile Materials.

Mian, Z. – Rajaraman, R. – Ramana, M. V. (2010): Country Perspectives: India. In: *Reducing and Eliminating Nuclear Weapons: Country Perspectives on the Challenges to Nuclear Disarmament* (2010). International Panel on Fissile Materials.

Myers, S. L. – Sang-Hun. Ch. (2012). North Koreans Agree to Freeze Nuclear Work; U.S. to Give Aid. *The New York Times*. FEB. 29, 2012. (http://www.nytimes.com/2012/03/01/world/asia/us-says-north-korea-agrees-to-curb-nuclear-work.html?_r=0, 31. 3. 2015).

NPT Review Conferences and Preparatory Committees – (http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT_Review_Conferences.shtml, 29. 4. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – Belarus. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/belarus/, 11. 4. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – France. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/france/, 28. 3. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – India. (2015). (http://www.nti.org/country-profiles/india/, 30. 3. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – Kazakhstan. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/kazakhstan/, 11. 4. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – North Korea. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/north-korea/, 31. 3. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – Pakistan. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/pakistan/, 31. 3. 2015)

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – Russia. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/russia/, 22. 3. 2015)

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – South Africa. (2013). (http://www.nti.org/country-profiles/south-africa/, 11. 4. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – Ukraine. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/ukraine/, 11. 4. 2015).

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – United Kingdom. (2015). (http://www.nti.org/country-profiles/united-kingdom/, 28. 3. 2015)

NTI (The Nuclear Threat Initiative) – United States. (2014). (http://www.nti.org/country-profiles/united-states/, 20. 3. 2015).

Ogilvie-White, T. (1996): Is There a Theory of Nuclear Proliferation? An Analysis of the Conterporary Debate. *The Nonproliferation Review*, Vol. 13, No. 4, Fall 1996, pp. 43–60.

Paul, T. V. (2009): *The Tradition of Non-Use of Nuclear Weapons*. Stanford University Press, Stanford.

Perkowich, G. (2008): Could Anything Be Done to Stop Them? Lessons from Pakistan's Proliferating Past. In: Sokolski, H. D. ed. (2008): *Pakistan's Nuclear Future: Worries Beyond War.* The U.S. Army War College.The Strategic Studies Institute.

Pifer, S. (2011): The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons. BROOKINGS. Arms Control Series Paper, 6 May 2011.

Pitschmann, V. (2005): *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*. Naše vojsko, s.r.o., Praha.

Potsdam Conference (2014). *Encyclopædia Britannica*. (http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472799/Potsdam-Conference, 5. 5. 2015).

President's Secretary's Files. Franklin D. Roosevelt, Presidential Library and Museum National Archives. (http://www.fdrlibrary.marist.edu/archives/pdfs/docsworldwar.pdf, 3. 5. 2015).

Prime Minister's Office (2010). UK–France Summit 2010 Declaration on Defence and Security Co-operation. 2 November 2010. (https://www.gov.uk/government/news/uk-france-summit-2010-declaration-on-defence-and-security-co-operation, 28. 3. 2015).

Protocol to Commonwealth Pact (1991). ON NUCLEAR ARMS. December 23, 1991. (http://www.nytimes.com/1991/12/23/world/end-soviet-union-text-accords-former-soviet-republics-setting-up-commonwealth.html?pagewanted=2, 13. 5. 2015).

PTBT – Partial Test Ban Treaty (1963). (cns.miis.edu/inventory/pdfs/aptptbt.pdf, 30. 3. 2015).

Rajagopalan, R. (2011): Pakistan: Regional power, global problem? In: Godehardt, N., Nabers, D. (eds.): *Regional orders and regional powers*. Routledge, Abingdon.

Reese, R. R. (2004): "State Defense Committee." Encyclopedia of Russian History. 2004. *Encyclopedia.* (http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3404101295.html, 5. 5. 2015).

Riabchuk, M. (2009/2010): Ukraine's Nuclear Nostalgia. *World Policy Journal*, Vol. 26, No. 4 (Winter, 2009/2010), pp. 95–105.

Rojčík, O. (2006): Jaké motivy vedou státy k získání jaderných zbraní? In: Rojčík, O. – Vilímek, P. eds. (2006): *Proliferace jaderných zbraní: Problémoví aktéři*. Masayrokova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.

Rojčík, O. – Petřík, J. (2006): Indie a Pákistán. In: Rojčík, O. – Vilímek, P. eds. (2006): *Proliferace jaderných zbraní: Problémoví aktéři*. Masayrokova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno.

Roosevelt, F. D. (1939): Letter from President Franklin D. Roosevelt to Albert Einstein, 10/19/1939. COPY. Franklin D. Roosevelt, Presidential Library and Museum. Original Documents.
(http://docs.fdrlibrary.marist.edu/PSF/BOX5/T64E01.HTML, 3. 5. 2015).

Rublee, M. R. (2009): *Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint*. University of Georgia Press, Athens.

Sagan, S. D. (1996): Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb. *International Security*, Vol. 21, No. 3 (Winter, 1996-1997), pp. 54–86.

Sagan, S. D. (2010): Nuclear Latency and Nuclear Proliferation. In: Potter, W. C. – Mukhatzhanova, G., eds. (2010): *Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century: Volume 1: The Role of Theory.* Stanford University Press, Stanford.

Sagan, S. D. (2011): The Causes of Nuclear Weapons Proliferation. *Annu. Rev. Polit. Sci*. 2011. 14. pp. 225–246.

Sharif, M. N. (1998): Text of Prime Minister Muhammad Nawaz Sharif Statement at a Press Conference on Pakistan Nuclear Tests. ISLAMABAD, May 29, 1998.

Singh, J. (1998): Against Nuclear Apartheid: The Case for India's Test. *Foreign Affairs*. Essay September/October 1998 Issue.

SIPRI Military Expenditure Database.
(http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, 9. 5. 2015).

Sitaraman, S. (2012): South Asia: Conflict, Hegemony and Power Balancing. In: Williams, K. P. - Lobell, S. E. - Jesse, N. G. (eds.): *Beyond Great Powers and Hegemons.* Stanford University Press, Stanford.

Sokov, N. (2010): Ukraine. In: Potter, W. C. – Mukhatzhanova, G., eds. (2010): *Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century: Volume 2: A Comparative Perspective*. Stanford University Press, Stanford.

Solingen, E. (1994): The Political Economy of Nuclear Restraint. *International Security*, Vol. 19, No. 2 (Fall, 1994), pp. 126-169.

Soviet State Defense Committee Edict No. GKO-9887ss/op (1945). History and Public, August 20, 1945. Policy Program Digital Archive, Published in the July-August 1995 issue of Voenno-istoricheskii zhurnal ("Military-Historical Journal"), pp. 65-67. Translated for CWIHP by Mark Kramer. (http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117039, 5. 5. 2015).

START I (1991). Treaty between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Startegic Offensive Arms (START I), July 31, 1991. (http://www.nti.org/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/, 14. 5. 2015).

Stoll, R.: *Latent Capacity Proliferation Model* (http://es.rice.edu/projects/Poli378/Nuclear/Proliferation/model.html, 17. 4. 2015).

Sutcliffe, K. (2006): The Growing Nuclear Club. *Council on Foreign Relations*. (http://www.cfr.org/proliferation/growing-nuclear-club/p12050, 20. 3. 2015).

Šír, J. (2013): Denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu. Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova v Praze.

The Diversified Employment of China's Armed Forces (2013). *Information Office of the State Council The People's Republic of China*. April 2013, Beijing. (http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, 28. 3. 2015).

The Franck Report (1945). Report of the Committee on Political and Social Problems. Manhattan Project "Metallurgical Laboratory". University of Chicago, June 11, 1945. (http://www.dannen.com/decision/franck.html, 5. 5. 2015).

The Manhattan Project (and Before) (1999). (http://www.nuclearweaponarchive.org/Usa/Med/Med.html, 3. 5. 2015).

The Manhattan Project -- Its Story (2013). Department of Energy (DOE) Research and Development (R&D) Accomplishments (http://www.osti.gov/accomplishments/manhattan_story.html, 3. 5. 2015).

The World Bank. Data. Armed forces personnel, total. (http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL, 9. 5. 2015).

The World Bank. Data. Population, total. (http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL, 9. 5. 2015).

The World Bank. Data. South Asia. (http://data.worldbank.org/region/SAS, 7. 5. 2015).

TIFR (2013). History & Archives. The Vision. (http://www.tifr.res.in/index.php/about-us/general-info/history.html, 8. 5. 2015).

Truman, H. (1965): *Memoirs By Harry S. Truman: Year of Decisions, Volume One*. The New American Library of World Literature, Inc., New York.

Ullman, R. H. (1972): No First Use of Nuclear Weapons. *Foreign Affairs*. July 1972. Volume 50, Number 4.

United Nations Statistics Division - Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other groupings. (http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#asia, 7. 5. 2015).

UNODA. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. status oh the Treaty. (http://disarmament.un.org/treaties/t/npt, 13. 5. 2015).

URENCO (2015). About URENCO. (http://www.urenco.com/about-us/about-urenco, 10. 5. 2015).

U.S. Department of State (2014). *Transparency in the U.S. Nuclear Weapons Stockpile. Fact Sheet*, Washington, DC, April 29, 2014. (http://www.state.gov/t/avc/rls/225343.htm, 20. 3. 2015).

Vajpayee, A. B. (1998). Indian's Letter to Clinton On the Nuclear Testing. Publikováno jako: NUCLEAR ANXIETY; Indian's Letter to Clinton On the Nuclear Testing. The New York Times. May 13, 1998. (http://www.nytimes.com/1998/05/13/world/nuclear-anxiety-indian-s-letter-to-clinton-on-the-nuclear-testing.html, 8. 5. 2015).

Waisová, Š. (2002): Teorie mezinárodních režimů. *Mezinárodní vztahy*, 37(2), 2002, str. 49-66.

Waisová, Š (2008): *Mezinárodní organizace a režimy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., Plzeň.

Waltz, K. N. (1981): *The Spread of Nuclear Weapons: More May Better*. Adelphi Papers. Vol. 21, No. 171.

Waltz, K. N. (1995): More May Be Better. In: Sagan, S. D., Waltz, K. N. (1995): *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate.* W. W. Norton & Company, New York.

Webster Dictionary. Nuclear Club. (http://www.webster-dictionary.org/definition/nuclear%20club, 20. 3. 2015).

Wolf, A. F. (2012): Nonproliferation and Threat Reduction Assistance: U.S. Programs in the Former Soviet Union. *Congressional Research Service*. CRS Report for Congress, March 6, 2012.

Yeltsin Presidential Library (1991). The Belavezha Accords signed. 08 December 1991. (http://www.prlib.ru/en-us/history/Pages/Item.aspx?itemid=749, 13. 5. 2015).

9 RESUMÉ

The main purpose of this thesis is to document the motivations of the policies of selected states to acquire or waiver of non-civil nuclear program or nuclear weapons, by analyzing them through defined theories, dealing with proliferation issues. The thesis identifies three groups of states - the nuclear club; countries that have not acceded to the NPT and have nuclear weapons; a group of countries that voluntarily renounced nuclear arsenal. Within these groups, I briefly introduced the historical development of nuclear programs in various countries and then I chose countries in which I examined the motivations for proliferation in the practical part of the thesis.

The core theory of this thesis is the neorealist concept of Kenneth Neal Waltz, through which, as I gradually prove in the thesis, can largely be explained the proliferative decisions of vast majority of the states, if not all of them, thus making the concept still relevant. However, due to the multi-causality of the factors influencing the proliferative decisions, the thesis tries to mediate an explanation of the proliferation by other theories, and thus adds additional perspectives on the issue.

In the practical part, dedicated to the analysis of motivations of the proliferative decisions, are for the group of the nuclear club analyzed the US and the USSR; for the group of countries possessing nuclear weapons and not acceding to the NPT are analyzed India and Pakistan, and for the group of countries that renounced nuclear arsenal, are analyzed non-proliferative decisions of Ukraine. In the other part of the thesis there is a brief introduction of the NPT, as the backbone of the international nuclear non-proliferation regime.

In the conclusion there are compared the proliferative motivations in selected countries within defined groups focusing on similarities and possible differences. Also at the end it evaluates the importance of the international non-proliferation regime and outlined its possible future weaknesses.

The key words of this thesis are: proliferative motivations, theories of proliferation, Kenneth Neal Waltz, Scott Douglas Sagan, nuclear weapons, non-proliferation regime.

10 PŘÍLOHY

10.1 Příloha č. 1: Nárůst počtu zemí, vlastnících jaderné zbraně

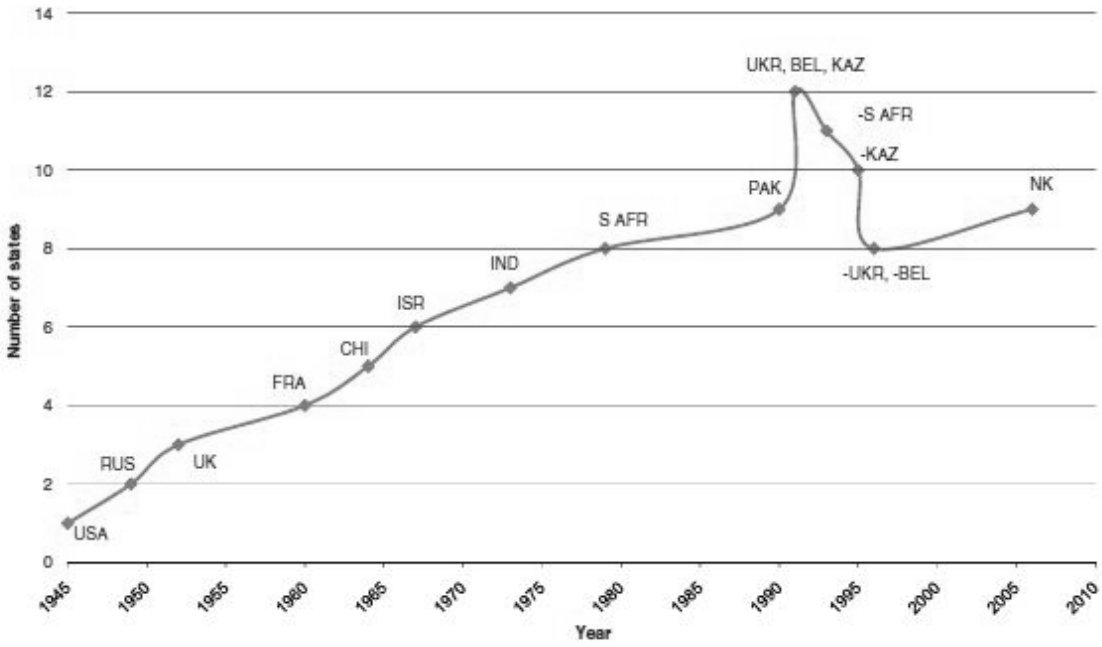

Zdroj: Sagan, 2011: 245.

10.2 Příloha č. 2: Vývoj jaderného zbrojení vybraných zemí

Country	Explore	Pursue	Acquire
United States	1939 -	1942 -	1945 -
Russia (USSR)	1942 -	1943 -	1949 -
United Kingdom	1940 -	1941 -	1952 -
France	1945 -	1954 -	1960 -
China	1956 -	1956 -	1964 -
South Africa	1969 – 1991	1974 – 1991	1979 – 1991
Pakistan	1972 -	1972 -	1987 -
India	1948 -	1964 – 66, 1972 – 75, 1980 -	1987 -
North Korea	1962 -	1980 -	2006 -

Zdroj: Převzato z Bleek, 2010: 169.

10.3 Příloha č. 3: Hnací motory a překážky jaderného zbrojení dle Josepha Cirincionecho

	Hnací motor - Státy získávají jaderné země	Překážka – Státy se vzdají vlastnictví jaderné zbraně
Bezpečnost	Aby ochránily svou vlastní suverenitu.	Je-li to v jejich bezpečnostním zájmu a/nebo, pokud mohou čerpat ochranu od spojeneckého jaderného státu.
Prestiž	Aby naplnily vnímání národního osudu, nebo aby byly považovány za "mocnost" v mezinárodních vztazích.	Kvůli mezinárodním normám proti nim. Hledají přijetí nebo vedení v mezinárodním společenství.
Domácí politika	Pokud sbor dobře umístěných byrokratických aktérů přesvědčí politické představitele, že je jich třeba.	Když existuje silná veřejná opozice proti jadernému programu, když se změní režim nebo vládní priority, a/nebo pokud sbor dobře umístěných byrokratických aktérů přesvědčí politické představitele, že jsou zbytečné.
Technologie	Pokud jsou toho technologicky schopné.	Když nejsou schopné vyvinout technologii nebo technický know-how nezbytný k výrobě štěpného materiálu či postavení bomby.
Ekonomika	Ekonomika jako takové nežene státy k usilování o jadernou zbraň, i když obhájci jaderných zbraní tvrdí, že jaderná obrana je levnější, než ta konvenční.	Státy se mohou vzdát vlastnictví jaderných zbraní, protože jsou příliš nákladné, protože jsou na ně uvaleny ekonomické sankce kvůli jadernému programu, nebo kvůli ekonomickým benefitům, vyplývajícím z jeho opuštění.

Zdroj: Cirincione, 2007: 49.

10.4 Příloha č. 4: Silné a slabé stránky vybraných teorií zabývajících se proliferací jaderných zbraní

Teorie	Silné stránky v přístupu k proliferaci	Slabé stránky v přístupu k proliferaci
Klasický realismus	Vysvětluje význam bezpečnostních hledisek.	Ignoruje domácí determinanty.
Neorealismus	Představuje elegantní, logicky vydedukované vysvětlení proliferace jaderných zbraní, ale s nežádoucími empirickými obtížemi.	Vysvětluje systémové výsledky, ne výsledky na úrovni jednotek. Predikce a vysvětlení jsou zavádějící a nepřesná.
Neoliberální institucionalismus	Vysvětluje domácí determinanty jako ekonomické a politické faktory.	Z analýzy vynechává rozhodovací proces.
Organizační teorie	Analyzuje implementaci rozhodnutí. Vysvětluje význam organizací v iracionálním chování.	Podceňuje vliv jednotlivců a nových informací.
Teorie systémů přesvědčení – Jednotlivec jako podstata proliferační teorie	Zaměřuje se na roli jednotlivců a skupin a vysvětluje iracionální rozhodnutí.	Obtížné kvantifikovat. Nelze vysvětlit příčiny přesvědčení (víry).

Zdroj: Přepracováno z Ogilvie-White, 1996: 55.

10.5 Příloha č. 5: Odhad počtu vlastníků latentních jaderných kapacit

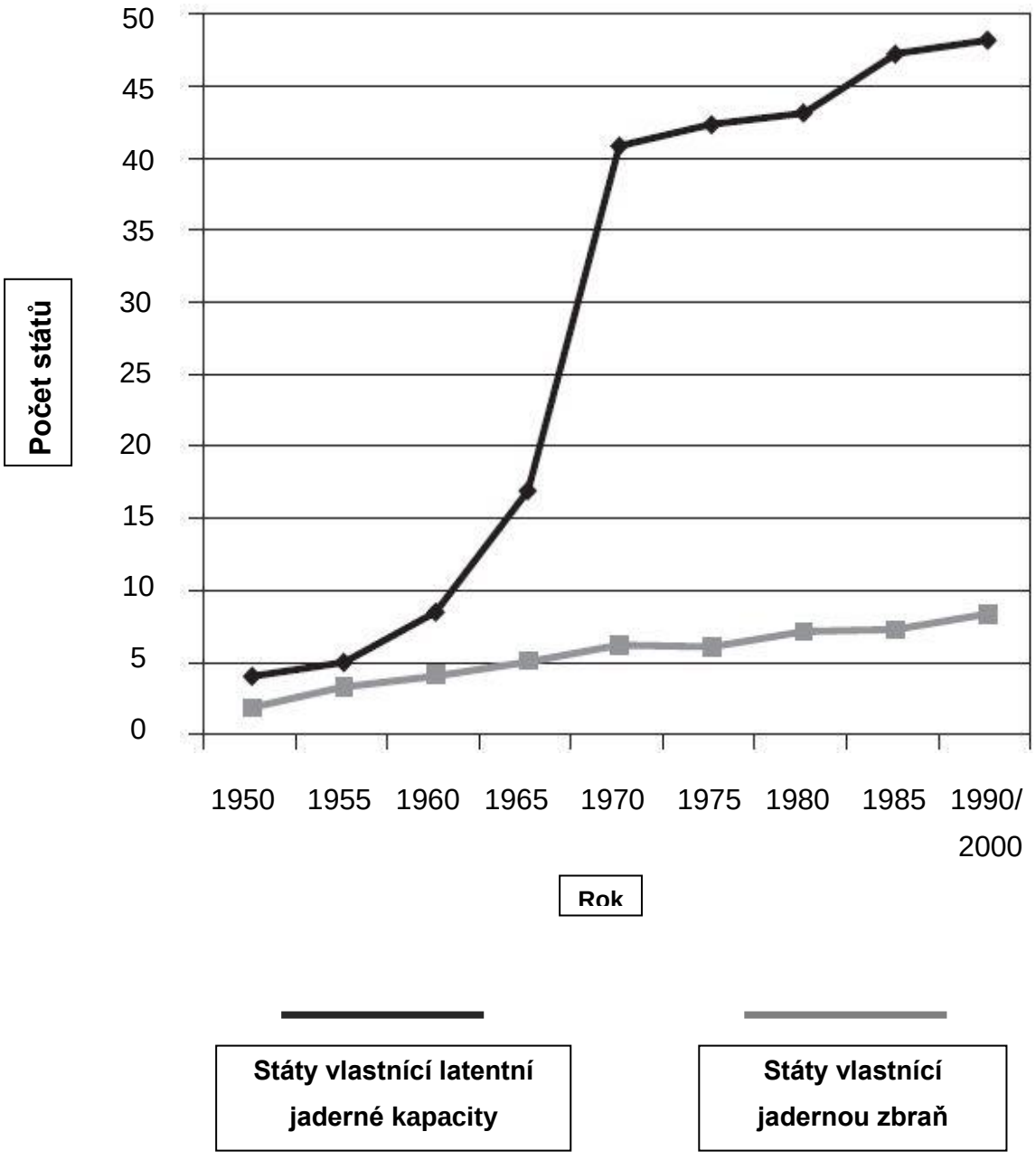

Zdroj: Stoll, R., převzato ze Sagan, 2010: 86.

10.6 Příloha č. 6: Albert Einstein F.D. Rooseveltovi - 2. 8. 1939

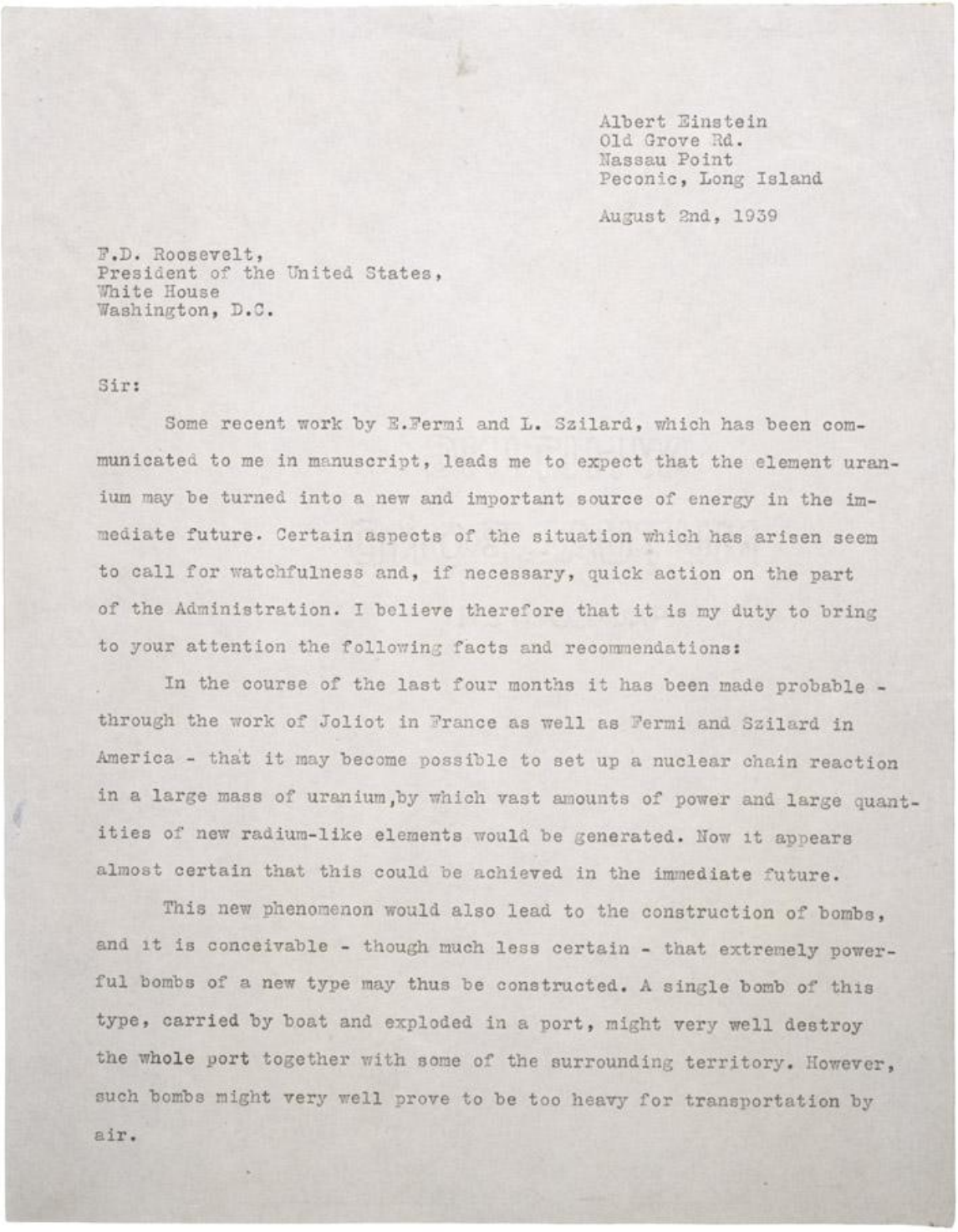

Albert Einstein
Old Grove Rd.
Nassau Point
Peconic, Long Island

August 2nd, 1939

F.D. Roosevelt,
President of the United States,
White House
Washington, D.C.

Sir:

Some recent work by E.Fermi and L. Szilard, which has been communicated to me in manuscript, leads me to expect that the element uranium may be turned into a new and important source of energy in the immediate future. Certain aspects of the situation which has arisen seem to call for watchfulness and, if necessary, quick action on the part of the Administration. I believe therefore that it is my duty to bring to your attention the following facts and recommendations:

In the course of the last four months it has been made probable - through the work of Joliot in France as well as Fermi and Szilard in America - that it may become possible to set up a nuclear chain reaction in a large mass of uranium,by which vast amounts of power and large quantities of new radium-like elements would be generated. Now it appears almost certain that this could be achieved in the immediate future.

This new phenomenon would also lead to the construction of bombs, and it is conceivable - though much less certain - that extremely powerful bombs of a new type may thus be constructed. A single bomb of this type, carried by boat and exploded in a port, might very well destroy the whole port together with some of the surrounding territory. However, such bombs might very well prove to be too heavy for transportation by air.

The United States has only very poor ores of uranium in moderate quantities. There is some good ore in Canada and the former Czechoslovakia, while the most important source of uranium is Belgian Congo.

In view of this situation you may think it desirable to have some permanent contact maintained between the Administration and the group of physicists working on chain reactions in America. One possible way of achieving this might be for you to entrust with this task a person who has your confidence and who could perhaps serve in an inofficial capacity. His task might comprise the following:

a) to approach Government Departments, keep them informed of the further development, and put forward recommendations for Government action, giving particular attention to the problem of securing a supply of uranium ore for the United States;

b) to speed up the experimental work,which is at present being carried on within the limits of the budgets of University laboratories, by providing funds, if such funds be required, through his contacts with private persons who are willing to make contributions for this cause, and perhaps also by obtaining the co-operation of industrial laboratories which have the necessary equipment.

I understand that Germany has actually stopped the sale of uranium from the Czechoslovakian mines which she has taken over. That she should have taken such early action might perhaps be understood on the ground that the son of the German Under-Secretary of State, von Weizsäcker, is attached to the Kaiser-Wilhelm-Institut in Berlin where some of the American work on uranium is now being repeated.

Yours very truly,

A. Einstein

(Albert Einstein)

Zdroj: Collection FDR-FDRPSF: President's Secretary's File (Franklin D. Roosevelt Administration), 1933 – 1945. National Archives.
(http://research.archives.gov/description/593374, 2. 5. 2015).

10.7 Příloha č. 7: Atal Bihari Vajpayee Billu Clintonovi - 12. 5. 1998

Dear Mr. President,

You would already be aware of the underground nuclear tests carried out in India. In this letter, I would like to explain the rationale for the tests.

I have been deeply concerned at the deterioriating security environment, specially the nuclear environment, faced by India for some years past. We have an overt nuclear weapon state on our borders, a state which committed armed aggression against India in 1962. Although our relations with that country have improved in the last decade or so, an atmosphere of distrust persists mainly due to the unresolved border problem. To add to the distrust that country has materially helped another neighbour of ours to become a covert nuclear weapons state. At the hands of this bitter neighbor we have suffered three aggressions in the last 50 years. And for the last ten years we have been the victim of unremitting terrorism and militancy sponsored by it in several parts of our country, specially Punjab and Jammu & Kashmir. Fortunately, the faith of the people in our democratic system as also their patriotism has enabled India to counter the activities of the terrorists and militants aided and abetted from abroad.

The series of tests are limited in number and pose no danger to any country which has no inimical intentions towards India. We value our friendship and cooperation with your country and you personally. We hope that you will show understanding of our concern for India's security.

I assure you that India will continue to work with your country in a multilateral or bilateral framework to promote the cause of nuclear disarmament. Our commitment to participate in non-discriminatory and verifiable global disarmament measures is amply demonstrated by our adherence to the two conventions on Biological and Chemical Weapons. In particular we are ready to participate in the negotiations to be held in Geneva in the Conference on Disarmament for the conclusion of a fissile material cut-off treaty.

I enclose for your information the text of the press statement issued after the nuclear tests were carried out today. I close with the expression of my highest consideration for your country and yourself.

Yours sincerely,

A. B. VAJPAYEE

Zdroj: Vajpayee, A. B. (1998). Indian's Letter to Clinton On the Nuclear Testing. Publikováno jako: NUCLEAR ANXIETY; Indian's Letter to Clinton On the Nuclear Testing. The New York Times. May 13, 1998. (http://www.nytimes.com/1998/05/13/world/nuclear-anxiety-indian-s-letter-to-clinton-on-the-nuclear-testing.html, 8. 5. 2015).

10.8 Příloha č. 8: Vojenský potenciál: Indie, Pákistán

Výdaje na zbrojení (v milionech USD a % HDP země)

	1988	1993	1998	2003	2008	2013
Indie	18 119 3,7 %	18 955 2,9 %	23 059 2,8 %	29 164 2,7 %	41 585 2,6 %	47 398 2,5 %
Pákistán	4 185 6,8 %	5 017 6,4 %	4 745 5,2 %	5 903 4,1 %	6 173 3,1 %	7 641 3 %

Zdroj: SIPRI Military Expenditure Database.
(http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, 9. 5. 2015).

Počet aktivních vojáků + procento obyvatel

	1985	1990	1995	1998	2005	2013
Indie	1 260 000 0,161 %	1 260 000 0,145 %	2 149 500 0,225 %	2 265 000 0,225 %	3 047 000 0,270 %	2 749 700 0,220 %
Pákistán	482 800 0,509 %	550 000 0,495 %	846 000 0,668 %	834 000 0,608 %	921 000 0,583 %	947 800 0,520 %

Zdroj: The World Bank. Data. Armed forces personnel, total.
(http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL, 9. 5. 2015).

The World Bank. Data. Population, total. (http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL, 9. 5. 2015).

10.9 Příloha č. 9: Leonid Kravčuk Georgi Bushovi - 7. 5. 1992

PRESIDENT OF UKRAINE May 7, 1992

Kiev

Dear Mr. President:

In connection with the ratification by Ukraine of the 1991 Treaty between the United States and the USSR on the Reduction of Strategic Offensive Arms, I have the honor to advise you that Ukraine, in implementing this Treaty, shall assume the following obligations.

In accordance with the Declaration on the State Sovereignty of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on July 16, 1990, and with the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Non-Nuclear Status of Ukraine adopted on October 24, 1991, Ukraine shall have a non-nuclear status, will abide by the three non-nuclear principles in the future, and emphasizes its right to control over the non-use of nuclear weapons deployed in its territory.

Ukraine shall guarantee the elimination of all nuclear weapons, including strategic offensive arms, located in its territory in accordance with the relevant agreements and during the seven-year period as provided by the START Treaty and within the context of the Statement of the Non-Nuclear Status of Ukraine. Ukraine will take into account its national security interests in conducting this activity. In this connection, if any questions should arise Ukraine will consult with the other Parties to the Treaty.

In addition, I should like to note that the process of elimination of nuclear weapons in Ukraine should be carried out under reliable international control which should guarantee the non-use of nuclear charge components for repeated production of weapons and should prevent their export to other countries.

His Excellency

George Bush

President of the United States of America

Washington, D. C.

Zdroj: Kravčuk, L. (1992). Osobní dopis, přiložený k Lisabonskému protokolu, Leonida Kravčuka, Georgi Bushovi, 7. května, 1992.
(http://fas.org/nuke/control/start1/text/lisbon.htm#lisbonPROTOCOL, 14. 5. 2015).